

รายงานการศึกษาค้นคว้า

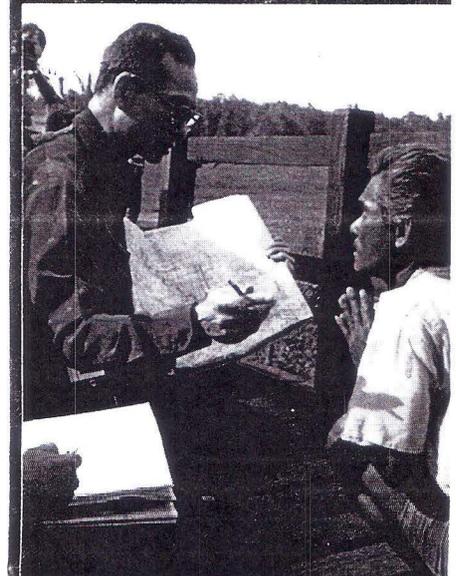
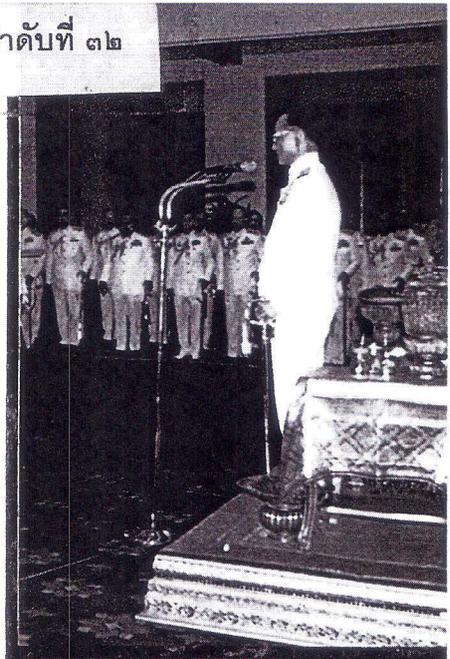
ความเป็นครูสถิตในหทัยราช

พิมพ์เนื่องในโอกาส
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ 50 ปี

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู
กระทรวงศึกษาธิการ

ลำดับที่ ๓๒

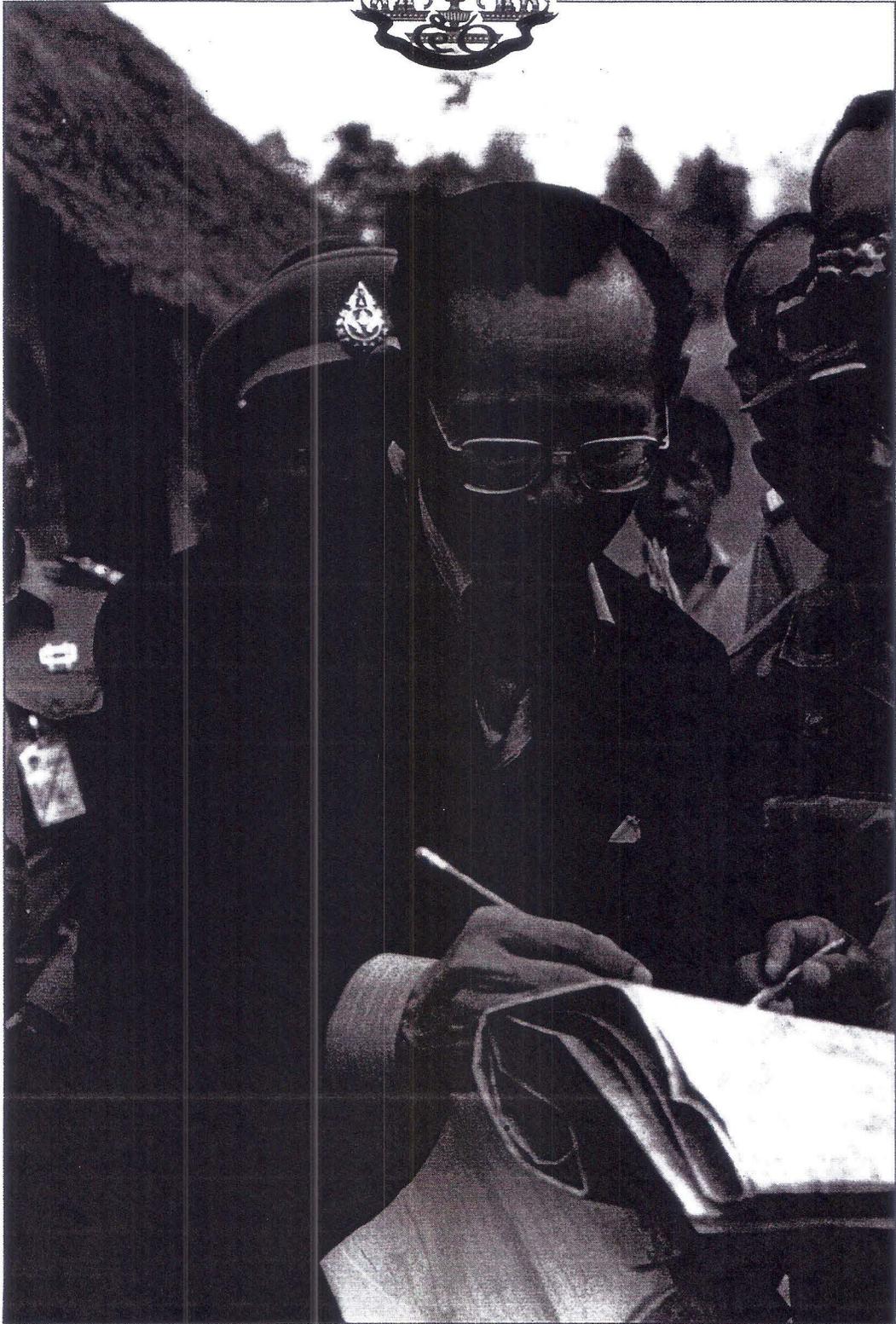
รายงานการศึกษาค้นคว้า
ความเป็นครูสถิตในหทัยราช

พิมพ์เนื่องในวโรกาส
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ 50 ปี
สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู
กระทรวงศึกษาธิการ

ชื่อหนังสือ	ความเป็นครูสถิตินนททยราช
ผู้ดำเนินการศึกษาค้นคว้า	สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นักวิจัย	นายเรืองวิทย์ ลิมปนาท
ผู้รับผิดชอบโครงการ	ส่วนวิจัยและพัฒนา สำนักนโยบายและระบบบริหารงานบุคคล สำนักงาน ก.ค. กระทรวงศึกษาธิการ ถนนราชดำเนินนอก เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300 โทร. 280-1104-9 ต่อ 109
ลักษณะของหนังสือ	รายงานการศึกษาค้นคว้า
เอกสารทางวิชาการ	
ของส่วนวิจัยและพัฒนา	ลำดับที่ 9/2539
ปีที่พิมพ์	พ.ศ. 2539
จำนวนพิมพ์	5,500 เล่ม
สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย	
ISBN	974-7982-29-3
พิมพ์ที่	บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด 85-95 ถ.มหานคร บางรัก กรุงเทพฯ 10500 โทร. 236-0058 แฟกซ์. 238-4028 นายจตุรงค์ ชวนะปัญญา ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

“ครุฑที่แท่นนี้ เป็นผู้ทำแต่ความดี คือ ต้องหมั่นขยันและอุทิศสัจจะพากเพียร
ต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ต้องหนักแน่นอดทนและอดทน ต้องรักษา
วินัยสัจจรมระยังความประพฤติปฏิบัติของตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดีงาม
ต้องปลื้มปลื้มใจจากความสำเร็จและความสนุกรื่นเริงที่ไม่สมควร
แก่เกียรติภูมิของตน ต้องตั้งใจให้มั่นคงแน่วแน่ ต้องซื่อสัตย์รักษาความซื่อสัตย์
ต้องเมตตาหวังดี ต้องวางใจเป็นกลาง ไม่ปล่อยไปตามอำนาจอคติ ต้องอบรม
ปัญญาให้เพิ่มพูนสมบูรณ์ขึ้น ทั้งด้านวิทยาการและความฉลาดรอบรู้ในทุกๆ
ผล....”

พระราชดำรัสพระราชทาน แก่ครูอาวุโสประจำปี 2522

“ความเมตตา หมายถึง การมีความรู้ดีประกอบด้วยหลักวิชาที่ถูก
ต้องแน่นแฟ้นและแจ่มแจ้งแก่ใจ รวมทั้งคุณความดีและความเอื้ออารี
ปรารถนาที่จะถ่ายทอดเพื่อแผ่ให้ผู้อื่นได้มีความรู้ความเข้าใจที่ชัดด้วย ความแจ่ม
แจ้งแจ่มชัดในใจย่อมทำให้สามารถสื่อแสดงความรู้ออกมาให้เข้าใจตามได้โดยง่าย
ทั้งในการปฏิบัติงาน ก็ย่อมทำให้ผู้ร่วมงานได้เข้าใจโดยแจ่มชัด ส่วนความหวังดี
โดยบริสุทธิ์ใจนั้น จะน้อมนำไปเกิดศรัทธาแจ่มใสมีใจพร้อมที่จะรับความรู้ด้วยความ
ความเบิกบานทั้งพร้อมที่จะร่วมงานกับผู้ที่มีความสามารถโดยเต็มใจและมั่นใจ
ดังนี้ ก็จะทำให้กิจการใด ๆ ที่กระทำอยู่ ดำเนินไปโดยสะดวกราบรื่นและสำเร็จ
ประโยชน์ที่มุ่งหมาย โดยสมบูรณ์”

พระบรมราชาวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่
ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

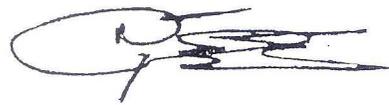
“การศึกษาเป็นเรื่องของทุกคน และไม่ใช่ว่าเฉพาะในระยะหนึ่ง เป็นหน้าที่โดยตรงในระยะเดียว ไม่ใช่อย่างนั้น ตั้งแต่เกิดมาก็ต้องศึกษา เติบโตขึ้นมาก็ต้องศึกษา จนกระทั่งถึงขั้นที่เรียกว่าอุดมศึกษา อย่างที่ท่านทั้งหลาย กำลังศึกษาอยู่ หมายความว่า การศึกษาที่ครบถ้วน ที่อุดม ที่บริบูรณ์ แต่ต่อไป เมื่อออกไปทำหน้าที่งานการก็ต้องศึกษาต่อไปเหมือนกัน มิฉะนั้นคนเราก็อยู่ไม่ได้...ความจริงเมื่อถึงปริญญา แม้จะปริญญาเอกแล้วก็ต้องศึกษาต่อไปตลอด หมายความว่า การศึกษานี้ไม่มีอันสิ้นสุด...”

พระบรมราชาโชวาทพระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น ใน
วโรกาสให้นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่นเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นการส่วน
พระองค์ เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2521

คำนำ

เนื่องในมหามงคลวโรกาสแห่งการดำรงสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในวันที่ 9 มิถุนายน 2539 สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูได้จัดพิมพ์หนังสือรายงานการศึกษาค้นคว้า “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” เพื่อร่วมเฉลิมฉลองปีกาญจนาภิเษก ทั้งนี้ นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทางด้านการศึกษาไว้มากมาย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นครูของปวงชนชาวไทย ทรงมีบทบาทและหน้าที่ของความเป็นครู ทรงแสดงความเป็นครูออกมาอย่างชัดเจนในหลาย ๆ ด้าน แสดงให้เห็นความเป็นครูที่ทรงมีอยู่ในพระราชหฤทัยตลอดเวลา ซึ่งยังไม่มีผู้ใดได้ทำการศึกษาค้นคว้ารวบรวมไว้ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูจึงได้จัดทำโครงการศึกษาค้นคว้า “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” โดยให้ทุนแก่สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำเนินการศึกษาค้นคว้า และสำนักงาน ก.ค. จัดพิมพ์เผยแพร่ให้แก่ผู้ที่สนใจได้นำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษา เพื่อเป็นแบบอย่างอันเป็นการส่งเสริมพระเกียรติคุณให้แก่ไพศาลทั่วทั้งภายในประเทศและนานาชาติประเทศสืบไป

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู ขอขอบคุณคณะกรรมการวิสามัญเฉพาะกิจเกี่ยวกับโครงการเฉลิมพระเกียรติ “ความเป็นครูสถิตในหทัยพระองค์” ขอขอบคุณผู้แทนสำนักราชเลขาธิการ (พันตรีปัญญา ชัยปฎิยุทธ) ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำในการศึกษาค้นคว้าให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ขอขอบคุณนางสาวตรี สุวรรณสถิตย์ อดีตเลขาธิการ ก.ค. ผู้ซึ่งริเริ่มโครงการ ขอขอบคุณสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และผู้วิจัยที่ได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้า ขอขอบคุณส่วนวิจัยและพัฒนา สำนักนโยบายและระบบบริหารงานบุคคล ผู้รับผิดชอบโครงการ และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่านที่ได้อุทิศเวลาและสติปัญญาเพื่อร่วมแสดงความจงรักภักดีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสอันเป็นมหามงคลนี้โดยทั่วกัน

(นายสุธรรม ปิ่นประเสริฐ)
เลขาธิการคณะกรรมการข้าราชการครู

18 กรกฎาคม 2539

คำนำ ของสถาบันไทยศึกษา

อ.ก.ค.วิสามัญเฉพาะกิจเกี่ยวกับโครงการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสกาญจนาภิเษกสมโภช สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู กระทรวงศึกษาธิการ ได้มอบให้สถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำเนินการวิจัยเรื่อง “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” โดยให้ทุนสนับสนุนการวิจัยและอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ ในการนี้สถาบันไทยศึกษาได้มอบหมายให้ นายเรืองวิทย์ ลิ้มปนาท นักวิจัยประจำสถาบัน ซึ่งปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เป็นผู้รับผิดชอบโครงการวิจัย และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้แต่งตั้งให้ รองศาสตราจารย์ ดร.ประคอง นิยมานเหมินท์ รองศาสตราจารย์ ดร.วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา รองศาสตราจารย์ ดร.สุภางค์ จันทวานิช รองศาสตราจารย์สุริชัย ทวันแก้ว และอาจารย์ฉลอง สุนทราวาณิชย์ เป็นที่ปรึกษาและผู้ประเมินผลโครงการ

การดำเนินการโครงการวิจัยเรื่อง “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” เป็นไปด้วยดี โดยความร่วมมือของทุกฝ่ายและการประสานงานอย่างมีประสิทธิภาพของส่วนวิจัยและพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู ปัญหาและอุปสรรคมีบ้างเล็กน้อย อย่างไรก็ตามผู้เกี่ยวข้องในการดำเนินงานของโครงการเฉลิมพระเกียรติ อาทิ อ.ก.ค.วิสามัญเฉพาะกิจเกี่ยวกับโครงการเฉลิมพระเกียรติ ส่วนวิจัยและพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู ผู้วิจัย คณะกรรมการที่ปรึกษาและประเมินผล ฯลฯ ก็ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ทำให้การวิจัยเรื่อง “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” เสร็จสิ้นสมบูรณ์ตามเป้าหมาย สถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงใคร่ขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ และหวังว่า รายงานผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่คณะครูอาจารย์ทั่วประเทศในอันที่จะถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพครู ผู้เป็นแกนสำคัญในการสร้างเยาวชนที่จะเป็นพลังอันยิ่งใหญ่ของชาติในอนาคต

(รองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ)

ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา

1 กันยายน 2539

กิติกรรมประกาศ

งานศึกษาความเป็นครูสถิตินในหทัยราชที่ปรากฏอยู่นี้ ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือเพื่อจากหลายฝ่าย ตั้งแต่การริเริ่มและสร้างโอกาสให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสในการศึกษาและกาให้ความช่วยเหลือจากบุคคลต่าง ๆ ในขณะที่ทำการศึกษา

ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู(ก.ค.)ที่ริเริ่มโครงการวิจัยเฉลิมพระเกียรติ "ความเป็นครูสถิตินในหทัยราช" นี้ขึ้น และสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่สนับสนุนให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าทำการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ รวมทั้งอนุกรรมการคณะกรรมการวิสามัญเฉพาะกิจเกี่ยวกับโครงการเฉลิมพระเกียรติ "ความเป็นครูสถิตินในหทัยพระองค์" ที่ให้ความไว้วางใจแก่สถาบันไทยศึกษา และกรุณาให้คำแนะนำในการแก้ไขงานนี้ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้นและรองศาสตราจารย์ ดร. ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา ที่แสดงความห่วงใยโครงการนี้อย่างสม่ำเสมอ รวมถึงคณะที่ปรึกษาโครงการวิจัยนี้ ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ รองศาสตราจารย์สุริชัย หวันแก้ว อาจารย์ฉลอง สุนทราวณิชย์และรองศาสตราจารย์ ดร. วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา ที่ได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยทั้งโดยส่วนตัวและในที่ประชุมสัมมนาความก้าวหน้าโครงการวิจัย นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์दनัย ดันทะโสภณ และคุณทัศนีย์ ชันทองที่ช่วยเหลือประสานงานระหว่างสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและสถาบันไทยศึกษาเป็นอย่างดีจึงสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ผู้วิจัยขอขอบคุณท่านองคมนตรีหม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์ ที่กรุณาสละเวลาให้ข้อมูลบางอย่างกับผู้วิจัยถึงแม้ว่าสุขภาพท่านจะไม่ดีนัก รวมถึงพลตำรวจเอกวิเชียร เดชกุญชร และคุณสริน สมิตะพิณฑุ ที่ให้ความเอื้อเฟื้อแก่ผู้วิจัยได้มีโอกาสสัมภาษณ์และเข้าเยี่ยมชมโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณต่อกัลยาณมิตรอีกหลายคน เช่น คุณวราภรณ์ จิวชัยศักดิ์ คุณสรินทร เฉลิมชัยวินิจกุล คุณกฤษณา ศิริเลิศมกุล และอีกหลายท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามไว้ ณ ที่นี้ ซึ่งให้ความสนับสนุน ช่วยเหลือเป็นอย่างดีแก่ผู้วิจัย

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจลึกซึ้งถึงความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง จึงใคร่ขอเชิญชวนผู้สนใจได้ทำโอกาสศึกษาบททวนพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัส ที่พระองค์ท่านทรงพระราชทานในวาระต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมสืบไป

นายเรืองวิทย์ ลิมปนาท

ผู้วิจัย

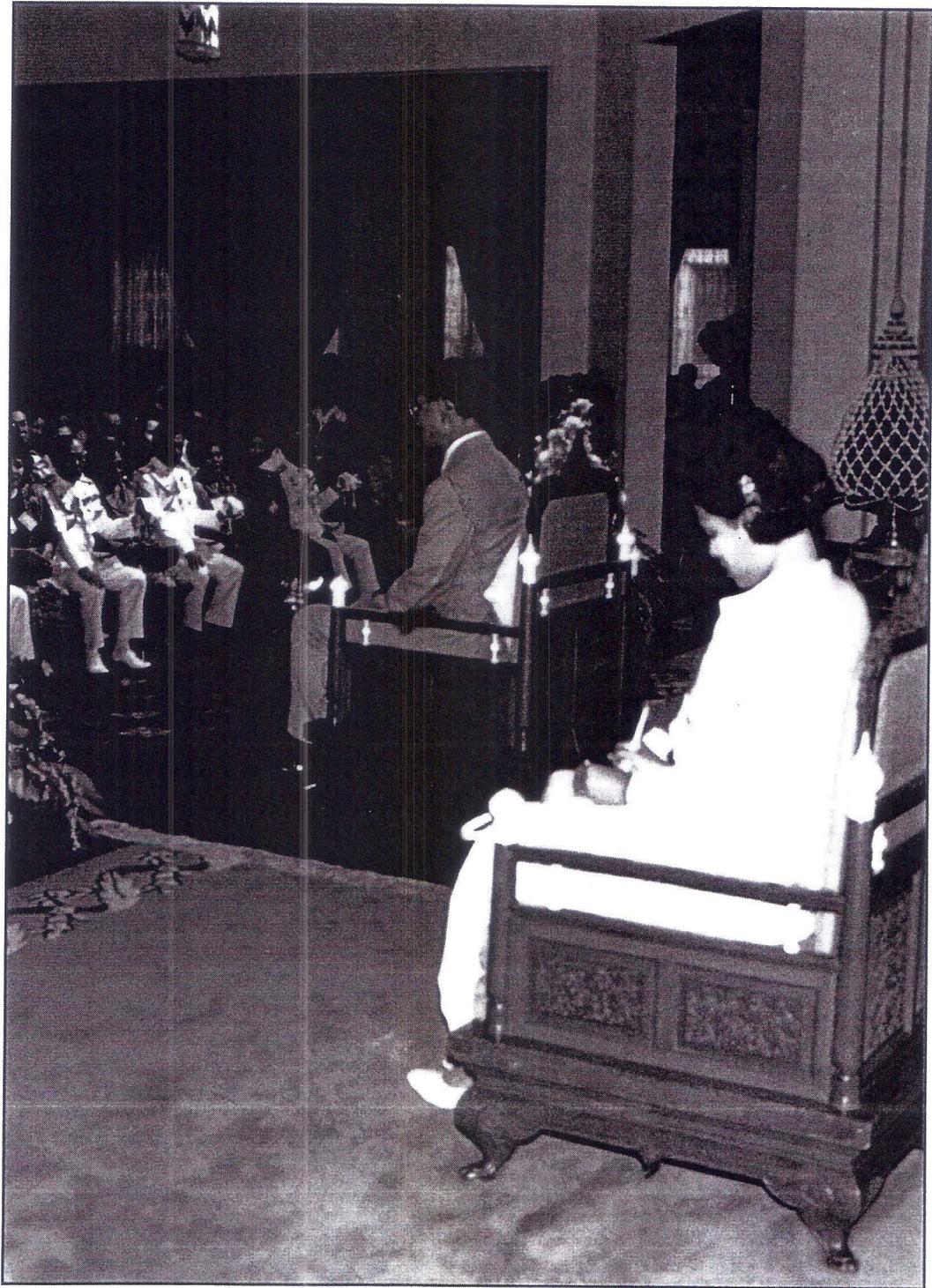
สารบัญ

หน้า

คำนำ

กิตติกรรมประกาศ

บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 การอบรมเลี้ยงดูและการเรียนรู้ขณะทรงพระเยาว์	9
บทที่ 3 แนวพระราชดำริด้านการศึกษาและความเป็นครู	23
บทที่ 4 ความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	43
บทที่ 5 บทสรุป	71
บรรณานุกรม	75
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก ปริญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่มหาวิทยาลัยต่างๆ ทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	81
ภาคผนวก ข หนังสือเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	89
ภาคผนวก ค หนังสือที่เกี่ยวข้องและรายชื่อคณะกรรมการ	105

ศูนย์ข้อมูลสถาบันไทยศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชแห่งราชวงศ์จักรี ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ในวันที่ 9 มิถุนายน 2539 ตลอดระยะเวลา 50 ปีนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจมากมายหลายด้าน พระราชกรณียกิจต่าง ๆ นั้นล้วนเป็นประโยชน์แก่พสกนิกรชาวไทยทั้งมวล ไม่ว่าจะดำรงอยู่ในอาชีพใด ฐานะใด ล้วนได้รับผลประโยชน์จากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระองค์ไม่มากก็น้อย

งานศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ผ่านมามีจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นงานที่จัดทำขึ้นเนื่องในโอกาสสำคัญ ๆ เช่น เนื่องในโอกาสสมทวงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษาห้ารอบ เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2530 หรือในโอกาสสมทวงคลสมัยรัชมิ่งคลาภิเษก เมื่อ 2 กรกฎาคม 2531 โดยหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นผู้จัดทำ งานศึกษาในโอกาสต่าง ๆ นี้ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับภารกิจของหน่วยงานนั้น ๆ ดังจะขอยกตัวอย่างงานดังต่อไปนี้

การศึกษาพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการศึกษา เช่น พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชกับการศึกษาไทย งานศึกษาชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการศึกษาไทย โดยเริ่มอธิบายถึงพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนในราชวงศ์จักรี และนำเสนอถึงพัฒนาการของการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 9 และพระราชกรณียกิจของพระองค์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยเฉพาะโครงการให้การศึกษาในด้านต่าง ๆ ที่ทรงมีพระราชดำริรวมถึงโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริในศูนย์ศึกษาการพัฒนาในพื้นที่ต่าง ๆ งานศึกษาอีกเรื่องหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา คือ พระราชกรณียกิจและพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม 9 มิถุนายน 2489-5 ธันวาคม 2530 เป็นงานที่แสดงให้เห็นถึงพระราชภารกิจและพระราชกรณียกิจ รวมถึงพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ส่วนงานศึกษาพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องอื่นเช่น การศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการประถมศึกษา, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการมัธยมศึกษา, พระบรมครูช่าง งานศึกษาดังกล่าวจะให้ความสำคัญกับการนำเสนอถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อการศึกษาในระดับ

ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา นอกจากนั้นยังมีการศึกษาค้นคว้าของหน่วยงานอื่น ๆ เช่น คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง ในหลวงกับงานช่าง , กระทรวงยุติธรรมเรื่อง พระบาทสมเด็จพระภูมิพลอดุลยเดช ร่มเกล้าฯ ชาวยุติธรรม , โรงพยาบาลภูมิพลอดุลยเดช เรื่อง พระเจ้าอยู่หัวกับการแพทย์ไทย, คณะทันตแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องในหลวงกับงานทันตกรรม จะเห็นได้ว่า งานศึกษาเรียบเรียงต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ มุ่งเน้นศึกษาพระราชกรณียกิจ เฉพาะด้านใดด้านหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับภารกิจของหน่วยงานเป็นสำคัญ

นอกจากนั้น ยังมีงานศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงพระราชประวัติหรือพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกหลายเรื่อง เช่น จิรภา อ่อนเรื่อง เรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช (ในหลวงของเรา) , คณะกรรมการจัดทำหนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เรื่อง นพองค์ภูมิพล (ภูมิพล) มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต เรื่อง ในหลวงของเรา งานต่าง ๆ นี้ จะนำเสนอพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ของพระองค์ งานศึกษาค้นคว้า ในลักษณะนี้มีอยู่ค่อนข้างมาก

นอกจากงานศึกษาค้นคว้าดังกล่าวมาแล้ว ใคร่ขอยกงานศึกษาอีก 2 เรื่อง ที่น่าสนใจมากกล่าว คือ งานศึกษาของไกรยุทธ ธีรตยาคตินันท์ เรื่อง แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และงานศึกษาของ กนก วงษ์ตระหง่าน เรื่อง แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นงานที่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย งานศึกษาทั้ง 2 เรื่องนี้มีความแตกต่างจากงานศึกษาที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ คือ เป็นการศึกษาถึงแนวพระราชดำริเป็นสำคัญโดยมุ่งเน้นที่ประเด็นศึกษาเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการเมืองการปกครอง ในขณะที่งานศึกษาส่วนใหญ่ที่กล่าวมาแล้วจะให้ความสนใจกับพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ เป็นสำคัญ ซึ่งหมายความว่า งานกลุ่มหนึ่งจะเน้นศึกษาด้านความคิด อีกกลุ่มหนึ่งจะเป็นงานศึกษาด้านการกระทำ ผู้เขียนคิดว่าน่าจะมีการเชื่อมโยงความแตกต่างของงานศึกษาทั้ง 2 กลุ่มนี้เข้าหากัน เพื่ออธิบายถึงพระราชกรณียกิจต่างๆ โครงการศึกษาเรื่อง “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” เป็นความพยายามหนึ่งที่จะทำในลักษณะดังกล่าว

งานศึกษาเรื่อง ความเป็นครูสถิตในหทัยราช นี้ มุ่งอธิบายถึงความเป็นครูขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีต่อพลสกนิกรชาวไทย โดยพิจารณาจากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ปรากฏในพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัส รวมถึงพระราชกรณียกิจที่มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นครู

ครู พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายว่า มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี ว่าครู - คुरु หรือจากภาษาสันสกฤตว่า คुरु เป็นคำนามมีความหมายว่า ผู้สั่งสอนศิษย์หรือผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ และหากเป็นคำวิเศษณ์ในภาษาบาลี มีความหมายว่าหนัก สูง ส่วนในภาษาสันสกฤต แปลว่า ใหญ่ หนัก¹ ความหมายของ ครู โดยทั่วไป จึงหมายถึงผู้อบรมสั่งสอนหรือถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์

ความหมายของครูที่หมายถึงผู้อบรมสั่งสอนหรือถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์มาพิจารณา พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะพบว่า ทรงเป็นทั้งผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ อย่างสม่ำเสมอ ดังจะเห็นได้จากการเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัส ในวาระและโอกาสต่าง ๆ แต่ไม่เพียงเท่านั้น เพราะหากพิจารณาถึงพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่พระองค์ ทรงบำเพ็ญปฏิบัติมาตลอดระยะเวลา 50 ปี ที่ครองสิริราชสมบัตินี้ ก็จะทำให้ทรงเป็นผู้ถ่ายทอดวิชา ความรู้แก่บุคคลต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ การศึกษาในที่นี้จึงมุ่งพิจารณาศึกษาถึงความเป็นครูของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อเข้าใจถึงความเป็นครูของพระองค์ท่าน เพราะพระราชกรณียกิจที่ได้แสดงให้เห็น ถึงความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีความน่าสนใจที่จะศึกษาเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ครูทั่วไป

การจะศึกษาถึงความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้จำเป็นต้องเข้าใจถึงเรื่องความ เป็นครูเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อให้การพิจารณาถึงพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ มีความชัดเจนว่า พระองค์ทรงมีความเป็นครูอย่างไร

ครู ควรมีคุณลักษณะอย่างไร นี้ ได้มีการกล่าวถึงคุณลักษณะของครูที่ค่อนข้างหลากหลายจน กระทั่งเกือบ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อได้มีความพยายามในการอภิปรายอนุญาตประกอบวิชาชีพครูทำให้ เริ่มมีการพิจารณาถึงคุณลักษณะที่จะถือเป็นมาตรฐานวิชาชีพขึ้น โดยคุรุสภาในฐานะองค์กรวิชาชีพครูได้ พยายามที่จะให้มีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพขึ้น มีการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ มาพิจารณาร่างเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพขึ้น และได้จัดให้มีการประชุมสัมมนาเรื่อง “เกณฑ์มาตรฐานกับการ พัฒนวิชาชีพครู” ในวันที่ 27-28 เมษายน 2532 โดยเชิญครู ผู้ใช้ครู ผู้ผลิตครู ผู้ควบคุมมาตรฐาน การผลิตครู และผู้ควบคุมมาตรฐานการใช้ครูมาร่วมแสดงความคิดเห็นอันนำมาสู่ผลสรุปนำเสนอต่อ คณะอนุกรรมการส่งเสริมวิชาชีพครูที่คุรุสภาแต่งตั้งขึ้น และคณะอนุกรรมการได้พิจารณาผลสรุป ดังกล่าวแล้วเห็นว่าบุคคลที่ประกอบวิชาชีพครูควรมีความรักความเมตตา และปรารถนาดีต่อนักเรียน อุทิศตนและเวลาเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนทุกคนได้รับความเจริญเติบโต และมีพัฒนาการในทุกด้าน จึงควรมีคุณลักษณะอย่างน้อย 4 ประการ คือ รอบรู้ สอนดี มีคุณธรรมจรรยาบรรณ มุ่งมั่นพัฒนา และคณะอนุกรรมการส่งเสริมวิชาชีพครูได้นำเสนอเรื่องนี้ให้คณะกรรมการอำนวยการคุรุสภาให้ความเห็นชอบ ซึ่งคณะกรรมการคุรุสภาได้ให้ความเห็นชอบ² คุรุสภาจึงกำหนดเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครูขึ้น

โดยระบุคุณลักษณะที่สำคัญสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพครูไว้ 4 ประการ คือ รอบรู้ สอนดี มีคุณธรรม จรรยาบรรณ มุ่งมั่นพัฒนา เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีเป้าหมายการปฏิบัติตนในแนวทางเดียวกัน

คุณลักษณะ 4 ประการข้างต้น ถือเป็นคุณลักษณะพื้นฐานของบุคคลที่จะเป็นครู และครูทุกคนควรมีคุณลักษณะดังกล่าวทั้ง 4 ประการอย่างครบถ้วน กล่าวคือ จะต้องมีความรอบรู้ในวิทยาการต่าง ๆ และสามารถที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลอื่นได้อย่างดี ให้ผู้ได้รับการถ่ายทอดสามารถเข้าใจได้อย่างชัดเจน รวมถึงจะต้องมีจิตใจที่มีคุณธรรมจรรยาบรรณในการปฏิบัติตนให้เป็นคนดี ที่สำคัญคือ ต้องมีจิตใจที่จะมุ่งมั่นพัฒนาทั้งตนเองและส่วนรวม นั่นคือ การลงมือปฏิบัติงานตามความรู้ความสามารถ ซึ่งจะเห็นได้ว่าคุณลักษณะดังกล่าวทั้ง 4 ประการนั้นสามารถครอบคลุมความพร้อมของบุคคล ซึ่งจะทำหน้าที่ครูได้

อย่างไรก็ตาม คุณลักษณะทั้ง 4 ประการที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าคุณลักษณะ 3 ใน 4 ประการนั้นค่อนข้างมีความชัดเจนในความหมายคือ รอบรู้ สอนดี และมุ่งมั่นพัฒนาตนเอง สำหรับคุณธรรมจรรยาบรรณนั้นยังมีความหมายไม่ชัดเจนนัก ในที่นี้จะขออธิบายถึงคุณธรรมจรรยาบรรณของครูที่มีผู้สรุปไว้พอสังเขป ว่าจะต้องประกอบไปด้วยความเมตตา กรุณา ความยุติธรรม ความรับผิดชอบ ความมีวินัย ความขยัน ความอดทน ความประหยัด ความรักและศรัทธาในอาชีพครู และมีความเป็นประชาธิปไตยในการปฏิบัติงานและการดำรงชีวิต³ จากที่กล่าวมาถึงคุณลักษณะ 4 ประการนี้ จะเห็นว่าบุคคลซึ่งจะถูกเรียกว่า ครู นั้น จะต้องประกอบไปด้วยความพร้อมในจิตใจหรือจิตวิญญาณ และความพร้อมในเรื่องความรู้ความสามารถ เพื่อจะนำมาใช้ในการอบรมสั่งสอน หรือถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์

งานศึกษาค้นคว้าการศึกษาเรื่องความเป็นครูที่ผ่านมานั้น ยังไม่เคยมีการศึกษาถึงความเป็นครูของบุคคลหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะ ดังนั้นการศึกษาลักษณะที่แสดงถึงความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีความน่าสนใจ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา และพระราชกรณียกิจจำนวนมากไม่น้อยได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นครูของพระองค์ที่ทรงมีลักษณะเฉพาะอันสมควรเป็นแบบอย่างแก่บุคคลผู้มีวิชาชีพครูและผู้สนใจได้มีโอกาสเรียนรู้ความเป็นครูของพระองค์ท่าน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวพระราชดำริด้านการศึกษาและความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
2. เพื่อศึกษาพระราชกรณียกิจที่ทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
3. เพื่อสรุปลักษณะความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร อันอาจเป็นต้นแบบแก่ครูทั่วไป

ขอบเขตของการวิจัย

“ความเป็นครู” ในที่นี้มุ่งศึกษาความเป็นครู โดยพิจารณาถึงหน้าที่และวิธีการของครูเป็นสำคัญ ทั้งนี้จะพิจารณาตั้งแต่แนวคิดในการศึกษาหาความรู้ และนำความรู้มาอบรมสั่งสอน เสนอแนะหลักการ และวิธีการแก้ไขด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการอบรมสั่งสอน การสาธิตการประพฤติปฏิบัติตนให้เห็นเป็นแบบอย่าง และเมื่ออบรมสั่งสอนหรือถ่ายทอดความรู้แล้วก็ต้องมีการติดตามเพื่อวัดและประเมินผล ดังนั้นความเป็นครูในการศึกษาเรื่องนี้ จึงพิจารณาความเป็นครูตลอดทั้งกระบวนการของความเป็นครู

การศึกษา “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” มุ่งศึกษาจากแนวพระราชดำริและพระราชกรณียกิจที่ทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยอาศัยหลักฐานจากพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสที่ปรากฏในเอกสารเป็นสำคัญ รวมถึงการปฏิบัติพระราชกรณียกิจอื่น ๆ โดยพิจารณาเลือกเฉพาะพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริด้านการศึกษาและการถ่ายทอดความรู้ของพระองค์ เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวพระราชดำริด้านการศึกษาและความเป็นครูที่มีความเกี่ยวข้องกัน อันจะเป็นพื้นฐานของแนวพระราชดำริให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นครูของพระองค์ ทั้งนี้เพราะแนวพระราชดำริด้านการศึกษาและความเป็นครูที่ทรงแสดงออกผ่านพระราชกรณียกิจนี้มีความเป็นเลิศ พระองค์ทรงเป็นครูที่สมบูรณ์เหมาะสมสำหรับเป็นตัวอย่างให้แก่บุคลากรด้านการศึกษา และผู้ที่สนใจได้ศึกษาถึงความเป็นครูของพระองค์ท่าน เพื่อเป็นแบบอย่างแก่สาธารณชนสืบไป

เชิงอรรถ

1. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2525:168.
2. กองมาตรฐานวิชาชีพครู สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. การกำหนดแนวทางในการออกใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครู. โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว. 2537:70-80.
3. ยนต์ ชุ่มจิต. ความเป็นครู. โอเดียนสโตร์. 2531:271-272.

บทที่ 2

การอบรมเลี้ยงดูและการเรียนรู้ ขณะทรงพระเยาว์

การศึกษาในบทนี้มุ่งศึกษาถึงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในส่วนที่พระองค์ยังทรงพระเยาว์ โดยเฉพาะเรื่องของการได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และการศึกษาจากแหล่งต่าง ๆ ในขณะที่ประทับอยู่ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ทั้งนี้เพื่อต้องการแสดงให้เห็นถึงพื้นฐานของแนวพระราชดำริ และลักษณะเฉพาะส่วนพระองค์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องถึงแนวพระราชดำริด้านการศึกษาและความเป็นครูของพระองค์ท่าน อันนำมาสู่พระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่ทรงปฏิบัติตลอดเวลาที่ทรงดำรงฐานะพระมหากษัตริย์จวบกระทั่งปัจจุบัน

พระราชประวัติโดยย่อ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงประสูติ เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2470 ตรงกับวันจันทร์ขึ้น 12 ค่ำ เดือนอ้าย ปีเถาะ จุลศักราช 1289 เวลา 8.45 นาฬิกา ณ โรงพยาบาลเคมบริดจ์ (Cambridge Hospital) ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโรงพยาบาลเมาท์ออเบอร์น (Mount Auburn) เมืองเคมบริดจ์ รัฐแมสซาชูเซตต์ สหรัฐอเมริกา มีพระนามในชั้นแรกว่า พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นพระโอรสพระองค์เล็กในสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ (ต่อมาคือสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก) และหม่อมสังวาลย์ มหิดล ณ อยุธยา (สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี) ทรงมีพระเชษฐภคินี 1 พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ประสูติเมื่อ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2466 ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และมีสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช 1 พระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) ประสูติเมื่อ 20 กันยายน พ.ศ. 2468 ณ เมืองไฮเดลแบร์ก ประเทศเยอรมนี¹

การศึกษา

- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวัยเยาว์นั้นทรงได้รับการศึกษาในระบบพอสรุปได้ดังนี้ คือ
- พ.ศ. 2475 เข้าศึกษาชั้นอนุบาลที่โรงเรียนมาแตร์เดอี ถนนเพลินจิต กรุงเทพมหานคร
 - พ.ศ. 2476 เข้าศึกษาที่โรงเรียนเมียร์มองต์ (Ecole Miremont) เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ระยะเวลานี้ได้ทรงศึกษาภาษาฝรั่งเศส เยอรมันและอังกฤษด้วย
 - พ.ศ. 2478 เข้าศึกษาที่โรงเรียนเอกชนที่รับนักเรียนนานาชาติ คือ โรงเรียน เอกอลนูเวล เดอลา สวิส โรมองต์ (Ecole Nouvelle de la Suisse Romande)

- พ.ศ. 2488 ทรงสอบไล่ภาคคาลอเรียอาร์ทที่โรงเรียนนิมนาสเดอโลซานน์ได้รับประกาศนียบัตร
บาเชอร์เลียร์เอสเลตรส์ และทรงเข้าศึกษาต่อในแผนกวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเมืองโลซานน์
- พ.ศ. 2489 เปลี่ยนแผนกการศึกษาจากวิทยาศาสตร์ มาทรงศึกษาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
และนิติศาสตร์ เพื่อเตรียมพระองค์ในการปฏิบัติพระราชภารกิจในฐานะ
พระมหากษัตริย์ โดยได้ทรงศึกษาวิชาเกี่ยวกับการปกครอง กฎหมาย ภูมิศาสตร์
ประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ และรัฐศาสตร์

การอบรมเลี้ยงดู

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างดีจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทั้งนี้เพราะพระบรมราชชนกทรงสิ้นพระชนม์ในขณะที่พระโอรสและพระธิดายังมีพระชันษาน้อยมาก สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จึงต้องทรงรับภาระเป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกัน อย่างไรก็ตามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงมีพระทัยที่แน่วแน่ในการอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดา ดังที่ทรงนิพนธ์จดหมายถึงสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า (สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี) เมื่อ 12 กรกฎาคม 2476 ว่า

“...ลูกของหม่อมฉัน หม่อมฉันรักอย่างดวงใจ และหม่อมฉันมีความตั้งใจ
อยู่เสมอที่จะนำให้ลูกไปในทางที่ถูกที่สุดสำหรับจะได้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง ญาติและ
บ้านเมือง ตัวของหม่อมฉันเองทำประโยชน์อะไรให้บ้านเมืองไม่ได้มาก แต่ถ้าได้ช่วย
ลูก ๆ ให้ได้รับความอบรมและเล่าเรียนในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองได้แล้ว
หม่อมฉันก็รู้สึกอิ่มใจเหมือนกัน...”²

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดาเป็นอย่างดี เริ่มตั้งแต่เรื่องพื้นฐานที่จะมีผลต่อการเจริญเติบโตของร่างกาย คือเรื่องโภชนาการ ดังที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ทรงนิพนธ์ไว้ใน แม่เล่าให้ฟัง ว่า “เพราะแม่เรียนเรื่องอนามัยและโภชนาการมา แม่จึงเลี้ยงลูกอย่างสะอาด ถูกอนามัย และระวังเรื่องอาหารมาก”³ การให้ความสำคัญในเรื่องโภชนาการนี้ ถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ร่างกายมีความพร้อมที่จะเจริญเติบโต และสามารถพัฒนาสติปัญญาได้อย่างดี

การอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดา สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงอบรมเลี้ยงดูโดยจัดสภาพแวดล้อมและกิจกรรมการเล่นที่จะช่วยให้พระโอรสและพระธิดาได้รับการพัฒนาด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นร่างกาย สังคม อารมณ์ และสติปัญญา โดยการพัฒนานี้เป็นการพัฒนาที่เกิดจากการ

ได้เรียนรู้อย่างอิสระ⁴ จะเห็นได้จากพระบรมฉายาลักษณ์ในหนังสือ *เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์* ที่ทรงจัดสภาพแวดล้อมให้พระโอรสและพระธิดาได้เล่นได้เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างอิสระ และการเล่นนั้นสัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น การปูเสื่อให้นั่งเล่นกลางสนามหญ้าพร้อมของเล่นที่จะช่วยในการพัฒนาการเรียนรู้ในวัย 1-2 ชั้นษา⁵ พอเจริญวัยได้ประมาณ 3-4 ชั้นษา⁶ ก็เริ่มจะจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมขึ้น เช่น ที่เล่นทราย โดยจะมีการสร้างกรอบไม้กั้นเป็นสี่เหลี่ยมและมีทรายอยู่ข้างใน พร้อมกระป๋อง กระป๋องรดน้ำ และแม่พิมพ์ให้การเล่นทรายนี้จะเป็นอย่างที่ดูดีที่จะแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาศติปัญญาของการคิดค้นหาวิธีเล่นที่หลากหลายและพัฒนาไปสู่การเล่นปลูกต้นไม้ในเวลาต่อมา ดังเห็นได้จากบทนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ทรงเล่าว่า

“ในไม่ช้าการเล่นในกองทรายนั้นจะรู้สึกว่าจะไม่สนุกนัก เพราะเมื่อเอาน้ำเทลงไปกองทราย น้ำก็จะซึมลงไปหมด จึงย้ายกันออกมาเล่นข้างนอก ขุดคลองในดิน นำน้ำมาใส่ให้มาไหลในคลองแล้ววิ่งไปเก็บกิ่งไม้ที่พุ่มไม้ วิ่งกลับมา “ปลูก” ไร่ริมคลอง”⁶

นอกจากการเล่นทรายแล้วยังทรงปล่อยให้มีการเล่นน้ำโดยสร้างบ่อน้ำเล็กๆ ให้เล่น การเล่นในบ่อน้ำนี้จะเห็นถึงการคิดค้นหาวิธีเล่นที่ช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ โดยสามารถนำสิ่งต่างๆ มาเชื่อมโยงเล่นด้วยกัน จะเห็นได้จากการนำถังสังกะสีมาเป็นเรือสมมติที่สามารถนั่งลอยได้ใบบ่อ ตัวอย่างการจัดสภาพแวดล้อมของการเล่นดังกล่าวนี้เป็นพื้นฐานการริเริ่มสร้างสรรค์ให้แก่พระโอรสและพระธิดา ที่จะได้รับรู้จากสิ่งรอบตัวและหากพิจารณาจากพระบรมฉายาลักษณ์ใน *เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์* จะเห็นว่าสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงจัดสภาพแวดล้อมการเล่นให้พระโอรสและพระธิดามีโอกาสได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยสร้างความมั่นใจและความเป็นองค์เองอันจะมีผลต่อการพัฒนาความคิดสติปัญญา และความสนใจใฝ่รู้ในระยะเวลาต่อมา

การอบรมเลี้ยงดูของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่มีต่อพระโอรสและพระธิดานี้กล่าวได้ว่า ทรงอบรมเลี้ยงดูอย่างรอบรู้ เพราะทรงให้ความสำคัญไม่เฉพาะแต่เรื่องโภชนาการและการจัดสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การพัฒนาการเรียนรู้เท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการกลมกลืนในการเข้าร่วม และอยู่ร่วมกันในสังคม ที่จะต้องเรียนรู้ถึงการให้เหตุผลและควบคุมอารมณ์ จะเห็นได้จากการที่ทุกสัปดาห์ได้เชิญเด็กทั้งไทยและฝรั่งพร้อมกับแม่ที่อยากมาด้วย มาเล่นกับพระโอรสและพระธิดา โดยให้มีแม่หม่มคนหนึ่งเป็นผู้จัดการละเล่นต่างๆ ให้ การเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมนี้นี้จะเห็นได้อีกจากการดำเนินชีวิตในสวิตเซอร์แลนด์

การดำเนินชีวิตในโลซานนั้น เป็นไปอย่างเรียบง่ายเช่นคนทั่วไป สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเช่าแฟลตพักอาศัย พระโอรสและพระธิดาทรงศึกษาต่อในโรงเรียนปะปนกับเด็กทั่วไป การละเล่นต่าง ๆ ก็ไม่หุหุราฟุ่มเฟือย ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ

และสภาผู้แทนราษฎรได้มีมติเห็นชอบ ในการอัญเชิญพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอานันทมหิดลขึ้นเป็น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ ซึ่งขณะนั้นยังอยู่ในวัยเยาว์มาก คือ 9 ชันษา และพระอนุชามีอายุเพียง 7 ชันษา เหตุการณ์ครั้งนี้อาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเรื่องสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของ พระโอรสและพระธิดาได้ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงระมัดระวังอย่างมาก โดยเฉพาะหาก จะส่งผลต่อเรื่องของการศึกษาเรียนรู้ในวัยเด็ก ดังที่ทรงกล่าวถึงว่า "...ที่หม่อมฉันวิตกอยู่ก็ถึงเรื่องที่น่าท้อ จะไม่ได้มีความสุขอย่างเด็กมาก และกลัวการศึกษาจะได้ไม่เต็มที่..."⁸ โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาที่เจ้าพระยา ศิริธรรมาธิเบศเห็นว่าไม่ควรจะให้ไปศึกษาที่โรงเรียนควรให้ครูมาสอนหนังสือที่บ้าน ซึ่งในเรื่องนี้ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีไม่ทรงเห็นด้วยเลย ดังที่ทรงเล่าว่า

"...ที่แรกเจ้าพระยาศรีฯ เห็นว่าน่าท้อไม่ควรไปโรงเรียน ให้มีครูมาสอนที่บ้าน หม่อมฉันก็ตอบไปทันทีว่า หม่อมฉันเห็นตรงกันข้าม เพราะการเรียนคนเดียวจะทำให้ เด็กไม่ยอมเรียน เพราะไม่มีคนแข่งและไม่สนุกเลยที่ไม่ได้มีเพื่อนจะทำให้ที่น่าท้อไม่มี สุขที่ต้องแบกยศพระเจ้าแผ่นดินจนไม่มีเวลาจะเป็นเด็ก และพระเจ้าแผ่นดินก็จำเป็น มากที่จะต้องปะปนกับคนอื่น จะได้รู้จักนิสัยคนทั่วไป จะเป็นประโยชน์สำหรับบ้าน เมืองที่มีการปกครองอย่างประชาธิปไตย เจ้าพระยาศรีฯ ก็เห็นด้วย"⁹

ด้วยพระประสงค์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่ต้องการอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและ พระธิดาอย่างปกติ ดังเช่นที่เคยอบรมเลี้ยงดูก่อนที่จะมีการอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท มหิดลขึ้นดำรงฐานะพระมหากษัตริย์ เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศได้บันทึกถึงการอบรมเลี้ยงดูของสมเด็จพระ ศรีนครินทราบรมราชชนนี ภายหลังการเข้าเฝ้าฯ ที่สวิตเซอร์แลนด์ว่า

"การรักษาอนามัยและการอบรมทางบ้าน พระราชชนนีได้เป็นธุระเอาใจใส่ เป็นอย่างดี และเลี้ยงดูอย่างฝรั่งให้มีความรู้กว้างขวาง มี democratic ideas ไม่ถือ อดเป็นเจ้า การเรียนก็ดี การเล่นในโรงเรียนเวลาเลิกเรียนแล้วก็ดี ละครปะปนกับเด็ก อื่นทั่วไป..."¹⁰

บันทึกดังกล่าวสอดคล้องกันอย่างดีกับหลักฐานที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงมี จดหมายกราบทูลสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ภายหลังที่มีการอัญเชิญพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า อานันทมหิดลขึ้นครองราชย์ว่า "หม่อมฉันไม่บอกว่าจะขอยู่อย่างอินคอกนิต (ไม่เปิดเผย : ผู้เขียน) ให้ ได้โอกาสเป็นเด็กธรรมดามากที่สุดเท่าที่จะมากได้" พร้อมทั้งได้ให้เหตุผลถึงความต้องการดังกล่าวต่อไปว่า "หม่อมฉันได้พูดต่อไปว่า ถ้าจะมาบังคับให้อยู่ทรูทรากันอย่างคงเดิมที่ ซึ่งจะไม่ดีเลยสำหรับเด็ก จะทำให้ ลำบากและเด็กไม่เป็นสุขแล้ว เห็นจะต้องเป็นคงไม่ได้เพราะจะอยู่อย่างไม่ทรูทราก แต่อย่างเรียบร้อยก็ไม่ ได้ทำให้เสียชื่อเสียงหรือนำเกลียดอะไร"¹¹

ด้วยความเข้าพระทัยของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีต่อกระบวนการเรียนรู้ของเด็กที่มีความจำเป็นต้องเรียนรู้ถึงอุปนิสัยของคนอื่น ๆ รวมถึงการดำเนินชีวิตที่ปกติ ทำให้การเปลี่ยนฐานะจากเจ้านายธรรมดาสู่ฐานะพระมหากษัตริย์ของพระโอรสไม่ได้ส่งผลกระทบต่อกระบวนการอบรมเลี้ยงดูของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมากนัก จะมีการเปลี่ยนแปลงก็เพียงการย้ายที่อยู่อาศัยให้มีความเหมาะสมขึ้นเท่านั้น

อย่างไรก็ตามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมิได้ทรงเลี้ยงดูอย่างให้อิสระอย่างไร้ขอบเขต เพราะทรงกวดขันเรื่องระเบียบวินัยของพระโอรสและพระธิดาอย่างมาก ทุกพระองค์จะต้องทรงปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นเวลา เช่น การเรียน การเล่น หรือ ทรงบรรทม สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ ทรงนิพนธ์ถึงการเลี้ยงดูภายหลังที่สมเด็จพระบรมราชชนกสิ้นพระชนม์ว่า “แม่จัดการเรียน การเล่น การออกสังคมของเรา ท่านดูแลอาหาร ความสะดวก สุขภาพ เราต้องทำทุกอย่างเป็นเวลา เช่น การกิน การนอน การไปโรงเรียน การเล่น นาน ๆ ที ถ้าเราไม่ทำตามที่ต้องทำจะถูกทำโทษหรือถูกตี โดยที่มีการอธิบายกันก่อนว่าทำไมจึงถูกตี”¹²

เรื่องระเบียบวินัยดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงเน้นมากจะเห็นได้จากในบางครั้งเมื่อถึงเวลาเสวยพระกระยาหารกลางวัน ซึ่งจะมีเสียงฆ้องเป็นสัญญาณและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง 2 พระองค์ยังคงเล่นอย่างสำราญพระราชฤทัย ไม่ทรงเลิก สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีก็จะทรงปล่อยให้เล่นต่อไปไม่ตามมาเสวย แต่เมื่อถึงเวลาบรรทมตอนบ่าย สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีจะทรงตามมาเพื่อให้เสด็จขึ้นบรรทม โดยไม่อนุญาตให้เสวยพระกระยาหารจนกว่าจะถึงเวลาเสวยนมตอนบ่ายสี่โมงเย็น¹³ ซึ่งเป็นการลงโทษอีกวิธีหนึ่ง การฝึกให้มีระเบียบวินัยเช่นนี้สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ ทรงสรุปว่า “เรามีชีวิตอย่างสนุกสนาน แต่ก็มีระเบียบวินัยอย่างมีหลัก ไม่ใช่ระเบียบโบราณ”¹⁴

การอบรมเลี้ยงดูพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง 2 พระองค์นั้น สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงยึดมั่นในหลักการใหญ่ ๆ ของคุณธรรมและจริยธรรม เช่น พระองค์ไม่ทรงโปรดให้พระโอรสและพระธิดาวางอำนาจเหนือเพื่อนเล่นคนอื่น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ ทรงเล่าถึงการอบรมของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเมื่อพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 ทรงแกล้งเพื่อนว่า

“...พระองค์ชาย (รัชกาลที่ 8 : ผู้เขียน) มักจะเป็นผู้ชอบแหย่คน รังแกคนทีหนึ่ง ๆ อยู่ เช่น ผลักเขาหรือตีเขา ครั้งหนึ่งเมื่อไปอยู่ที่เมืองโลซานน์แล้ว จะต้องมีการลงโทษ เพราะพระองค์ชายชอบไปแกล้งลูกของผู้เฝ้าบ้าน...วันหนึ่งพระองค์ชายก็ไปผลักเด็กคนหนึ่งในที่อันตรายเป็นที่ที่บันได แม่จึงพูดว่า “เดือนมาหลายทีแล้วคราวนี้เห็นจะต้องตี คิดว่าควรวีตสักที” พระองค์ชายตอบว่า “หนึ่งที” แม่ก็ตอบว่า “เห็นจะไม่พอเพราะทำมาหลายที ควรเป็นสามที” จึงได้ตกลงกันเช่นนั้น ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่ได้

ผลึกเขาก็ก ส่วนพระองค์เล็กนั้น บางครั้งก็ต้องถูกทำโทษเหมือนกัน แต่น้อยกว่ามาก ไม่ใช่เพราะไม่ซน แต่แม่บอกว่าเพราะโดยมากที่จะเป็นผู้นำ เมื่อเห็นตัวอย่างจากการ ถูกทำโทษของพี่ก็จะระวังตัว”¹⁵

การอบรมของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี นอกจากจะทำโทษโดยการตีแล้วยังทรงใช้วิธีอธิบายให้เข้าใจถึงเหตุผล เช่น การจะตีนั้นจะต้องมีการอธิบายก่อนว่าทำไมจึงถูกตี รวมถึงการใช้วิธีสอนอื่น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ ทรงเล่าต่อไปว่า “...ครั้งหนึ่ง หลังจากที่พระองค์ชายไป รังแกคนอื่นอีกแล้ว แม่ก็พูดว่า “ถ้าทำอย่างนี้เห็นจะอยู่กับคนอื่นไม่ได้ ถ้าอยู่กับคนต้องไม่ไปผลึกเขาตีเขา ไปอยู่ป่าเห็นจะดีกว่า” พระองค์ชายก็บอกว่า “ดีสิ” แม่พูดต่อว่า “ในป่ามีเสี้ยนนะ” พระองค์ชายเลยตอบว่า “ถ้าเขื่อน้อยอยู่กับคนเห็นจะดีกว่า”¹⁶

การอบรมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง 2 พระองค์ โดยทรงพยายามอธิบายถึงเหตุผลต่าง ๆ นี้ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงใช้อย่างสม่ำเสมอ ดังจะเห็นได้จากที่ทรงเล่าถึงการอบรม เลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดาให้แก่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในจดหมายลงวันที่ 23 กรกฎาคม 2476 ว่า

“...หม่อมฉันรู้สึกดีใจมากที่สุด ๆ ถ้าอธิบายกันเข้าใจแล้วเชื่อเสมอ แต่มีบาง เวลา หม่อมฉันรู้สึกลุ่มใจเหมือนกันเวลาที่ลูก ๆ ยุ่งแล้วหาวิธีแก้ยังไม่ได้เป็นของ ยากมากในการอบรมเด็กโดยวิธีอธิบายและชี้แจงเหตุผลให้เด็กเห็นความผิดความถูก เพราะที่ที่หม่อมฉันได้อ่านหนังสือมากในการอบรมเด็ก หนังสือเหล่านี้ช่วยแนะนำวิธี ต่าง ๆ ได้มาก แต่เด็กทุกคนนิสัยไม่เหมือนกัน ก็ต้องใช้ความคิดของตัวเองหันให้ถูก นิสัยของเด็ก...”¹⁷

นอกจากการอบรมชี้แจงด้วยเหตุด้วยผลที่ได้รับจากสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงยึดมั่นเรื่องเหตุและผลเป็นหลักการในการ ประกอบพระราชกรณียกิจและพระราชทานแนวพระราชดำริต่าง ๆ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ยังมีพระราชประสงค์ที่สำคัญที่จะให้พระโอรสและพระธิดาได้เป็นคนดี โดยทรงมีวิธีสอนให้พระโอรสและ พระธิดาได้มีโอกาสใกล้ชิดกับพุทธศาสนาตามวัยอันสมควร ดังที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้า กัลยาณิวัฒนาฯ ทรงเล่าว่า

“นอกจากนั้นวันอาทิตย์แม่จะพาไปวัดต่าง ๆ เป็นเพียงการไปชมภายนอก เพื่อให้รู้จักลักษณะของวัด เช่นวัดพระแก้ว โดยเฉพาพระเบียงที่มีภาพรามเกียรติ์ วัด สู่ทศนะ วัดโพธิ์ วัดอรุณฯ ที่วัดสระเกศฯ นั้นได้ไปเวลามีงานภูเขาทองเพื่อดูละครลิง และซื้อดอกไม้ไฟ แม่ไม่ได้พาไปฝั่งเศสน์เพราะ “เด็ก ๆ” (ตามที่เราเรียกตัวเองกัน)

คงหนึ่ง ๆ อยู่ไม่ไหว และคงไม่เข้าใจอะไรเลย แม่จะอธิบายพุทธประวัติในถ้อยคำง่าย ๆ ที่เราสามารถจะเข้าใจได้ และก่อนนอนจะให้สวดมนต์สั้น ๆ ในภาษาธรรมดา ๆ ว่า “ขอให้พระพุทธเจ้าบันดาลใจให้ (ชื่อของเราเอง) เป็นเด็กดี มีใจเมตตากรุณา” ภายหลังอาจมีต่อเติมอะไรอื่นอีกแล้วแต่แต่ละคน”¹⁸

ด้วยพระราชประสงค์ที่จะให้พระโอรสและพระธิดาเป็นคนดีนี้เอง สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ ทรงนิพนธ์ถึงการสอนของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ว่า “แม่ไม่เคยชมเราว่าฉลาดหรืองาม จะชมก็เมื่อประพฤติดนดี ทำอะไรที่น่าสรรเสริญ”¹⁹

การอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดาของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีตามที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าทรงสอนให้พระโอรสและพระธิดามีระเบียบวินัย ประกอบด้วยคุณธรรมและจริยธรรม สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีไม่จำกัดว่ามีพระประสงค์จะทรงสอนหรืออบรมเฉพาะพระโอรสและพระธิดาเท่านั้น แต่ยังใส่พระทัยถึงบุคคลผู้อยู่ใกล้ชิดด้วยดังที่คุณหญิงบุญเรือน ชุมพะวัณ ได้เล่าถึงการอบรมเลี้ยงดูของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ว่า

“...ทุกวัน (ไปโรงเรียน) เอาปืนโตไป แล้วท่านให้สตางค์ 25 สตางค์ให้ใช้ทั้งอาทิตย์ ระหว่างอาทิตย์ใช้อะไรต้องลงบัญชี แล้วต้องเหลือหนึ่งหรือสองสตางค์กลับมาให้ท่านทอดพระเนตร ถ้าจ่ายมากไปก็กริ้วเอา บอกว่าไม่ได้ต้องให้เหลือไว้...กวาดชั้น เรื่องรับประทานอาหาร เรื่องพักผ่อนนอน...ท่านวางระเบียบไว้บอกต้องทำอะไรเป็นเวลา สามทุ่มต้องนอน ฉันจำได้ ติดตูดนี้ ท่านกริ้วใหญ่โตแล้วยังดูตูดนี้ ท่านมองเห็นตูดนี้ ท่านเอาขึ้นไปนอนบนพระตำหนักเพื่อจะให้มองเห็นนอนตูดนี้หรือเปล่า อ่ะไรไม่ดี ท่านจะคอยกวาดชั้น ...ทำให้รับผิดชอบใช้สมอง...ตัดสินใจเอง อย่างจะถามว่าขออนุญาตไปเที่ยวกับเพื่อน ท่านจะให้คิดเอาเองว่าเหมาะสมจะไปหรือเปล่า...”²⁰

การที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงมีหลักการในการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่ไม่แตกต่างกันไม่ว่าเด็กนั้นจะเป็นพระโอรส พระธิดา หรือผู้อยู่ใต้ความอุปการะ ทำให้เชื่อได้ว่าพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ ทรงเติบโตขึ้นมาท่ามกลางการอบรมเลี้ยงดูที่เปิดโอกาสให้สามารถพัฒนาบุคลิกภาพและการเรียนรู้ ทรงอบรมให้พระโอรสและพระธิดาเข้าใจถึงหลักของเหตุและผลของการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่จะต้องประกอบด้วยคุณธรรมและจริยธรรม พื้นฐานที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูเช่นนี้ จะปรากฏต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นเรื่องนี้อย่างมากในการพระราชทานพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ว่าเป็นหลักการสำคัญในการพัฒนาชาติบ้านเมือง

ความรู้จากเรื่องนั้น ๆ อย่างจริงจัง เช่น ขณะที่ทรงสนพระทัยเรื่องรถแข่งก็ทรงเสด็จไปทอดพระเนตรการแข่งขันรถของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพีระพงศ์ภาณุเดช และสะสมรถแข่งของบริษัทใหญ่ ๆ ที่ใช้นักขับอาชีพ เมื่อสนพระทัยเรื่องเรือรบก็ทรงซื้อหนังสือมาศึกษาถึงลักษณะของเรือและการรบทางทะเลของเรือแต่ละลำ การเล่นแผ่นเสียงก็ทรงสนพระทัยดนตรีทั้งในแนวแจ๊สและคลาสสิก อีกทั้งยังเริ่มสนใจหัดเล่นดนตรีโดยมีครูมาสอน ทรงเริ่มหัดจากทึบเพลง (Accordion) เปียโน จนต่อมาทรงสนพระทัยเล่นเครื่องเป่าต่าง ๆ เช่น แคลริเน็ต แซกโซโฟน และทรัมเป็ต รวมทั้งยังทดลองทำเครื่องดนตรีชิ้นเล่นเอง เช่น กลองที่ทำด้วยไม้และกระดาดขึง และ Bass ที่ทำด้วยลังไม้และเชือกธรรมดาศ²⁴

นอกจากความสนพระทัยในการเล่นต่าง ๆ แล้ว ยังทรงสนพระทัยในเรื่องกลไกการทำงานของเครื่องจักรเครื่องกลต่าง ๆ ดังที่เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จไปชมโรงงานทำช็อกโกแลต ของบริษัทเนสเล่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีอายุเพียง 8 พรรษา สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงนิพนธ์ถึงการไปชมโรงงานครั้งนี้ว่า “ นันทกับเล็กสนุกกันมาก เพราะมีเครื่องจักรมาก อะไรทุกอย่างก็มีเครื่องจักรทำ พอดูเสร็จลากลับเขาก็ให้ช็อกโกแลตใส่ในทึบสวยคนละกล่อง”²⁵ หรือต่อมาที่ทรงซ่อมจักรเย็บผ้าให้กับพี่เลี้ยงจนได้รับรางวัล นอกจากนั้นยังทรงศึกษาถึงการประดิษฐ์วิทยุอย่างง่าย ๆ ด้วยการถามผู้ที่มีความรู้และประดิษฐ์โดยใช้คอยล์ (Coil) และแร่สีดำ จนสามารถฟังวิทยุได้²⁶

ความสนพระทัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นพื้นฐานที่ต่อมาเมื่อพระองค์ทรงเจริญพระชันษาขึ้น ทำให้พระองค์ทรงมีงานอดิเรกที่ชัดเจนขึ้น โดยภายหลังจากที่มีเวลาว่างจากพระราชกรณียกิจประจำวันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะประทับอยู่ในพระตำหนักส่วนพระองค์ซึ่งในทีนั้นจะเต็มไปด้วยสิ่งของที่พระองค์ทรงสนพระทัย เช่น เครื่องมือช่างไม้ เครื่องมือจักรกล เครื่องดนตรี รถยนต์เล็ก รถไฟเล็กที่ใช้ไฟฟ้า โดยจะทรงประดิษฐ์งานต่าง ๆ ทั้งเครื่องยนต์และงานไม้²⁷

งานช่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดนั้น ได้แก่ การจำลองยานพาหนะต่าง ๆ เช่น เรือใบ เรือรบ เครื่องบิน ซึ่งเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงสนพระทัยมาแล้ว ดังนั้นเมื่อทรงจำลองต่าง ๆ จึงจำลองจากของจริงอย่างได้สัดส่วน ดังที่คุณแก้วขวัญ วัชโรทัย ได้เล่าถึงงานช่างของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า

“...ผมได้เข้าเฝ้าและรู้จักพระองค์ท่านตั้งแต่ครั้งทรงเป็นพระอนุชา มีเหตุการณ์หลายอย่างที่จำได้ ประการแรกก็คือ ทรงทำเรือรบกรุงศรีอยุธยาจำลอง ฝีมือพระหัตถ์ละเอียดมากทีเดียว ทรงศึกษาข้อมูลของจริงทั้งหมดแล้วย่อส่วนลง ทรงทำตัวเรือสูงจากระดับน้ำขึ้นมานิด ๆ ตอนที่เห็นครั้งแรกผมตื่นเต้นมากนึกชมว่าพระองค์ท่านฝีมือหัตถ์ดีจริง ๆ ถึงทำได้สวยยังงั้น...

นอกจากเรือรบแล้ว ก็ยังโปรดทำเครื่องบินจำลองด้วย เป็นเครื่องบินที่ใช้กันระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นะครับ พวกปี 29 สีเครื่องบินทรงจำลองด้วยไม้สัก แล้วก็ขัดมัน ทรงงานได้ประณีตมาก ผมลองใช้มือลูบดูก็เนื้อนุ่มเทียว

แล้วยังทรงทำเรือใบจำลอง ถ่วงด้วยตะกั่วหล่อเอาไปเล่นกันที่ในสระสวนแต่มีลำใหญ่ลำเล็กต่าง ๆ กัน ทรงถ่ายรูปไว้ด้วยที่พระที่นั่งบรมพิมาน สำหรับเรือใบที่ทรงเลือกใช้ไม้ยมหอม เพราะว่าขุดง่าย น้ำหนักเบา ถ่วงน้ำหนักได้มาก แล้วก็กินลมจิ้งจิงได้เร็ว ประสบการณ์เหล่านี้เองที่ทรงนำมาใช้ในตอนหลังเช่น ทรงต่อเรือใบจริง เป็นต้น”²⁸

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงประกอบรถ โดยการซื้อเครื่องมอเตอร์ไซด์ยี่ห้อกูซเซอร์โรของอิตาลี มาประกอบกับรถจักรยานสองล้อที่มีอยู่จนสามารถใช้งานได้ โดยทรงประกอบร่วมกับคุณอร่าม รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์ คนละคัน²⁹

งานอดิเรกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนอกจากทรงโปรดงานช่างแล้วพระองค์ยังทรงใช้เวลาว่างในโรงเรียนทำการเกษตรปลูกผัก ทำสวนครัว และเมื่อได้ผลผลิตก็ทรงนำกลับมาที่พระตำหนักบอกขายพืชผลที่ทรงปลูกนั้นแล้วนำรายได้มาซื้อพันธุ์ไม้เพื่อมาเพาะปลูกต่อไป³⁰

กิจกรรมต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยในวัยเยาว์ ไม่ว่าจะเป็นงานด้านการช่าง ดนตรี การเกษตร ล้วนแสดงให้เห็นถึงพระอุปนิสัยบางอย่างของพระองค์ท่าน ซึ่งในที่นี้จะขอสรุปว่าพระองค์ทรงมีพื้นฐานของการเป็น “นักปฏิบัติ” ในที่นี้ขอตั้งข้อสังเกตว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมักจะทรงงานต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง มีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการทรงงานด้วยพระองค์เอง คือ การที่ทรงซื้อรถท้อปเปอร์ลิโน ของบริษัทเพียตมาใช้งาน และเมื่อทรงใช้ไปแล้วทรงอยากจะเปลี่ยนสีก็ทรงทำด้วยพระองค์เอง ดังที่คุณแก้วขวัญ วัชโรทัย ได้เล่าถึงเรื่องนี้ว่า

“...เมื่อถึงคราวที่จะพัฒนาปรับปรุงเครื่องใช้เหล่านั้น หากอยู่ในนิสัยที่จะทรงกระทำด้วยพระองค์เองแล้วก็จะทำเสมอ อย่างรถท้อปเปอร์ลิโนคันนี้เป็นต้น พอใช้ไป ๆ แล้ว อยากจะเปลี่ยนสี ก็ทรงทำเองตั้งแต่ขัดสีเก่าทั้งคันนะครับ ใช้กระดาษทรายขัดกันเป็นอาทิตย์ ๆ เลย ผมเข้าไปช่วยท่านบ้าง ขัดเรียบร้อยแล้วก็พ่นสีใหม่ ท่านพ่นสีตั้ง 6 ชั้นนะครับ แล้วก็ทรงภาคภูมิใจพระทัยว่าทรงพ่นสีรถเองทั้งภายนอกภายใน...”³¹

ความสนพระทัยส่วนพระองค์ที่หลากหลายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังกล่าวมาแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของพระองค์ อันได้รับจากการอบรมเลี้ยงดูของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

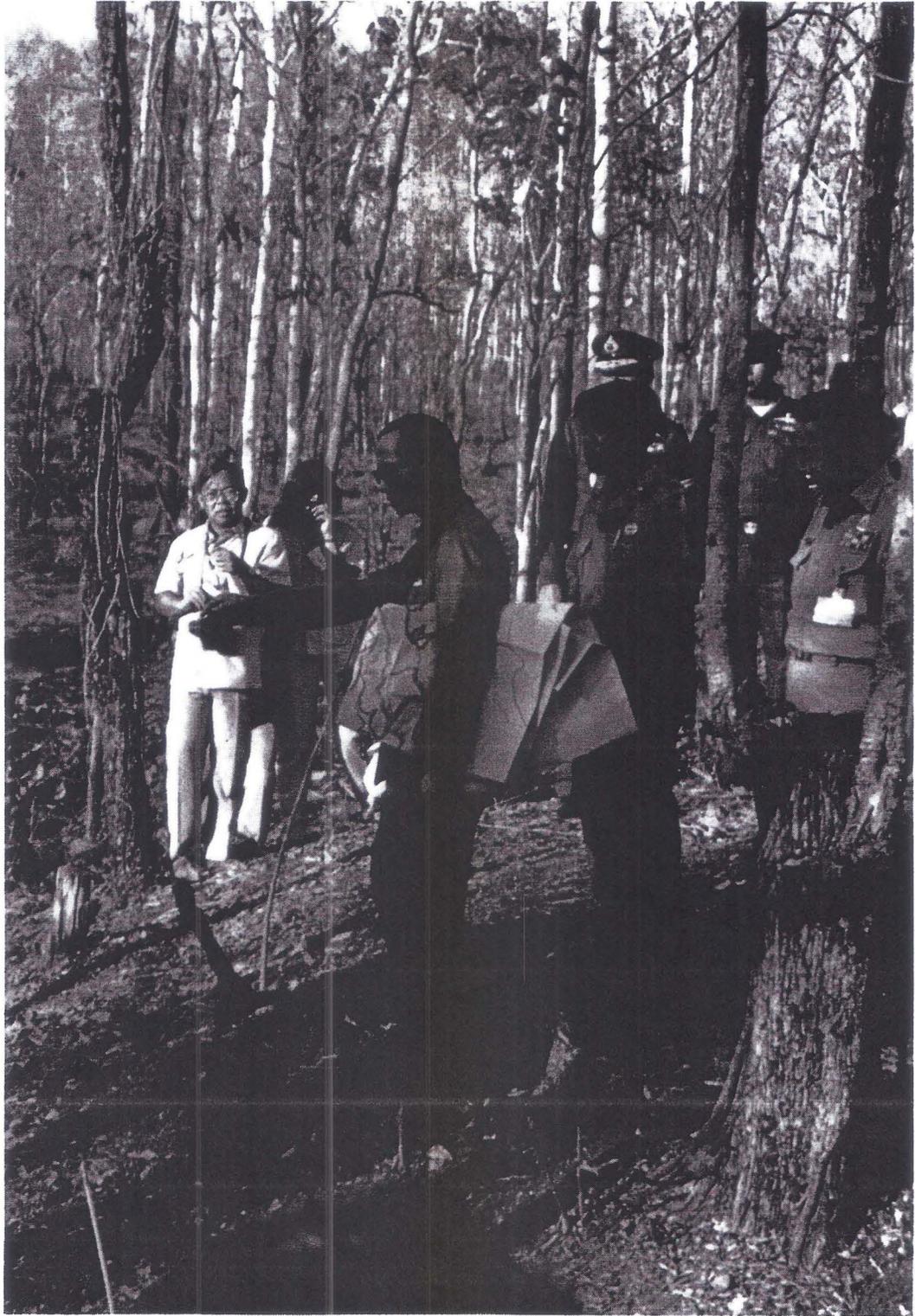
บรมราชชนนีที่ทรงอบรมเลี้ยงดูพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ได้มีพื้นฐานที่ดี ตั้งแต่การอยู่ร่วมกันในสังคมที่จะต้องประกอบไปด้วยเรื่องของเหตุผล คุณธรรม และจริยธรรม การพัฒนาสติปัญญา และการใฝ่ที่จะเรียนรู้ และทรงปฏิบัติงานต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง การอบรมเลี้ยงดูที่ทรงจัดสภาพแวดล้อมให้พระองค์ได้เรียนรู้ในการเล่นอย่างอิสระตามธรรมชาติดังตัวอย่างการที่เล่นซุ้ร่อนน้ำและปลูกต้นไม้ นำมาสู่ความสนพระทัยงานด้านการเกษตรและชลประทานในเวลาต่อมา

การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลายของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีให้แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้เมื่อทรงเจริญพระชันษา ทรงมีงานอดิเรกที่มีพัฒนาการขึ้นจากการศึกษาความรู้เรื่องเรือรบ รถแข่ง จากหนังสือ มาผนวกกับฝีมือด้านงานช่างโดยเฉพาะช่างไม้ทำให้ทรงสามารถจำลองสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวได้อย่างถูกต้องสวยงาม และความรู้ที่หลากหลายนี้ประกอบด้วยความเพียรในการทรงงานต่าง ๆ ด้วยพระองค์เองอย่างสม่ำเสมอ ทำให้พระองค์ทรงมีเป้าหมายในการปฏิบัติงานให้เกิดประโยชน์อยู่เสมอ ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้จะเป็นสาระสำคัญประการหนึ่งของความเป็นครูของพระองค์ที่จะปรากฏชัดในแนวพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ตลอดจนพระราชกรณียกิจต่างๆ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

เชิงอรรถ

1. พระราชกรณียกิจและพระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ มหาราช เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม : 7.
2. กัลยาณิวัฒนา, สมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้า. เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์ : 168.
3. กัลยาณิวัฒนา, สมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้า. แม่เล่าให้ฟัง : 189.
4. ฉันทนา ภาคบงกช. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีกับการอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดา : ทรงสร้างสรรค์พากเพียรและไฟเรียนไฟรู้. อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง. 2539.
5. กัลยาณิวัฒนา, สมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้า. เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์ : 59.
6. เพิ่งอั่ง. หน้า 71-74
7. เพิ่งอั่ง. หน้า 66
8. เพิ่งอั่ง. หน้า 148
9. เพิ่งอั่ง. หน้า 149
10. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์เอกเจ้าฟ้าศรีธรรมวิเบศ (จิตร ฐ สงขลา) : 226-227.
11. เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์ : 142.
12. เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์ : 62
13. สมชาย พุ่มสอาด. 90 พรรษา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์. สมาคมทหารตำรวจนอกราชการแห่งประเทศไทย. ม.ป.ป. : 78
14. แม่เล่าให้ฟัง : 189
15. เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์ : 62
16. เพิ่งอั่ง. หน้า 62
17. เพิ่งอั่ง. หน้า 107
18. เพิ่งอั่ง. หน้า 84
19. เพิ่งอั่ง. หน้า 168
20. สมชาย พุ่มสอาด. 90 พรรษา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ : 80.
21. เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์ : 82,170
22. นบองค์ภูบดี “ภูมิพล” : 144.
23. เพิ่งอั่ง. หน้า 162
24. เพิ่งอั่ง. หน้า 261-262

25. เฟิงอ้าง. หน้า 149
26. เฟิงอ้าง. หน้า 262
27. สมเด็จพระภูมิพลมหาราชของชาติไทย (โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ) : 23.
28. พระบรมครูช่าง : 25-26
29. เฟิงอ้าง. หน้า 27
30. สมเด็จพระภูมิพลมหาราชของชาติไทย (โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ) : 23.
31. พระบรมครูช่าง : 27-28.

บทที่ 3

แนวพระราชดำริด้านการศึกษาและความเป็นครู

การศึกษาในบทนี้ จะได้กล่าวถึงแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นครูของพระองค์ การจะทำความเข้าใจถึงแนวพระราชดำริที่แสดงถึงความเป็นครูนี้ จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงแนวพระราชดำริของพระองค์ด้านการศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานที่แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาอย่างไรก่อน ทั้งนี้เพราะแนวพระราชดำริด้านการศึกษามีความเกี่ยวข้องกับเรื่องความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างมาก

แนวพระราชดำริด้านการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริว่าการศึกษาที่มีความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ การศึกษาจะทำให้มนุษย์มีความพร้อมในการดำเนินชีวิต จะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษากจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อ 25 มิถุนายน 2523 ตอนหนึ่งที่กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาว่า

“วัตถุประสงค์ของการศึกษานั้นคืออย่างไร กล่าวโดยรวบยอด ก็คือ การทำให้บุคคลมีปัจจัยหรือมีอุปกรณ์สำหรับชีวิตอย่างครบถ้วนเพียงพอ ทั้งในส่วนตัววิชาความรู้ ส่วนความคิดวิโนัจฉัย ส่วนจิตใจและคุณธรรมความประพฤติ ส่วนความขยันอดทนและความสามารถในอันที่จะนำความรู้ ความคิด ไปใช้ปฏิบัติงานด้วยตนเองให้ได้จริง ๆ เพื่อสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความสุข ความเจริญมั่นคง และสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคมและบ้านเมืองได้ตามควรแก่ฐานะด้วย”¹ (25 มิถุนายน 2523)

และปรากฏในพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะอาจารย์ครูและนักเรียนโรงเรียนวังไกลกังวล ดังนี้

“วัตถุประสงค์ของการตั้งโรงเรียน หรือการให้การศึกษาแก่เยาวชนของชาติ คือการให้นักเรียนมีความสมบูรณ์ไม่บกพร่องพิการ ทั้งทางร่างกาย ทั้งทางความคิดจิตใจและคุณธรรม ให้นักเรียนมีวิชาความรู้ที่ถูกต้องแม่นยำ พร้อมทั้งมีความสามารถที่จะนำความรู้ความคิดไปปฏิบัติใช้งานด้วยตนเองได้จริงด้วย”² (19 มิถุนายน 2523)

พระบรมราชาโฆวาทดังกล่าว แสดงให้เห็นแนวพระราชดำริเรื่องวัตถุประสงค์ของการศึกษา ว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อการเตรียมความพร้อมสำหรับการดำเนินชีวิต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานแนวพระราชดำริว่า ผลอันพึงประสงค์ของการศึกษาที่จะมีผลต่อผู้ได้รับการศึกษานั้น ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ การได้รับความรู้ด้านวิชาการ และการฝึกฝนอบรมความคิดและจิตใจ ดังพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทาน เมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2517 ในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรและรางวัลแก่นักเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ว่า

“...ผลอันพึงประสงค์ของการศึกษา กล่าวสั้นแต่โดยเนื้อแท้มีสองสถานสถานหนึ่ง คือ ความรู้แจ้งในวิชาการ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับนำไปทำกิจการงาน สร้างตัวสร้างความสำเร็จก้าวหน้าให้แก่บ้านเมือง แก่ส่วนรวม และแก่มนุษยชาติ อีกสถานหนึ่งได้แก่ความคิดจิตใจ ที่ฝึกฝนกลมกล่อมแล้วอย่างถูกต้องให้คล่องแคล่วและสุจริตยุติธรรม...”³ (14 กุมภาพันธ์ 2517)

ผลอันพึงประสงค์ของการศึกษาเช่นนี้ ไม่เพียงแต่จำกัดอยู่ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเท่านั้น ตามแนวพระราชดำริดังกล่าวยังครอบคลุมถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษาด้วยเช่นกัน ดังพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นบัณฑิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อ 18 ธันวาคม 2523 ว่า

“การศึกษาในมหาวิทยาลัย มุ่งหมายที่จะปลูกฝังความเจริญพร้อมทุกด้านในห้วงอกงามในตัวบุคคลแม้อย่างน้อยก็ให้มีคุณสมบัติสำคัญประกอบพร้อมกันสองประการ คือ มีความรู้แน่นหนาทั่วถึงในวิชาการชั้นสูงสาขาใดสาขาหนึ่งหรือหลายสาขาตามที่ถนัด กับมีสติปัญญาความเฉลียวฉลาด สามารถคิดอ่านด้วยวิจรรณญาณอันละเอียดรอบคอบ ประกอบด้วยเหตุด้วยผลและความสุจริตยุติธรรม ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลมีรากฐานอันมั่นคงและมีปัจจัยอันทรงประสิทธิภาพเป็นเครื่องอุดหนุน”⁴

(18 ธันวาคม 2523)

จากผลอันพึงประสงค์ของการศึกษาทั้ง 2 ด้าน ดังกล่าว จะเห็นได้ว่านอกจากการให้ความรู้อันเป็นวิชาการ ซึ่งมีหลายสาขาหลายวิชาที่จะเป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพในอนาคตแล้วแนวพระราชดำริที่ทรงมีต่อการฝึกฝนอบรมความคิดและจิตใจนั้น เป็นสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญอย่างมาก ทั้งนี้เพราะการฝึกฝนอบรมดังกล่าว จะทำให้คนเราได้รับการศึกษาที่สมบูรณ์เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง เพราะเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน ที่มีอยู่ในตัวเอง การฝึกฝนอบรมด้านความคิดจิตใจนี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษาที่สำคัญได้แก่ ความรู้จักผิดชอบชั่วดี ความละเอียดซื่อสัตย์ ความซื่อสัตย์สุจริตทั้งในความคิดและการกระทำ ความไม่เห็นแก่ตัว

ไม่เอาไรต์เอาเปรียบผู้อื่น ความไม่มั่งงายหยาบคายและที่สำคัญคือ ความขยันหมั่นเพียร⁵

การพระราชทานพระบรมราโชวาทด้านการศึกษานี้ เพราะทรงมีแนวพระราชดำริว่า การศึกษา คือ การเตรียมความพร้อมสำหรับการดำเนินชีวิต ซึ่งจะต้องประกอบไปด้วยความรู้ด้านวิชาการและความรู้ในการประพฤติปฏิบัติตน ความรู้ทั้ง 2 ส่วนมีความเกี่ยวข้องต่อการดำเนินชีวิต ดังที่พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ว่า

“ ฉะนั้นความรู้ที่สะสมเอาไว้ในตัวเป็นสิ่งที่สำคัญ เป็นเสมือนประทีปสำหรับนำทางเราไปในการปฏิบัติตนในชีวิต จะเป็นการศึกษาต่อกีตาม หรือจะเป็นการไปประกอบอาชีพการงานก็ตาม ความรู้นั้นจะเป็นเครื่องนำทางไปสู่ความเจริญ ความรู้ทางวิชาการก็จะสามารถให้ประกอบอาชีพการงานที่มีประสิทธิภาพเท่ากับเป็นสิ่งที่จะเลี้ยงตัวเลี้ยงกายเรา ความรู้ในทางการประพฤติที่ดี จิตใจที่เข้มแข็ง ที่ซื่อสัตย์สุจริต นั้นจะนำเราไปได้ทุกแห่ง เพราะเหตุว่าผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต ผู้มีความขยันหมั่นเพียร ผู้มีความตั้งใจที่แน่วแน่มั่นไม่มียางจะล้มจมเพราะว่าเมื่อเราจะต้องได้รับการช่วยเหลือ ผู้ที่เห็นบุคคลที่มีความประพฤติดีก็จะเข้าช่วยอุปการะต่อไป แม้ตัวเองก็จะอุปการะตัวเองได้ เพราะจะเห็นแจ้งสิ่งที่ควรทำ ไม่ถล่นไปในทางที่ไม่ถูก อันนี้ก็เป็นความหมายของการศึกษา”⁶ (27 มีนาคม 2523)

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริด้านการศึกษานี้ จะต้องประกอบไปด้วยความรู้ 2 ส่วน ดังกล่าวมาแล้วว่า ความรู้วิชาการจะสามารถนำไปประกอบอาชีพการงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และความรู้ในการประพฤติตนด้วยจิตใจที่ดีจะสามารถนำบุคคลนั้นไปได้ทุกแห่งแล้ว ยังทรงมีแนวพระราชดำริที่แสดงให้เห็นว่า การจัดการศึกษา นอกจากจะให้ความรู้แก่ผู้มารับการศึกษาแล้ว สิ่งที่จะต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง คือ การนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ที่เป็นผลดี ไม่ก่อให้เกิดโทษ ซึ่งการจะนำความรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้นั้น ผู้มีความรู้จะต้องมีปัญญาในการใช้ความรู้นั้น ๆ ด้วย ดังพระราชดำรัสที่พระราชทาน เมื่อ 5 พฤศจิกายน 2524 ในโอกาสที่ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอ้าน อธิการบดีมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช นำนายมงคล กาญจนภาสกร์ ทูลเกล้าฯถวายโฉนดที่ดิน เพื่อพระราชทานแก่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชว่า

“...ฉะนั้น การที่สร้างมหาวิทยาลัย สร้างหลักสูตร สร้างวิธีบริหาร สร้างวิธีสอนแล้ว ก็จะต้องพยายามที่จะทำให้รัดกุม ให้รู้ว่าคุณรู้นั้นต้องใช้ให้เป็นประโยชน์ เป็นผลที่ดีไม่ให้เป็นโทษ เป็นผลที่ไม่ดี ส่วนนี้ก็ต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง โดยมากก็จะพูดว่าคุณรู้ที่ได้จากมหาวิทยาลัยนั้นควรจะไปใช้ หรือผู้ที่ศึกษาอย่าเป็นผู้ที่มี

ปัญญาที่มีความรู้ทำอะไรได้นั้น ไม่เป็นความจริง ผู้ที่มีความรู้ ผู้ที่มีปัญญาย่อมต้องมีปัญญาในการใช้ด้วย ให้ถูกต้อง เพราะว่าคนเราถ้ามีความสามารถมีกำลัง กำลังนั้นต้องเอาไปใช้ในด้านที่จะเกิดประโยชน์ โดยมากก็พูดถึงประโยชน์ส่วนตัว หรือประโยชน์ส่วนรวมส่วนชาติ ความจริงประโยชน์ส่วนตัวหรือส่วนชาติก็ตาม ถ้าทำให้เป็นประโยชน์เป็นผลดีย่อมต้องทำด้วยความตั้งใจหวังดีต่อผู้อื่น...”⁷ (5 พฤศจิกายน 2524)

แนวพระราชดำริที่ทรงเห็นว่า การใช้ความรู้นั้น จะต้องอาศัยจิตใจที่ดีหรือปัญญาที่เป็นเหตุเป็นผล พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำรินี้อยู่เสมอ บางครั้งทรงพระราชทานพระบรมราชาธิบายเปรียบเทียบว่า ความรู้นี้เป็นอาวุธที่ร้ายแรง จำเป็นต้องมีความสุจริตและจิตใจที่บริสุทธิ์ประกอบความรู้นั้น มิฉะนั้นอาจทำอันตรายต่อผู้อื่นดังที่พระราชทานพระราชดำรัสในโอกาสที่คณะผู้อำนวยการและอาจารย์ใหญ่จากโรงเรียนต่าง ๆ ในเขตอำเภออุบลราชธานี “กลุ่มจิตจรดดา” เข้าเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวายเงินโดยเสด็จพระราชกุศลตามพระราชอัธยาศัย เมื่อ 18 มีนาคม 2523 ว่า

“ถ้าไปพิจารณาว่า จะต้องสอนให้ได้วิชาการให้มากที่สุด แต่ละเลยความรู้ในทางปฏิบัติ ก็จะทำให้การศึกษาเป็นหมัน เพราะว่าผู้ที่มีความรู้สูง แต่ไม่รู้จักใช้ความรู้ นั้นเท่ากับเป็นผู้ที่มีอาวุธร้ายแรงอยู่ในมือ และไม่มีความรู้ในจิตใจ อาจจะทำอันตรายต่อผู้อื่นได้ อาวุธที่ร้ายแรงมีอำนาจมาก ก็ยิ่งจะเป็นอันตรายได้มากเพราะว่าอาจจะไปฟันฝ่าอย่างสู่มีสู้มั่วและไม่เป็นประโยชน์ ถ้าได้สามารถสอนให้เข้าใจว่าความรู้ซึ่งเป็นอาวุธนั้นจะต้องใช้ในทางที่ดีที่ถูกต้อง ยังมีความรู้สูงและมีสติ จิตใจที่บริสุทธิ์ที่สุจริตต่าง ๆ อีกด้วย ก็ยิ่งจะทำให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้มาก ความจริงพูดกันได้ว่า ผู้ที่มีความสุจริตและบริสุทธิ์ใจ แม้จะมีความรู้น้อยก็ย่อมทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากกว่าผู้มีความรู้มากแต่ไม่มีความสุจริต ไม่มีความบริสุทธิ์ใจ...”⁸ (18 มีนาคม 2523)

การพิจารณาความรู้ว่าเปรียบเสมือนอาวุธที่ร้ายแรงนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยมีพระราชดำรินี้มาแล้ว ดังที่พระราชทานพระบรมราชาธิบายพระราชทานแก่คณะครูและนักเรียน ในการเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานประกาศนียบัตรและรางวัลแก่นักเรียนโรงเรียนจิตรลดา ณ โรงเรียนจิตรลดา เมื่อ 26 มิถุนายน 2519 ว่า

“...วิชาการต่าง ๆ ก็เหมือนสิ่งที่มีพิษ สิ่งที่มีอำนาจมาก ถ้าใช้สิ่งที่มีอำนาจมากกำลังมากด้วยความไม่สำนึกว่าเป็นอะไรก็จะเกิดความเดือดร้อน จะเกิดอันตรายได้ต่อตนเอง และต่อส่วนรวมได้อย่างมาก ถ้าเราเอาวัตถุระเบิดมาไว้ในมือ หรือเผาด้วยไฟย่อมทราบได้ดีว่าจะระเบิด แต่ว่าถ้าไม่ทราบเหตุผลว่า เดี่ยวนั้นมันไม่ระเบิดจึงไม่เป็นอันตราย ก็สำคัญผิด ถ้าทราบดีด้วยหลักของเหตุผลว่า ถ้าเราทำอะไร

เดี๋ยวนี้ เช่น จุดไม้ขีดไฟมาลนระเบิด วัตถุระเบิดนั้นจะระเบิดขึ้นมาในอนาคตันใกล้ และในอนาคตันใกล้เราจะได้รับผลร้ายจากการระเบิดนั้นด้วยตนเองหรือผู้อื่นก็จะพลอยรับอันตรายไปด้วย ฉะนั้น จึงต้องพิจารณาให้ดีก่อนที่จะกระทำอะไรด้วยวัตถุที่มีอำนาจ วิชาการต่าง ๆ ที่ได้เรียนก็เป็นสิ่งที่มีอำนาจมาก ถ้าไม่ได้ใช้ในทางที่ดีก็อาจจะระเบิดก็ได้ จึงขอให้ช่วยกันพิจารณาอย่างรอบคอบ ถึงเหตุผล และวิธีที่จะใช้วิทยาการ วิธีที่จะใช้ความรู้ไม่ให้ระเบิดใส่หน้า”⁹ (26 มิถุนายน 2519)

พระราชดำริที่เห็นว่า ความรู้เปรียบเสมือนดาบสองคม ที่อาจใช้ไปในการสร้างสรรค์หรือทำลายได้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีแนวพระราชดำริว่า การศึกษาจะต้องประกอบด้วยความรู้ 2 ส่วน ดังกล่าวมาแล้วทั้งนี้เพราะทั้งความรู้วิชาการและความรู้ในการประพฤติปฏิบัติตนด้วยเหตุผลและจิตใจที่ดีนั้นเป็นส่วนประกอบที่สำคัญให้บุคคลสามารถนำความรู้วิชาการมาใช้อย่างสร้างสรรค์ ดังนั้นผู้ให้การศึกษาจะต้องให้การศึกษาย่างครบถ้วนในความรู้ทั้ง 2 ส่วน จะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะครูและนักเรียนที่ได้รับพระราชทานรางวัล ณ ศาลาดุสิดาลัย เมื่อ 25 พฤษภาคม 2519 ความว่า

“ การศึกษาที่ดีด้านวิชาการ เป็นทั้งรากฐานและปัจจัยสำหรับการสร้างสรรค์ แต่การที่จะนำเอาวิชาการมาสร้างสรรค์ให้สำเร็จได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัย การศึกษาที่ดีด้านอื่น ๆ ประกอบด้วย การศึกษาด้านอื่น ๆ ที่กล่าวก็คือ การศึกษาอบรมทุก ๆ อย่างที่จะทำให้บุคคลมีความคิด ความฉลาด มีความหนักแน่นในเหตุผล มีความละเอียดรอบคอบ รู้จักรับผิดชอบ รู้จักตัดสินใจตามทางที่ถูกต้องเป็นธรรม และไม่เป็นการทำลาย ผู้ให้การศึกษาจึงควรสำเหนียกอยู่เสมอที่จะต้องให้การศึกษที่ดีให้ครบถ้วนทุก ๆ ด้าน”¹⁰ (25 พฤษภาคม 2519)

หรือ

“ การที่จะอบรมสนับสนุนอนุชน ให้ได้ผลตามความมุ่งหมายของการศึกษานั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าการฝึกฝนและปลูกฝังความรู้จักเหตุผล ความรู้จักผิดชอบชั่วดีเป็นสิ่งจำเป็นไม่น้อยกว่าการใช้วิชาการ เพราะการรู้จักพิจารณาให้เห็นเหตุเห็นผล ให้รู้จักจำแนกสิ่งผิดชอบชั่วดีได้โดยกระจ่างแจ้ง ย่อมทำให้มองบุคคล มองสิ่งต่าง ๆ ได้ลึกลงไป จนเห็นความจริงในบุคคลและในสิ่งนั้น ๆ เมื่อได้มองเห็นความจริงแล้ว ก็จะสามารถใช้ความรู้และวิชาการ ปฏิบัติงานทุกอย่างได้ดีและถูกต้องยิ่งขึ้นเป็นประโยชน์แก่ตนเอง แก่ผู้อื่นได้มากขึ้น บัณฑิตจึงควรจะต้องฝึกหัดตนให้รู้จักคิดพิจารณา ให้ชัดเจน แคล้วคล่อง พร้อมกับส่งเสริมฝึกฝนศิษย์ให้ได้ลักษณะนิสัยเช่นนี้ติดตัวต่อไปด้วย”¹¹

(26 พฤศจิกายน 2516)

แนวพระราชดำริที่เห็นว่า ความรู้ด้านวิชาการเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษานั้น เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าใจถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาว่า เพื่อให้บุคคลสามารถนำความรู้ ความคิดไปใช้ปฏิบัติงานหรือทำงานด้วยตนเอง การทำงานให้สำเร็จขึ้นอยู่กับความสามารถสองอย่าง เป็นสำคัญ คือ หนึ่ง สามารถใช้วิชาความรู้ และสองสามารถประสานสัมพันธ์กับผู้อื่น ทั้งสองประการนี้จะต้องดำเนินคู่กันไปและจำเป็นต้องกระทำด้วยความสุจริตกายสุจริตใจ ด้วยความคิดความเห็นที่เป็นอิสระ ปราศจากอคติ และด้วยความถูกต้องตามเหตุผลด้วย จึงจะช่วยให้งานบรรลุจุดมุ่งหมายและประโยชน์ที่พึงประสงค์อย่างแท้จริง¹² (1 เมษายน 2528) แนวพระราชดำริว่า การทำงานจำเป็นต้องอาศัยสิ่งอื่นนอกจากความรู้ทางวิชาการนี้ ปรากฏอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในพระบรมราโชวาท หรือพระราชดำรัสที่พระราชทานให้แก่บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษา เช่น

“ท่านทั้งหลายที่สำเร็จการศึกษาแล้วนี้ จะต้องออกไปรับราชการหรือประกอบอาชีพเป็นส่วนตัว อยากรู้ดี ท่านจะใช้แต่ความรู้ที่ท่านได้ไปนี้อย่างเดียว เป็นเครื่องมือสำหรับประกอบการทำงานเท่านั้นหาพอไม่ เมื่อปีที่แล้วมาข้าพเจ้าได้เตือนผู้สำเร็จการศึกษารุ่นก่อนให้ยึดคุณธรรมสำคัญข้อหนึ่งเป็นเครื่องกำกับใจไม่ว่าจะทำอะไร คุณธรรมข้อนั้นก็คือ ความสุจริต ท่านจะต้องสุจริตต่อบ้านเมือง สุจริตต่อประชาชน และสุจริตต่อหน้าที่ ณ บัดนี้ ข้าพเจ้าใคร่จะให้คิดเพิ่มเติมอีกอย่างหนึ่ง คือ นอกจากความรู้และความสุจริตประจำตัวแล้ว ท่านควรมีหรือตั้งจุดหมายให้แน่วแน่ในการทำงานที่จะกระทำนั้น แล้วใช้ความคิดไตร่ตรองว่าจะทำอะไรอย่างไรบ้าง กิจการที่กระทำหรือดำเนินอยู่นั้น จึงจะเจริญก้าวหน้าเกิดประโยชน์งอกงามยิ่งขึ้น¹³ (7 กรกฎาคม 2498)

เมื่อพิจารณาจากแนวพระราชดำริด้านการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า “ความรู้” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า มีความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ คือ ความรู้ด้านวิชาการ และความรู้ด้านความคิดจิตใจ ความรู้ทั้ง 2 ด้านนี้จะทำให้บุคคลนั้นประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณประโยชน์ทั้งต่อตนเองและประเทศชาติ อย่างไรก็ตามความรู้วิชาการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรินั้นทรงมีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ ความรู้ทางวิชาการที่มีสาขาต่าง ๆ กันมากมายนั้น พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริว่า ควรที่จะมีความสอดคล้องกัน มีความสัมพันธ์ถึงกันและกัน ดังกระแสพระราชดำรัสพระราชทานแก่สมาชิกสโมสรไลออนส์ในประเทศไทยในการเสด็จพระราชดำเนินเป็นประธานในพิธีฉลองการสถาปนาสโมสรครบรอบ 10 ปี ณ โรงแรมนารายณ์ กรุงเทพฯ ว่า

“วิชาทุกวิชา ศิลปหรือวิทยาศาสตร์ แม้แต่ปรัชญา ก็ขาดพึ่งกันทั้งนั้น วิชาแต่และวิชาไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว และมนุษย์เราก็ต้องอาศัยทุกแขนงวิชาในชีวิต เช่น เรียบอกว่าเราเป็นคนที่เป็นนักธุรกิจ แต่เราก็เป็นคนเหมือนกัน เราจะต้องรู้เรื่องเกษตร

เหมือนกัน เพราะอาหารที่เรารับประทาน ก็ต้องมาจากเกษตร แล้วเราก็ต้องรู้เรื่อง
 สถาปนิกนิดหน่อย เพราะเราต้องอาศัยอยู่ในบ้าน ต้องเป็นช่างนิดหน่อย เพราะต้อง
 อาศัยสิ่งที่ไม่ให้ความสะดวกแก่เรา สมัยนี้ที่มันจะแย่น้อยก็เพราะว่าทุกคนมุ่งจะเอา
 ความรู้ในด้านเดียว คนซักจะไม่ใช่คนที่เต็มคนแล้ว ก็เมื่อคนไม่เต็มเพิ่มขึ้น
 สถานการณ์ของโลกก็เป็นอย่างนี้ เราทราบดีว่าสถานการณ์ของโลกแย่ว่าคนไม่
 เต็มนี้ว่าตนเองเต็มและคนอื่นไม่เต็ม จึงตีกัน แล้วมันวันจะยิ่งแย่ง คำว่าเต็มนี้ก็
 ใช้ได้ทั้งสองอย่าง เต็มบาทหรือเป็นมนุษย์ที่ครบถ้วนที่มีความรู้ทุกอย่าง เราต้องเร่ง
 สร้างสาธารณูปโภคสำหรับสร้างคนที่รอบตัวความรู้จะทำให้คนเป็นคนเต็มคน อันนี้
 เป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่จะต้องสร้างสาธารณูปโภค”¹⁴ (5 มกราคม 2513)

หรือพระบรมราชาบาทพระราชนานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่า

“...วิชานั้น เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ ตามภาวะและความจำเป็น
 ของโลก ก็ต้องแตกสาขากว้างขวางกลายเป็นธรรมดา จนบางที่ทำให้ไม่เห็นว่ามี
 วิชาสาขาต่าง ๆ มาจากต้นตออันเดียวกัน และลืมนึกไปว่าวิชาแต่ละสาขานั้นมีความ
 สัมพันธ์กันสอดคล้องกันอยู่ เมื่อเป็นดังนี้ ที่สุดวิชาที่ขาดตอนจากกัน คนที่เรียนและ
 ที่ใช้วิชานั้น ๆ ก็ไม่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน ไม่ปรองดองกัน ยังผลให้การงานติดขัดบกพร่อง
 และเสียประโยชน์ที่พึงได้ไปด้วยประการต่าง ๆ ดังนั้น ผู้ฉลาดจึงควรต้องพยายาม
 ศึกษาให้เห็นจริง และให้เข้าใจแจ่มว่า วิชาทั้งหลายเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นส่วนประกอบ
 ของกันและกัน เป็นปัจจัยอุดหนุนกันและกันอย่างแน่นแฟ้น แล้วพยายามดึงเอาวิชาการ
 บุคคล กับทั้งกิจการที่เกี่ยวข้องกันมารวมกัน ส่งเสริมกัน เพื่อผลและประโยชน์อัน
 เลิศร่วมกันของเรา...”¹⁵ (3 ตุลาคม 2518)

พระราชดำรัสและพระบรมราชาบาทที่กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริว่า การศึกษาที่ขาดความรู้ในลักษณะสหวิทยาการที่ความรู้สาขาต่างๆ มีความ
 สัมพันธ์กันนั้น ก่อให้เกิดความขัดแย้ง เกิดปัญหาในการดำเนินงาน ทั้งนี้เพราะว่าแต่ละสาขา แต่ละวิชา
 ต่างก็เห็นว่า สาขาวิชาของตนถูกต้องหรือดีกว่าสาขาอื่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราช
 ดำรัสชี้แนะทางออกในเรื่องนี้ไว้ว่า

“ทุกปีที่เคยมาก็ได้พูดซ้ำซากว่า ผู้ที่มีวิชาการก็ควรที่จะช่วยกัน แลกเปลี่ยน
 ความคิดความเห็นกันเพื่อที่จะจัดให้สังคมให้ประเทศชาติ มีความก้าวหน้า มีความ

สงบเรียบร้อย และก็ต้องเข้าไปอีกหลายปี เพราะว่าจะเห็นได้ว่า แม้จะมีผู้ที่มีความรู้ดี ๆ ในประเทศมากมาย แต่ประเทศก็ยังไม่มีความสับสนอลหม่านยิ่งขึ้นอาจเป็นเพราะว่าความรู้มาก แต่ละคนก็จะแสดงความรู้ แล้วก็เห็นช่องทางมากจึงทำให้ช่องทางต่าง ๆ นี้ชนกัน ไม่ค่อยยอมรับกัน เพราะเหตุว่าแต่ละคนที่มีวิชาการในแขนงหนึ่งก็เห็นว่าแขนงของตัวเองใหญ่ที่สุด แขนงอื่นก็เช่นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นก็จะมีการกระทบกระเทือนกัน แต่ว่าถ้าได้ศึกษาลึกซึ้ง รวมทั้งศึกษาตามที่ศึกษาในห้องเรียน และตามความคิดคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์แล้วก็มาคิดพิจารณาพิจารณาจะลดการขัดกันได้มาก เพราะว่าการที่ความเจริญความจริงมีทางเดียวคือ การที่จะไม่ให้มีการเบียดเบียนกัน ความเจริญนั้นจะประกอบด้วยความอยู่ดีกินดีสบาย และความแน่นอนว่าความสบายของตัวเองจะไม่หายไป¹⁶ (26 สิงหาคม 2535)

การเสนอทางออกของความขัดแย้งว่า ให้พิจารณาถึงความเจริญหรือความอยู่ดีกินดีนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพยายามชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในการนำวิชาการมาใช้โดยให้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ แนวพระราชดำรินี้จะเป็นหลักในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น ทรงมีพระราชดำรัสถึงวิชาชลประทานว่าจะต้องทำเพื่อประโยชน์ทางกลีกรมซึ่งเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของประเทศว่า

“...การชลประทานนี้ถ้าไปถือว่าเป็นวิชาในตัวเอง เราเรียนชลประทานมาสำหรับชลประทานเท่านั้น ไม่ได้นึกถึงว่าประโยชน์ปลายทางคืออะไรก็ได้มีประโยชน์อะไรเลย จะต้องดูว่าการชลประทานหรือการสร้างอะไรมา เราทำเพื่อประโยชน์ในทางกลีกรม...”¹⁷ (6 กุมภาพันธ์ 2514)

ด้วยความรู้ทางวิชาการที่ทรงเข้าใจถึงความหลากหลายและความแตกต่างในสาขาวิชาต่างๆ รวมทั้งมีพระราชวินิจฉัยเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสาขาวิชาต่างๆว่าจะต้องนำมาประสานกันในการทำประโยชน์ แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงมีความรู้ในลักษณะสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ดังนั้นจึงทรงเห็นความสำคัญในการเรียนรู้ที่มีลักษณะสหวิทยาการด้วย ดังที่ทรงมีแนวพระราชดำริให้ครูและผู้จัดการศึกษาได้จัดการศึกษาในลักษณะสหวิทยาการไว้ว่า

“เป็นที่ทราบตระหนักในทุกวันนี้แล้วว่า นักเรียนจำเป็นต้องเรียนรู้วิชาการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง มิฉะนั้นจะไม่เพียงพอสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ที่ทรงงานและการดำรงชีวิตในสมัยปัจจุบัน เพราะปัจจุบันนี้ โลกเรากำลังเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี อีกเหตุหนึ่งที่น่าจะสำคัญ คือ วิชาการทั้งปวงนั้นถึงจะมีประเภทมากมายเพียงใด

ก็ตามแต่เมื่อนำมาใช้สร้างสรรค์สิ่งใด ก็ต้องใช้ด้วยกัน หรือต้องนำมาประยุกต์เข้าด้วยกันเสมอ... ดังนั้นผู้จัดการศึกษาจึงต้องถือเป็นกิจสำคัญที่จะสอนให้นักเรียนได้เห็นได้เข้าใจซึมซาบว่า วิชาต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ถึงกันและมีอุปการะแก่กัน ทั้งฝ่ายวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ ไม่มีวิชาใดที่นำมาใช้โดยลำพังตัวหรือเฉพาะอย่างได้เลย ครูทุกคนจะต้องสามารถนำวิชาการในหลักสูตรมาสอนให้สัมพันธ์กันให้ได้..."¹⁸

(3 สิงหาคม 2521)

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ความสำคัญกับความรู้อันเป็นประโยชน์ต่อพระราชกรณียกิจจำนวนมาก โดยเฉพาะพระราชกรณียกิจด้านการพัฒนา ดังจะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

วิธีการแสวงหาความรู้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริถึงการศึกษาค้นหาความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งว่า ต้องศึกษาเพื่อให้เกิด "ความฉลาดรู้" คือ รู้แล้วสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง ๆ การศึกษาเพื่อความฉลาดรู้นี้มีหลักการอันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของการเรียนรู้ 2 ประการ คือ

1. "เมื่อจะศึกษาสิ่งใดเรื่องใดให้รู้จริง ควรจะได้ศึกษาให้ตลอดครบถ้วนทุกแง่ทุกมุม ไม่ใช่เรียนรู้แต่เพียงบางส่วนบางตอน หรือฟังเลื่องเฉพาะแต่เพียงบางแง่บางมุม"
2. "ต้องพิจารณาศึกษาเรื่องนั้น ๆ ด้วยความคิดจิตใจที่ตั้งมั่นเป็นปกติ และเที่ยงตรงเป็นกลาง ไม่ยอมให้รู้เห็นและเข้าใจตามอำนาจความเห็นยวนำของอคติ ไม่ว่าจะเป็นอคติฝ่ายชอบหรือฝ่ายชัง"¹⁹

(22 มิถุนายน 2524)

หลักการอันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของการเรียนรู้นี้ บุคคลผู้ศึกษาเรื่องนั้น ๆ จะต้องปฏิบัติควบคู่พร้อม ๆ กันไป จะทำให้ได้รับประโยชน์จากการศึกษาค้นคว้าอย่างสมบูรณ์

นอกจากหลักการอันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของการเรียนรู้แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริถึงวิธีการเรียนรู้ว่า บุคคลสามารถเรียนรู้ได้ 3 ลักษณะ คือ

1. "เรียนรู้ตามความรู้ความคิดของผู้อื่น"
2. "เรียนรู้ด้วยการขบคิดพิจารณาของตนเองให้เห็นเหตุผล"
3. "เรียนรู้จากการปฏิบัติฝึกฝนจนประจักษ์ผล และเกิดความคล่องแคล่วชำนาญ"²⁰

(25 มิถุนายน 2524)

การเรียนรู้ทั้ง 3 ลักษณะดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า "จำเป็นจะต้องกระทำไปด้วยกันให้สอดคล้องอุดหนุนส่งเสริมกัน จึงจะช่วยให้เกิดความรู้จริง"²¹ ทั้งนี้เพราะ

พระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า การเรียนรู้ทั้ง 3 ลักษณะนี้เป็นสิ่งจำเป็นทั้งสิ้น ตั้งแต่การเรียนรู้ตามความรู้ความคิดของผู้อื่นซึ่งเป็นการเรียนรู้ขั้นต้นที่ยังต้องเรียนรู้ตามบุคคลอื่นโดยยังมีต้องพิจารณาพิสูจน์สอบสวน อาจถูก ผิด ดี ชั่ว มีประโยชน์ ไม่มีประโยชน์ก็ได้ อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ลักษณะนี้ก็มี ความจำเป็น เพราะความรู้ วิทยาการ และเรื่องราวที่ต้องเรียนรู้ในชีวิตมนุษย์นั้นมีมากกว่าที่บุคคลจะ ศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งทุกอย่างได้ จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ตามบุคคลอื่นให้กว้างขวางไว้เป็นพื้นฐานก่อน ส่วนการเรียนรู้ด้วยการพิจารณาวินิจฉัยด้วยตนเองนั้นเป็นการเรียนรู้ที่สูงขึ้นอีกขั้นหนึ่ง ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ลักษณะนี้จะเป็นความรู้ความเข้าใจของตนเอง ซึ่งมีความมั่นใจและนำไปใช้ประโยชน์ได้ ดีขึ้น²²

สำหรับการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนนั้น เป็นการนำเอาสิ่งที่รับรู้จากบุคคลอื่น หรือจากการทำ ความเข้าใจของตนเอง มาปฏิบัติฝึกฝนด้วยกายด้วยใจให้ประจักษ์ผล เกิดเป็นความรู้ที่ชัดเจนอยู่ในใจ พร้อมทั้งมีความสามารถที่จะนำไปใช้ทำการอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริถึงการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนว่า “การเรียนรู้โดยลักษณะนี้ จัดเป็นขั้นสูงสุดที่จะ พึงศึกษาฝึกฝนได้”²³ (24 มิถุนายน 2524) และยังทรงแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของการเรียนรู้ลักษณะนี้ ว่า

“การทำโอกาสนำความรู้ภาคทฤษฎีมาลงมือปฏิบัติที่ดี การฝึกหัดปฏิบัติงาน เพื่อใช้แรง ใช้ฝีมือ ใช้ความละเอียดถี่ถ้วนที่ดี เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง และต้องกระทำ มิให้น้อยไปกว่าภาคทฤษฎี เพราะการศึกษาภาคนี้เป็นประโยชน์สร้างเสริมปัจจัย สำคัญของชีวิตในด้านความขยันขันแข็ง ความเข้มแข็ง ความอดทนพยายามความ ละเอียดรอบคอบของบุคคลได้อย่างมากที่สุด ผู้ที่ปรกติทำอะไรด้วยตนเองจะเป็นผู้มี อิศระ ไม่ต้องพึ่ง ไม่ต้องอาศัยผู้ใด จะไม่ต้องรอคอย ไม่ต้องผัดหวังและจะได้รับผล สำเร็จสมใจนึกเสมอไป ท่านทั้งหลายจึงควรตั้งใจแสวงประโยชน์จากการปฏิบัตินี้ให้ได้”²⁴

(27 มิถุนายน 2523)

แนวพระราชดำริเรื่องการเรียนรู้ที่ว่า การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนเป็นการเรียนรู้ในขั้นสูงสุดนี้ แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นถึงความสำคัญของการนำความรู้มาใช้ปฏิบัติอย่างมาก และหากพิจารณาดูแนวพระราชดำริด้านการศึกษาที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าพระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริ ด้านการศึกษา ที่สัมพันธ์ไปถึงการนำความรู้มาปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เช่น เรื่องวัตถุประสงค์ของการให้ การศึกษาว่า เป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้เรียนเพื่อสามารถนำความรู้ไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง หรือ แนวพระราชดำริที่ทรงมีว่า การนำความรู้ไปปฏิบัตินั้น บุคคลผู้จะปฏิบัติงานจะต้องมีความคิดและการ ประพฤติปฏิบัติตนที่ดีด้วย มิฉะนั้น การนำความรู้ไปปฏิบัติงานแทนที่จะสร้างประโยชน์ ก็อาจกลายเป็น อาวุธได้ดังกล่าวมาแล้ว แนวพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการปฏิบัติอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงมีแนวพระราชดำริ ที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติฝึกฝนว่าเป็นการเรียนรู้ขั้นสูงสุด แต่พระองค์ก็ได้ทรงยึดถือว่าการปฏิบัติเป็นเรื่องที่เหนือกว่าวิชาการหรือตำรา ทรงมีพระราชดำริว่า เรื่องของวิชาการและการปฏิบัตินั้นเป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน กล่าวคือ การจะเกิดเป็นวิชาการหรือตำราได้นั้นจะต้องประมวลมาจากการปฏิบัติ ในขณะที่สมัยปัจจุบัน การจะปฏิบัติงานบางอย่างจำเป็นต้องศึกษาจากตำราหรือวิชาการก่อนที่จะไปปฏิบัติได้²⁵ (22 กันยายน 2521) และได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทถึงความสัมพันธ์ระหว่างตำรากับการปฏิบัติไว้ว่า จะเป็นส่วนส่งเสริมซึ่งกันและกันในการที่จะได้ความรู้ที่ชัดเจน ทั้งนี้เพราะการปฏิบัติงานต่างๆ จำเป็นที่จะต้องอาศัยความรู้ในตำราในขณะที่ความรู้ในตำราจะเกิดขึ้นได้ก็จะต้องอาศัยการปฏิบัติเป็นเครื่องสนับสนุนดังความว่า

“ พูดถึงเรื่องการศึกษา มักชอบกล่าวกันว่ากิจกรรมเพื่อชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย เป็นเหตุชวนให้คิดว่าการเรียนตำรากับการปฏิบัตินั้น อย่างไหนจะสำคัญควรมาก่อนกัน ถ้านึกถึงมูลเหตุเริ่มแรกทีเดียว การปฏิบัติน่าจะมาก่อนตำรา คือปฏิบัติได้ผลอย่างไรก่อนแล้วจึงสรุปลงเป็นตำรา แต่ถ้าถือปัจจุบันที่ตำรามีอยู่พร้อมบริบูรณ์แล้วอย่างนี้ ตำราก็น่าจะมาก่อนการปฏิบัติเพราะการเรียนตามตำรานั้นทวนเวลาทำให้ทราบดีแต่ยังไม่ได้ลงมือทำว่าอะไรเป็นอะไรจะทำได้อย่างไร อย่างนักศึกษาที่เป็นแพทย์ ถ้ายังเรียนไม่จบ ก็ยังทำการรักษาได้ไม่ถนัดมือ ความศรัทธาเชื่อถือก็ยังไม่เกิด แต่อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ตามตำราอย่างเดียวโดยไม่ฝึกหัดปฏิบัติด้วย ก็ไม่เป็นการเพียงพอ เพราะการปฏิบัตินั้นเป็นตัวการที่ทำให้สามารถทำงานได้จริง ๆ ทั้งเป็นเครื่องพิสูจน์ความถูกต้องของตำราด้วย ดังปรากฏอยู่เสมอ ๆ ว่า ความรู้ความเข้าใจที่ได้จากตำรากับที่ได้จากการปฏิบัตินั้นอาจไม่ตรงกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและเหตุประกอบอีกหลายอย่าง ต่อเมื่อใดเราได้เรียนรู้และลงมือปฏิบัติครบทั้งสองอย่างแล้ว ความรู้อันแจ่มชัดที่จะถือเป็นครูหรือเป็นแบบอย่างได้ จึงจะเกิดขึ้น เรื่องนี้บัณฑิตทั้งหลายคงจะทราบแล้ว เพราะต่างได้ผ่านการศึกษามาพร้อม ทั้งในด้านตำราและการปฏิบัติ ดังนั้นในการที่จะออกไปทำงาน มีหน้าที่ต่าง ๆ ขอให้ถือว่าตำรากับการปฏิบัตินี้เป็นสิ่งสำคัญทั้งคู่ เราต้องอาศัยตำราเป็นหลักปฏิบัติ และต้องอาศัยการปฏิบัติเป็นเครื่องสนับสนุนตำราเพื่อให้การทำงานที่ท่าสัมฤทธิ์ผลสมบูรณ์และบรรลุประโยชน์ตามที่มุ่งหมายครบทุกสิ่ง ”²⁶ (28 กันยายน 2521)

แนวพระราชดำริเรื่องวิธีการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนตามที่กล่าวมานี้ มีข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับแนวพระราชดำริประการหนึ่งคือการที่ทรงเห็นว่าการนำความรู้มาปฏิบัตินี้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ ซึ่งหมายความว่า การปฏิบัติเป็นเพียงขั้นหนึ่งของกระบวนการศึกษา ดังนั้นแนวพระราชดำริของพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงไม่จำกัดอยู่เพียงการศึกษาในระบบเท่านั้น แต่การศึกษาภายหลังจบการศึกษา ก็เป็นการศึกษาที่สำคัญด้วยเช่นกัน การศึกษาเป็นเรื่องของทุกคนและไม่มีระยะเวลาสิ้นสุด ดังที่ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น ในวโรกาสให้นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นการส่วนพระองค์เมื่อ 20 เมษายน 2521 ว่า

“...การศึกษานั้นเป็นเรื่องของทุกคน และไม่ใช่ว่าเฉพาะในระยะหนึ่ง เป็นหน้าที่โดยตรงในระยะเดียว ไม่ใช่อย่างนั้น ตั้งแต่เกิดมาก็ต้องศึกษา เติบโตขึ้นมา ก็ต้องศึกษา จนกระทั่งถึงขั้นที่เรียกว่าอุดมศึกษา อย่างที่ท่านทั้งหลายกำลังศึกษาอยู่ หมายความว่า การศึกษาที่ครบถ้วน ที่อุดม ที่ปริญญา แต่ต่อไปเมื่อออกไปทำหน้าที่ งานการก็ต้องศึกษาต่อไปเหมือนกันมิฉะนั้นคนเราก็อยู่ไม่ได้...ความจริงเมื่อถึงปริญญา แม้จะปริญญาเอกแล้วก็ต้องศึกษาต่อไปตลอดหมายความว่าการศึกษาไม่มีสิ้นสุด...”²⁷

(20 เมษายน 2521)

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแนวพระราชดำริเช่นนี้ เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าการศึกษาในระบบนั้น ส่วนใหญ่ผู้ศึกษาจะได้รับความรู้จากครู อาจารย์ และการศึกษาค้นคว้าเป็นสำคัญ แต่ไม่ได้เรียนรู้จากการกระทำหรือพบเห็นด้วยตนเองโดยตรงเมื่อออกไปปฏิบัติและดำเนินชีวิตด้วยตนเองแล้ว จึงประสบเหตุการณ์ต่างๆ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งปวงเกี่ยวกับชีวิตของแต่ละคนยิ่งขึ้น ประสบการณ์ที่ได้รับนี้จะบ่งชี้ให้เห็นถึงความรอบรู้และความฉลาด ซึ่งถ้านำมาใช้ด้วยความรู้ประกอบกับเหตุและผล ด้วยความบริสุทธิ์ใจและด้วยความตั้งใจแล้ว จะเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมได้มาก²⁸

(19 กรกฎาคม 2522)

นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชดำริว่า การศึกษานอกระบบภายหลังสำเร็จการศึกษา ยังช่วยสร้างเสริมให้ผู้ผ่านการศึกษาในระบบเกิดความรู้ความสามารถ ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแท้จริงของชีวิต พร้อมทั้งดำรงตนให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุขได้²⁹ (26 ธันวาคม 2536)

ด้วยแนวพระราชดำริเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราโชวาท แก่บัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรเสมอ ๆ ว่า การศึกษาอย่างไม่สิ้นสุด บัณฑิตยังคงต้องแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่ต่อไป เช่น “...จงอย่าละโอกาสที่จะฝึกฝนตนเอง เพื่อได้มีความรู้ให้กว้างขวางออกไป”³⁰ (28 มิถุนายน 2497) หรือ “พยายามแสวงหาวิชาการเพิ่มพูนความสามารถให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น จะได้เป็นกำลังของกองทัพและประเทศชาติอันเป็นที่รักของเราสืบไป”³¹ (18 พฤษภาคม 2497) การเน้นให้มีการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเช่นนี้ เพราะพระองค์ทรงตระหนักดีว่ามีความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อ 14 กรกฎาคม 2498 ว่า

“อนึ่ง ข้าพเจ้าขอเตือนว่า แม้ท่านจะได้เรียนสำเร็จตามหลักสูตรจนได้รับปริญญาแล้วก็ตาม ขอให้เข้าใจว่าเป็นเพียงขั้นต้นของการศึกษาเท่านั้น ท่านจงพยายามศึกษาและฝึกฝนตนเองต่อไป เพราะสรรพวิทยาการด้านสาขาวิทยาศาสตร์ทั้งหลายนั้น การทดลองค้นคว้า ช่วยให้ได้รับความรู้ใหม่ ๆ ขึ้นมาอยู่เสมอถ้าท่านไม่ศึกษาเพิ่มเติมไว้ต่อไปไม่ช้าท่านจะล้าสมัย”³² (14 กรกฎาคม 2498)

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริด้านการศึกษาที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นนักการศึกษาต่อเนื่อง การศึกษาเป็นเรื่องของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่ไม่มีวันสิ้นสุดเพื่อรับกับความเปลี่ยนแปลงของโลกที่เกิดขึ้น ทำให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

แนวพระราชดำริเรื่อง “ความเป็นครู”

จากที่กล่าวมาถึงแนวพระราชดำริด้านการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริถึงการให้การศึกษาว่าจะต้องประกอบด้วยความรู้ที่สำคัญ 2 ส่วนดังกล่าวมาแล้ว แนวพระราชดำริด้านการศึกษานี้จะเกี่ยวข้องถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้ให้การศึกษาหรือครู อาจารย์ด้วย กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริถึงหน้าที่ของผู้จัดและผู้ให้การศึกษาว่า คือ การ “ให้คนได้เรียนดี” เพื่อที่จะสามารถทำการงานสร้างตัวและดำรงตนให้เป็นหลักเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ การจะทำให้คนได้เรียนดีนี้จะต้องทำดังนี้

1. “สอนให้มีวิชาการที่ดี ที่ถูกต้องแน่นแฟ้น ให้มีความสามารถและมีหลักการในการปฏิบัติ”
2. “ต้องฝึกหัดอบรมในจิตใจและความประพฤติปฏิบัติ ให้รู้เหตุผลและความผิชอบชั่วดีเพื่อมิให้นำความรู้ไปใช้ในทางเบียดเบียนกันและกัน”
3. “ต้องให้มีกำลังและสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางกายทางใจ”³³ (25 กันยายน 2521)

จะเห็นได้ว่า การให้คนได้เรียนดีนั้น ผู้ให้การศึกษาหรือครูจะต้องทำหน้าที่อย่างน้อย 2 ประการ เช่นเดียวกับแนวพระราชดำริด้านการศึกษา กล่าวคือ “งานของครูนอกจากสอนให้รู้วิชาการแล้ว ยังต้องฝึกฝนอบรมความประพฤติปฏิบัติให้แกศิษย์ด้วย”³⁴ (21 มิถุนายน 2522) การทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ให้สำเร็จ ผู้ให้การศึกษาหรือครูจะต้องเป็นผู้ประพฤติตนดีทั้งในด้านวิชาการ คือต้องฝึกฝนตนให้มีความชำนาญในด้านความรู้และวิธีสอน ส่วนด้านความประพฤติจะต้องเป็นคนดีพร้อมทั้งในด้านจิตใจและการปฏิบัติเพื่อที่จะเป็นแบบอย่างแก่ผู้พบเห็น เมื่อลูกศิษย์ได้เห็นและประทับใจในความสามารถและความดีของครูก็จะประพฤติตนตามแบบอย่าง เป้าหมายการศึกษาที่จะให้คนได้เรียนดีก็จะบรรลุผลดังที่พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทถึงการประพุดิตนของครูแก่คณะครู นักเรียน โรงเรียน
วังไกลกังวล ในโอกาสเข้าเฝ้ารับพระราชทานรางวัล ว่า

“สำหรับครูนั้น ก็จะต้องทำตัวให้เป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นที่เชื่อถือใจของ
นักเรียนเหมือนกัน ข้อแรก ต้องฝึกฝนตนเองให้แตกฉานและแม่นยำชำนาญทั้งในวิชา
ความรู้และวิธีสอน เพื่อสามารถสอนวิชาทั้งปวงได้โดยถูกต้อง กระจ่างชัดและครบ
ถ้วนสมบูรณ์ อีกข้อหนึ่ง ต้องทำตัวให้ดี คือ ต้องมีและต้องแสดงความเมตตากรุณา
ความซื่อสัตย์สุจริต ความสุภาพ ความเข้มแข็งและอดทนให้ปรากฏชัดเจนเคยชินเป็น
ปรกติวิสัย เด็ก ๆ จะได้เห็นได้เข้าใจในคุณค่าของความรู้ในความรู้ดี และในตัวเอง
อย่างซาบซึ้งและยึดถือเอาเป็นแบบอย่าง ภารกิจของครู คือ การให้การศึกษาก็จะได้
บรรลุตามที่มุ่งหวังกันอยู่”³⁵ (7 มิถุนายน 2521)

และ

“ในส่วนครูนั้นก็จำเป็นต้องทำตัวให้ดี ให้เป็นที่เคารพรักใคร่และเชื่อถือได้
สนิทใจ ข้อหนึ่งจะต้องฝึกฝนตนเองให้แตกฉานและแม่นยำชำนาญทั้งในวิชาความรู้
วิธีสอน เพื่อสามารถสั่งสอนได้อย่างกระจ่างแจ่มแจ้งและถูกต้องสมบูรณ์ อีกข้อหนึ่ง
จะต้องฝึกหัดจิตใจของตัวให้เข้มแข็งหนักแน่น สุจริตซื่อตรง ประกอบด้วยเมตตา
ความสุภาพอ่อนโยน จะได้นำให้ศิษย์มองเห็นซึ่งและประทับใจในความสามารถและ
ความดีของครูแล้วกำหนดจดจำเป็นแบบฉบับ การให้การศึกษาก็จะบรรลุผลครบถ้วน
ตามจุดประสงค์”³⁶ (17 มิถุนายน 2524)

จากที่กล่าวมา ครูนอกจากจะมีหน้าที่ในการฝึกฝนตนเองด้านวิชาการจนสามารถสอนได้อย่างดี
แล้ว ครูจะต้องเป็นตัวอย่างในการประพุดิตนให้ดี รวมถึงการฝึกฝนจิตใจให้ประกอบด้วยเมตตากรุณา
ซื่อสัตย์สุจริต มีความสุภาพอ่อนโยน ทั้งนี้เพื่อให้ศิษย์ได้เห็นเป็นตัวอย่าง การประพุดิตนให้ศิษย์เห็น
เป็นตัวอย่างนี้เป็นสิ่งสำคัญ ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทในพิธี
พระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒถึงเรื่องการสอนว่า

“...แต่ไม่ว่าจะสอนเด็กวัยใด ลักษณะใด ผู้สอนจะต้องลงมือประพุดิตนเป็น
ตัวอย่างด้วยตนเองให้ได้เห็นได้ดูลงอยู่ตลอดเวลา โดยไม่ละเลยความประพุดิตนปฏิบัติที่
ต้องการจะให้เกิดมีในตัวเด็กเป็นอันขาด...”³⁷ (21 มิถุนายน 2522)

การที่จะต้องเป็นผู้ประพุดิตนปฏิบัติตนให้เป็นอย่างที่ดี ทั้งในด้านวิชาการและความประพุดิตน
นั้นก็เพื่อให้เป็นตัวอย่างที่ดี หากครูทำตัวอย่างที่ดี สั่งสอนลูกศิษย์ให้มีความรู้ในทางวิชาการก็จะทำให้

ศิษย์มีอนาคตที่ดี และถ้าครูสอนให้ศิษย์มีความประพฤติที่ดี มีความรู้ทางจิตใจเป็นคนซื่อสัตย์สุจริต รู้จักเหตุและผลก็จะทำให้ศิษย์สามารถต่อสู้กับชีวิตในอนาคตได้ง่าย ดังนั้นครูจึงต้องเป็นผู้ถ่ายทอดทั้งด้านวิชาการและด้านความประพฤติให้มีความเจริญความดีงามในตัวศิษย์³⁸ (8 กรกฎาคม 2524) การทำหน้าที่ครูที่จะต้องทำแต่ความดีนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า ครูที่ทำแต่ความดี คือ ครูที่แท้ ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานแก่ครูอาวุโสประจำปี 2522 ว่า

“ครูที่แท้ นั้น เป็นผู้ทำแต่ความดี คือ ต้องหมั่นขยันและอุตสาหะพากเพียร ต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ ต้องหนักแน่นอดกลั้นและอดทน ต้องรักษาวินัย ล้ำรวมระวังความประพฤติปฏิบัติของตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดีงาม ต้องปลื้มตัวปลื้มใจจากความสะอาดสบายและความสนุกรื่นเริงที่ไม่สมควรแก่เกียรติภูมิของตน ต้องตั้งใจให้มั่นคงแน่วแน่ ต้องซื่อสัตย์รักษาความจริงใจ ต้องเมตตาหวังดี ต้องวางใจเป็นกลาง ไม่ปล่อยไปตามอำนาจอคติ ต้องอบรมปัญญาให้เพิ่มพูนสมบูรณ์ขึ้น ทั้งด้านวิชาการและความฉลาดรอบรู้ในเหตุและผล...”³⁹ (28 ตุลาคม 2523)

จะเห็นว่าผู้จะเป็นครูที่แท้ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความพิเศษ ต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจที่สูง มีความเมตตาและเสียสละในการทำหน้าที่ครู ทั้งนี้โดยไม่เลือกว่าเป็นครูชาติใดภาษาใด ดังพระราชดำรัสที่ว่า “ครูนั้นจะเป็นครูจีน ครูไทย ครูฝรั่ง ครูแขก ชาติใดก็ตาม ผู้ที่เป็นครูนั้นจะต้องมีจิตใจที่สูง ถ้าครูมีจิตใจสูงก็จะทำงานของตัวด้วยความสำเร็จ จะเป็นที่นับถือของลูกศิษย์ และเป็นทีเคารพของผู้ที่เป็นประชาชนทั่ว ๆ ไป”⁴⁰ (8 กรกฎาคม 2524)

หน้าที่และการประพฤติปฏิบัติตนของครูตามแนวพระราชดำริที่กล่าวมาแล้วนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้ความหมายของ “ความเป็นครู” ไว้ในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่า

“ความเป็นครู หมายถึง การมีความรู้ดีประกอบด้วยหลักวิชาที่ถูกต้อง แน่นแฟ้นและแจ่มแจ้งแก่ใจ รวมทั้งคุณความดีและความเอื้ออารี ปรารถนาที่จะถ่ายทอดเผื่อแผ่ให้ผู้อื่นได้มีความรู้ความเข้าใจที่ดีด้วย ความแจ่มแจ้งแน่ชัดในใจ ย่อมทำให้สามารถแสดงความรู้ออกมาให้เข้าใจตามได้โดยง่ายทั้งในการปฏิบัติงาน ก็ย่อมทำให้ผู้ร่วมงานได้เข้าใจโดยแจ่มชัด ส่วนความหวังดีโดยบริสุทธิ์ใจนั้น จะน้อมนำให้เกิดศรัทธาแจ่มใสมีใจพร้อมที่จะรับความรู้ด้วยความเบิกบาน ทั้งพร้อมที่จะร่วมงานกับผู้ที่มีคุณสมบัติของครูโดยเต็มใจและมั่นใจ ดังนี้ ก็จะทำให้กิจการใด ๆ ที่กระทำอยู่ดำเนินไปโดยสะดวกราบรื่นและสำเร็จประโยชน์ที่มุ่งหมายโดยสมบูรณ์”⁴¹

(25 ตุลาคม 2522)

แนวพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงคุณประโยชน์ของความเป็นครูที่มีต่อการทำงาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า ความเป็นครูไม่เป็นเพียงคุณสมบัติที่มีอยู่ในครูเท่านั้น แต่เป็นคุณสมบัติที่เป็นประโยชน์แก่ทุกคนและควรที่จะเรียนรู้ดังพระบรมราโชวาท

“...ความเป็นครูจึงมิใช่คุณสมบัติเฉพาะสำหรับครูเท่านั้น หากแต่เป็นคุณสมบัติที่จะอำนวยประโยชน์เกื้อกูลมาก แก่คนทุกคนและแก่กิจการทุกอย่าง บัณฑิตทั้งหลายแต่ละคนและแต่ละคนล้วนเป็นผู้มีพื้นฐานวิชาการแน่นแฟ้นดีอยู่แล้ว น่าจะศึกษาเรื่องความเป็นครูให้เห็นจริง และอบรมให้บังเกิดขึ้นพร้อมในตนเองบ้าง เพื่อประโยชน์ส่วนรวมร่วมกันในชาติบ้านเมืองของเรา...”⁴² (25 ตุลาคม 2522)

จากที่กล่าวมาในบทนี้ จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีแนวพระราชดำรินำทางการศึกษาที่ลึกซึ้ง ทรงเข้าพระทัยถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่มุ่งในการพัฒนามนุษย์ การเรียนรู้ความรู้ต่างๆ และการนำความรู้ที่มีไปใช้ในการปฏิบัติ มีลักษณะพิเศษที่ปรากฏในแนวพระราชดำริคือ ทรงเห็นว่าความรู้ต่างๆ นั้นจะต้องพึ่งพาอาศัยความรู้อื่นๆ หรือ บุคคลที่มีจิตใจที่ดีในการนำไปปฏิบัติ มิฉะนั้นการปฏิบัติงานต่าง ๆ ยากที่จะประสบผลสำเร็จได้โดยง่าย จากแนวพระราชดำรินำทางการศึกษาเช่นนี้ พระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติตลอดเวลาได้แสดงให้เห็นถึงการทำให้เห็นเป็นตัวอย่างดังที่พระราชทานพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับความเป็นครูว่าสามารถมีอยู่ในทุกบุคคลได้ ดังจะกล่าวถึงในบทที่ 4

เชิงอรรถ

1. สำนักราชเลขาธิการ. พระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัส. โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2531 : 171.
2. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2523 : 93.
3. พระราชกรณียกิจและพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ มหาราช เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม : 295.
4. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2523 : 356.
5. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2522 : 119.
6. พระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัส : 187.
7. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2524 : 387.
8. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2523 : 42.
9. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2519 : 108-109.
10. เพิ่งอ้าง. หน้า 77
11. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2515 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2516 : 488.
12. พระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ 2537 : 26.
13. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2498-2508 : 88-89.
14. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2512 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2513 : 83.
15. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2518 : 244.

16. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2535 : 342-343.
17. ทรงเป็นบิดาแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : 85.
18. พระราชกรณียกิจและพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ มหาราช เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม: 304.
19. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส : 179.
20. เพิ่งอ้าง. หน้า 184
21. เพิ่งอ้าง. หน้า 184
22. เพิ่งอ้าง. หน้า 181
23. เพิ่งอ้าง. หน้า 183
24. เพิ่งอ้าง. หน้า 175
25. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2521 : 239.
26. เพิ่งอ้าง. หน้า 251
27. เพิ่งอ้าง. หน้า 62
28. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2522 : 163.
29. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2536 : 534.
30. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระพิจิตรราชสน (สอน วินิจญ์กุล) : 56.
31. เพิ่งอ้าง. หน้า 48
32. เพิ่งอ้าง. หน้า 92
33. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2521 : 244.
34. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2522 : 116.
35. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส : 190-191.
36. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2524 : 156.

37. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2522 : 116.
38. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส : 200-201.
39. เพิ่งอ้าง. หน้า 199
40. เพิ่งอ้าง. หน้า 200
41. เพิ่งอ้าง. หน้า 198
42. เพิ่งอ้าง. หน้า 198

บทที่ 4

ความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

แนวพระราชดำริด้านการศึกษตามที่กล่าวมาในบทที่ 3 เป็นแนวพระราชดำริด้านการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์และสังคมโดยรวม โดยเฉพาะการเสนอแนวพระราชดำริว่าการศึกษาเป็นเรื่องของทุกคนที่จะต้องเรียนรู้อย่างไม่รู้ระยะเวลาสิ้นสุด รวมแนวพระราชดำริถึงความเป็นครูว่าเป็นคุณสมบัติที่เป็นประโยชน์และทุกคนควรที่จะเรียนรู้เพื่อประโยชน์ในการนำไปปฏิบัติในชีวิต การนำความรู้ต่างๆ ไปปฏิบัตินั้นเป็นส่วนหนึ่งหรือขั้นตอนหนึ่งของการเรียนรู้ ดังนั้นการศึกษาจึงไม่มีระยะเวลาสิ้นสุด แนวพระราชดำริดังกล่าวนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไปอยู่ตลอดเวลาที่ทรงครองสิริราชสมบัติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นครูของพระองค์ที่ทรงสอนให้เห็นเป็นตัวอย่างแก่พสกนิกรชาวไทยเสมอมา อย่างไรก็ตาม การจะทำความเข้าใจถึงพระราชกรณียกิจดังกล่าวของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจถึงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยที่อาจมีความเกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย

บทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความคิดทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยจะปรากฏถึงอิทธิพลที่ได้รับจากพุทธศาสนาอย่างค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือจากเดิมในสมัยอยุธยาฐานะของพระมหากษัตริย์จะมีความผูกพันกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งจะเน้นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์มากกว่าที่จะเน้นเรื่องคติตามแนวความคิดทางพุทธศาสนา แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้แนวคิดสถาบันพระมหากษัตริย์จะเริ่มเปลี่ยนแปลงโดยมีการเน้นแนวคิดตามคติพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

การเน้นแนวความคิดทางพุทธศานานอกจากพระมหากษัตริย์จะต้องมีบุญบารมีตามคติพุทธศาสนา ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่เคยมีมาแล้ว พระมหากษัตริย์ยังต้องปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามแนวทางพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งหมายความว่า พุทธศาสนาถูกเน้นมากขึ้นในการดำรงสถานะของพระมหากษัตริย์ว่าพระองค์จะต้องทำหน้าที่บางอย่างแก่ราษฎร ทั้งนี้ต้องทำความเข้าใจก่อนว่าการที่พระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามแนวทางพุทธศาสดังกล่าวนี้ มิได้หมายความว่าพระมหากษัตริย์ไทยไม่เคยประกอบพระราชกรณียกิจตามแนวทางพุทธศาสนามาก่อน ในอดีตพระมหากษัตริย์

ปรากฏเรื่อยมาในสังคมไทยนั้น มีอาจปฏิเสธได้ว่า พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ คือการปฏิบัติตามธรรมเนียมราชประเพณี และหากพิจารณาถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชแล้ว จะพบว่าพระองค์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจดังกล่าวอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาที่พระองค์ทรงครองสิริราชสมบัติจวบจนกระทั่งปัจจุบัน

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอย่างต่อเนื่องนี้ แสดงให้เห็นถึงพระราชหฤทัยที่แน่วแน่ มีใช้การปฏิบัติเพราะราชประเพณีของสถาบันพระมหากษัตริย์เท่านั้น ความมุ่งมั่นในการทรงงานต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น หากได้พิจารณาถึงแนวพระราชดำริด้านการศึกษาและความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้กล่าวมาแล้วในบทก่อน จะพบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่แสดงให้เห็นความเป็นครูอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ทรงปฏิบัตินั้นมุ่งที่จะทำให้ราษฎรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พระองค์ทรงตระหนักอยู่เสมอว่า พระราชกรณียกิจต่างๆ ที่ทรงแนะนำสั่งสอนราษฎรในการทำมาหากินนั้นเป็นการให้การศึกษาแก่ราษฎร² ดังนั้นเมื่อพิจารณาพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยทำความเข้าใจร่วมกับแนวพระราชดำริด้านการศึกษาและความเป็นครูของพระองค์แล้ว จะเห็นถึงความเป็นครูปรากฏในพระราชหฤทัยของพระองค์สมควรเป็นแบบอย่างแก่บุคคลทั้งปวง

การศึกษาความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในบทนี้ จะขอพิจารณาจากบทบาทของครูคือ การทำหน้าที่สอนหรือให้การศึกษาเป็นหลักสำคัญโดยพิจารณาจากพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระองค์ ตั้งแต่พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ เช่น โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินในอดีตซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น โครงการตามพระราชประสงค์ โครงการหลวง โครงการตามพระราชดำริ โครงการในพระบรมราชานุเคราะห์ เป็นต้น³ รวมถึงโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา โครงการเหล่านี้ปัจจุบันมีเป็นจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย

พระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นส่วนใหญ่เป็นโครงการที่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรได้รับการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ตั้งแต่ความรู้ในแต่ละบุคคลทั้งความรู้วิชาการและจิตใจ ซึ่งจะนี้เป็นพื้นฐานหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพต่อไป สำหรับบุคคลที่มีอาชีพอยู่แล้วก็ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะพัฒนาความรู้ให้แก่บุคคลเหล่านั้นสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยทรงศึกษาความรู้ต่างๆ ด้วยพระองค์เอง และเผยแพร่ความรู้ที่ได้ แก่ราษฎรต่อไป ดังนั้นความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีวิธเผยแพร่ความรู้หรือให้การศึกษาที่หลากหลายแก่บุคคลต่างๆ ที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัยวุฒิและคุณวุฒิ ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษา รวมถึงส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา จะพบว่า สามารถ

จำแนกถึงกลุ่มเป้าหมายหลักที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณของความเป็นครู ผ่านการศึกษาทั้งสองระบบ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบหรือการศึกษานอกระบบ

1. การศึกษาในระบบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแสดงให้เห็นถึงพระราชหฤทัยที่ทรงมุ่งหวังให้ราษฎรโดยเฉพาะเยาวชน ได้รับโอกาสทางการศึกษา ซึ่งพระราชกรณียกิจของพระองค์ที่ทรงส่งเสริมสนับสนุนให้เยาวชนมีโอกาสด้านการศึกษาผ่านการศึกษาในระบบ สามารถคิดจำแนกวิธีการที่พระองค์ทรงส่งเสริมสนับสนุนได้ 2 วิธี คือ

1.1 การพระราชทานทุนเพื่อการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีแนวพระราชดำริว่า การพัฒนาประชาชนให้มีความรู้จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศ ประกอบกับมีนักเรียนจำนวนมากที่มีความประพฤติดี มีความมานะอดทน สามารถศึกษาจนได้ผลการเรียนดี แต่อาจขาดแคลนทุนทรัพย์ หรือหากไม่ขาดแคลนทุนทรัพย์แต่มีผลการเรียนดี นักเรียนเหล่านี้สมควรได้รับพระราชทานทุนการศึกษา พระองค์จึงทรงพระราชทานทุนการศึกษาเรื่อยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 ทุนการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานนั้นมีหลายทุน ได้แก่

ก. ทุนมูลนิธิภูมิพล เป็นทุนพระราชทานให้แก่บัณฑิตที่สอบได้คะแนนยอดเยี่ยมในสาขาวิชาต่างๆ เพื่อเป็นรางวัลแก่นักศึกษาที่เรียนดี แต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ เพื่อเป็นการส่งเสริมกำลังใจให้นักศึกษาได้มีความมานะอดทนในการศึกษา รวมถึงพระราชทานทุนการศึกษาแก่นักศึกษาที่สอบได้คะแนนยอดเยี่ยมในสาขาวิชาต่างๆ ไปศึกษาต่อในต่างประเทศด้วย

ข. ทุนมูลนิธิอานันทมหิดล ทุนนี้เกิดจากที่มีแนวพระราชดำริว่า การจะพัฒนาประเทศจำเป็นต้องใช้ผู้มีความรู้ทางวิชาการชั้นสูงเป็นจำนวนมาก ทรงมีพระราชดำริที่จะส่งเสริมนักศึกษาที่มีความสามารถยอดเยี่ยมในสาขาวิชาต่างๆ ได้ไปศึกษาวิชาชั้นสูงในสาขาวิชานั้นๆ เมื่อสำเร็จแล้วจะได้กลับมานำความรู้ความเชี่ยวชาญมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติ ในระยะแรกทุนนี้พระราชทานแก่สาขาแพทยศาสตร์ จนปัจจุบันมูลนิธิอานันทมหิดลได้ให้ทุนแก่นักศึกษาในสาขาวิชาต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา วารสารศาสตร์ อักษรศาสตร์ ปัจจุบันมีผู้สำเร็จการศึกษากลับมากกว่า 50 คนแล้ว⁴

1.2 การจัดตั้งโรงเรียน⁵

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งและส่งเสริมให้เกิดโรงเรียนขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด โรงเรียนต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นนั้นก็มิพระราชประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป

ซึ่งพอสรุปถึงโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้น และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นตัวอย่างดังนี้ คือ

ก. โรงเรียนจิตรลดา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการตั้งโรงเรียนขึ้นในบริเวณพระราชฐาน พระราชทานนามว่า โรงเรียนจิตรลดา โดยจัดระเบียบเป็นโรงเรียนราษฎร์อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ดำเนินการสอนตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการในระดับอนุบาลจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 การเรียนการสอนได้รับการตรวจสอบและรับรองวิทยฐานะจากกระทรวงศึกษาธิการ

ข. โรงเรียนราชวินิต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ให้มีโรงเรียนเพื่อรับบุตรหลานของข้าราชการในราชสำนักเข้าศึกษาโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน ในระยะแรกโรงเรียนราชวินิตเปิดสอนเฉพาะระดับประถมศึกษา ต่อมาในปีการศึกษา 2521 จึงได้รับอนุมัติให้เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาได้ ปัจจุบันโรงเรียนราชวินิตมีความเจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก

ค. โรงเรียนวังไกลกังวล

โรงเรียนนี้ตั้งขึ้นมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การศึกษาแก่บุตรหลานของเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลรักษาวังไกลกังวล ซึ่งมีจำนวนมาก แต่ไม่มีสถานศึกษาเล่าเรียนให้มีโอกาสได้รับการศึกษา โรงเรียนนี้มีฐานะเป็นโรงเรียนราษฎร์เปิดสอนนักเรียนตั้งแต่ชั้นเด็กเล็กไปจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 นอกจากนั้นยังเปิดสอนหลักสูตรวิชาชีพพระยาสันเพิ่มเติมด้วย โรงเรียนนี้ได้รับพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช สนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียนเป็นประจำทุกปี ปีละ 1,200,000 บาท แสดงให้เห็นถึงพระราชหฤทัยที่มุ่งมั่นให้เยาวชนได้รับการศึกษาอย่างแท้จริง

ง. โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนและเด็กกำพร้า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะตั้งโรงเรียนขึ้นเพื่อสงเคราะห์เด็กยากจนและเด็กกำพร้า โดยมีพระราชดำริที่จะจัดขึ้นในวัดและอารามหาพระสงฆ์ได้เข้ามาสั่งสอนอบรมตามความสามารถ โดยช่วยสอนวิชาสามัญที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและอบรมสั่งสอนในทางจิตใจ ให้มีการอบรมศีลธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนในการเริ่มดำเนินการ โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนนี้มีอยู่หลายแห่ง เช่น

(1) โรงเรียนวัดศรีจันทร์ประดิษฐ์ ตั้งอยู่ที่ตำบลบางปูใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ

(2) โรงเรียนวัดสันติการาม ตั้งอยู่ที่ตำบลนุพลับ อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี

- (3) โรงเรียนวัดป่าไถ่ ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
- (4) โรงเรียนนันทบุรีวิทยา ตั้งอยู่ที่วัดช้างค้ำ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
- (5) โรงเรียนวัดบ้านบึงเหล็ก ตั้งอยู่ที่ตำบลคอนนางหงษ์ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

จ. โรงเรียนชาวเขาและประชาชนไกลคมนาคม (โรงเรียน ต.ช.ด.)

ในพื้นที่บริเวณชายแดนที่การคมนาคมเป็นไปอย่างยากลำบาก เด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียน ไม่ได้เรียนหนังสือ ทำให้เด็กและเยาวชนดังกล่าวไม่รู้หนังสือ เพื่อแก้ปัญหาที่กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนจึงจัดตั้งโรงเรียน ต.ช.ด. บำรุงที่ 1 ขึ้นที่บ้านดอนมทาวัน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ในปี พ.ศ. 2499 โดยได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงศึกษาธิการ กรมประชาสงเคราะห์ ตลอดจนประชาชนในพื้นที่ ต่อมาด้วยความสนพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ที่มีต่อชาวเขาและประชาชนตามชายแดน จึงได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ รวมทั้งเงินที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศล ทรงสร้างโรงเรียนให้ชาวเขาและประชาชนที่อยู่ห่างไกลขึ้นจำนวนหนึ่ง โดยมีชื่อโรงเรียนที่แตกต่างกันคือ

(1) โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ เป็นโรงเรียนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ก่อสร้าง

(2) โรงเรียนเจ้าแม่หลวงอุปถัมภ์ เป็นโรงเรียนที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ก่อสร้าง

(3) โรงเรียนในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นโรงเรียนที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ก่อสร้าง และพระราชทานชื่อตามผู้โดยเสด็จพระราชกุศลแต่ละแห่ง เช่น โรงเรียนจุฬา-ธรรมศาสตร์ โรงเรียนมิตรมวลชน โรงเรียนมิตรตำรวจบำรุง โรงเรียน ต.ช.ด. บำรุง เป็นต้น

ฉ. โรงเรียนที่เกิดจากมูลนิธิต่างๆ

โรงเรียนที่เกิดจากมูลนิธิมีจำนวนมากนับสิบแห่ง โดยมีมูลนิธิสำคัญที่มีส่วนในการสร้างโรงเรียนขึ้นเพื่อเผยแพร่ความรู้แก่เด็กและเยาวชน คือ

(1) มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์

มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ฯ มีจุดเริ่มจากเหตุการณ์วาตภัยที่แหลมตะลุมพุก จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อปลายเดือนตุลาคม 2505 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีความเป็นห่วงราษฎรเพราะต้องสูญเสียชีวิต บางคนก็บาดเจ็บ รวมถึงที่อยู่อาศัยก็พังเสียหายเป็นจำนวนมาก พระองค์ได้ทรงมี

พระราชดำริให้หน่วยงานต่างๆ ระดมกันออกช่วยเหลือ พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต ออกประกาศเชิญชวนผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือผู้ประสบวาตภัยในครั้ง นี้ ได้มีผู้ร่วมบริจาคเงินเป็นจำนวนถึง 1 ล้านบาท รวมทั้งสิ่งของอีกมูลค่าประมาณ 5 ล้านบาท ในระยะเวลาเพียง 1 เดือน เพื่อนำไปบรรเทาความทุกข์ยากของผู้ประสบภัย เหตุการณ์ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยเยาวยชนที่ประสบภัยและหากบิดามารดาหรือญาติพี่น้องเสียชีวิตก็จะทำให้เยาวยชนเหล่านี้ประสบปัญหา จึงพระราชทานพระราชทรัพย์ให้กรมประชาสงเคราะห์สร้างสถานสงเคราะห์เพื่อเด็กกำพร้าอนาถา “บ้านศรีธรรมราช” ขึ้น ใน พ.ศ. 2507 ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และต่อมาได้มีพระราชดำริให้มีการก่อตั้งมูลนิธิขึ้น โดยพระราชทานนามว่า “มูลนิธิราชประชานุเคราะห์” เพื่อสงเคราะห์เด็กที่ครอบครัวต้องประสบวาตภัยเช่นที่ภาคใต้ และขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู รวมทั้งช่วยเหลือราษฎรผู้ประสบภัยทั่วประเทศ

ต่อมามูลนิธิราชประชานุเคราะห์ได้ร่วมกับจังหวัดต่างๆ สร้างโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ขึ้น โดยใช้ชื่อ โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 1, 2, 3, 4, 5, ต่อไปเรื่อยๆ จนปัจจุบันโรงเรียนราชประชานุเคราะห์กระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆ ทั่วทุกภาค

(2) มูลนิธิราชประชาสมาสัยในพระบรมราชูปถัมภ์

ความเป็นมาของมูลนิธิราชประชาสมาสัยในพระบรมราชูปถัมภ์ เริ่มจากการที่มีโรคเรื้อนระบาดในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2499 กระทรวงสาธารณสุขและองค์การอนามัยโลกได้ตกลงกำจัดโรคเรื้อนให้หายไปจากประเทศในเวลา 12 ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงลดระยะเวลาเหลือเพียง 9 ปี โดยช่วยสนับสนุนด้วยการพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้สร้างสถานที่สำหรับฝึกอบรมบุคคลเพื่อออกไปช่วยเหลือผู้ป่วยและสถานวิจัยเกี่ยวกับโรคเรื้อนขึ้นที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ โดยทรงเสด็จพระราชดำเนินไปเปิดตึกนี้ เมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2503 และพระราชทานนามว่า “ราชประชาสมาสัย” และเนื่องจากเงินทุนที่พระราชทานสร้างตึกนี้ยังเหลืออยู่จำนวนหนึ่ง กรมอนามัยจึงขอพระบรมราชานุญาตนำเงินไปก่อตั้งมูลนิธิขึ้น

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า มูลนิธิราชประชาสมาสัยฯ ควรที่จะเข้าช่วยเหลือบุตรของผู้ป่วยโรคเรื้อนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในสถานพยาบาลโรคเรื้อน โดยการจัดตั้งโรงเรียนประจำและรับเด็กเหล่านั้นมาอบรมเลี้ยงดู ในกรณีนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์จำนวนหนึ่งล้านบาท ให้แก่มูลนิธิราชประชาสมาสัยฯ เพื่อจัดสร้างโรงเรียน จนสามารถเปิดดำเนินการได้ใน พ.ศ. 2507

จากที่กล่าวมาถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ แก่เยาวยชนผ่านการศึกษาระบบนี้ แสดงให้เห็นถึงพระราชหฤทัยที่ทรงมี

พระเมตตา ปราบปรามที่จะให้เยาวชนได้มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน ดังความเมตตาที่มีต่อบุตรหลานของผู้ประสวาทภักดิ์ หรือบุตรหลานของผู้ป่วยเป็นโรคเรื้อน พระราชกรณียกิจเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความ เป็นครูที่มีความพิเศษเหนือกว่าครูอื่นๆ ทั่วไป พระราชกรณียกิจที่ทรงให้โอกาสทางการศึกษาแก่เยาวชน ดังกล่าวแล้วนั้น มิได้หมายความว่าพระองค์เสด็จลิ้นจี่มาเพียงแค่การพระราชทานทุนและพระราชทาน พระราชดำริในการจัดตั้งสถานศึกษาเท่านั้น พระองค์ยังทรงติดตามผลงานของโรงเรียนและนักเรียนที่ได้ พระราชทานจัดตั้งและพระราชทานโอกาสในการศึกษาอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังทรงอบรมสั่งสอนโดย พระราชทานพระราชดำริแก่คณะครูและนักเรียนในโรงเรียนเหล่านั้นทุกครั้งที่ทรงเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยม โรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนจิตรลดา โรงเรียน ภ.ป.ร. ราชวิทยาลัย โรงเรียนราชประชาสมาสัย โรงเรียนราชวินิต โรงเรียนนวมวิทาลัย และโรงเรียนวังไกลกังวล

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอบรมนักเรียนดังกล่าวนี้มีข้อสังเกตบางประการที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะพิเศษด้านการสอนของพระองค์ คือ พระองค์มักจะทรงเน้นเสมอถึงการศึกษาวิชาความรู้ว่า ความรู้ด้านวิชาการอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ ผู้ให้การศึกษาและผู้รับการศึกษาจะต้องตระหนักถึง การให้ความรู้หรือการอบรมบุคคลให้เป็นบุคคลที่มีจิตใจที่ดีด้วย เพื่อจะสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ได้โดยไม่สร้างความสะดวกหรืออันตรายให้แก่ผู้อื่น ซึ่งประเด็นนี้จะพบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรง พระราชทานแนวพระราชดำรินี้อยู่เสมอๆ ทั้งแก่คณะนักเรียนและในการพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ คณะบัณฑิตที่เข้ารับพระราชทานปริญญาบัตร ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเข้าพระทัยเป็นอย่างดีว่าบุคคลที่ พระองค์ทรงอบรมนั้นมีความพร้อมแล้วในความรู้ทางวิชาการที่ได้รับจากโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย และ การจะนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริงนั้นจำเป็นต้องประกอบไปด้วยจิตใจที่ดีงาม ดังนั้นจะพบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมักจะทรงพระราชทานแนวพระราชดำรินี้เสมอๆ แก่ บุคคลที่มีการศึกษา โดยเฉพาะเยาวชนไม่ว่าจะเป็นในระดับมัธยมศึกษาหรืออุดมศึกษา

2. การศึกษานอกระบบ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีแนวพระราชดำริที่ชัดเจนถึงเรื่องการศึกษาอกระบบ แนว พระราชดำริที่ช่วยสนับสนุนการศึกษานอกระบบที่เด่นชัด คือ มีแนวพระราชดำริว่าการศึกษาไม่มีระยะเวลา การสิ้นสุด แต่การศึกษา คือ การศึกษาตลอดชีวิต (ดูบทที่ 3) การที่ทรงมีพระราชดำรินี้ทำให้ทรงให้ ความสำคัญกับการศึกษานอกระบบอย่างมาก พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบนั้น ส่วนใหญ่จะพระราชทานความรู้แก่ราษฎรทั่วไปเป็นส่วนใหญ่โดยเฉพาะความรู้ที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน หรือการประกอบอาชีพ ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า การสอนให้ราษฎร ทำมาหากินนั้นก็เป็นการให้การศึกษาเหมือนกัน ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงส่งเสริมสนับสนุน การให้การศึกษาอกระบบที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะในชนบทเป็นจำนวนมาก

การนำเสนอถึงความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในส่วนนี้ จะขอพิจารณาเฉพาะโครงการสำคัญๆ ที่มีส่วนในการให้ความรู้แก่ราษฎรตามหลักการของการศึกษานอกระบบ คือ โครงการสาทรานุกรมสำหรับเยาวชน โครงการพระดาบส โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา และโครงการศึกษาพัฒนาต่างๆ ในพื้นที่ชนบท เช่น โครงการจัดพัฒนาที่ดินฯ ตามพระราชประสงค์ “หุบกะพง” ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

โครงการสาทรานุกรมไทยสำหรับเยาวชน

โครงการสาทรานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเริ่มดำเนินการใน พ.ศ. 2511 และเริ่มเผยแพร่ชุดแรกได้ใน พ.ศ. 2516 เป็นพระราชกรณียกิจหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นครูของพระองค์ ทรงมีพระราชประสงค์ให้สาทรานุกรมเป็นอุปกรณ์เผยแพร่ในการสอนเยาวชน ดังที่มีพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “นั้ตรมงคลรำลึก 2521” เกี่ยวกับโครงการสาทรานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ว่า

“...ตอนเริ่มต้นโครงการ ลูกสี่คนก็อยู่ในวัยที่อยากรู้อยากเห็นทั้งนั้น มาปัจจุบันนี้ลูกทั้งสี่คนก็เติบโตเรียกกันว่าผู้ใหญ่แล้ว แต่ในระยษะนั้นก็ยังเด็กและทำให้เกิดความคิดว่า ในเมืองไทยนี้การศึกษาแม่จะทำกันดีก็จะต้องช่วยหน่อย เพราะว่ามีเยาวชนมากเหลือเกิน โรงเรียน ครู ไม่มีทางที่จะมีได้เพียงพอ จึงคิดว่า หลักการของฝรั่งโน้นนั่นก็คือ ต้องให้ผู้ที่อายุมากกว่า หรือมีความรู้มากกว่าสอนผู้ที่มีอายุหรือมีความรู้น้อยกว่า จะได้ความรู้มาเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มีความรู้มากกว่า อายุมากกว่าด้วย เพราะสามารถที่จะสอน การสอนนั้นเป็นสิ่งหนึ่งที่จะทำให้เพิ่มพูนความรู้ของตนเอง แต่โดยการนี้ก็ต้องมีรากฐานอะไรอย่างหนึ่ง ฉะนั้นจึงได้คิดทำสาทรานุกรมนี้ด้วยหลักการนี้”⁶

การเห็นความสำคัญของโครงการสาทรานุกรมนี้ เกิดขึ้นเพราะในขณะที่ยังทรงพระเยาว์ ได้มีโอกาสอ่านหนังสือในแนวนี้ดังกล่าวมาแล้ว ทรงเห็นความเชื่อมโยงความรู้ต่างๆ เข้าด้วยกันดังแนวพระราชดำริด้านการศึกษาที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าทรงอธิบายว่าวิชาทุกวิชานั้นเกี่ยวข้องกัน และมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยทุกสาขาวิชาในการดำเนินชีวิต ทำให้มีพระราชประสงค์ที่จะให้เนื้อหาในสาทรานุกรมไทยสำหรับเยาวชนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันดังที่พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสว่า

“...สาทรานุกรมนี้ จุดประสงค์อันแรกอันสำคัญที่สุดก็คือ ให้ผู้ที่ใช้สาทรานุกรมนี้ได้เกิดความรู้สึกว่าโลกนี้มันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โลกหมายถึงโลกความรู้ โลกกลม โลกของวิทยาศาสตร์ และโลกของวิชาต่างๆ อันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน แล้วกั้ในเวลาเดียวกันก็ทำให้เห็นว่า ในชาติบ้านเมือง หรือใน

เมืองอื่นๆ ก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าได้ความคิดอันนี้อย่างหนึ่งก็จะเกิดความรู้สึกว่า ชีวิตของตนจะต้องอยู่ในส่วนรวมและจะต้องพยายามปฏิบัติเพื่อส่วนรวม ศิลปะ ดนตรี ก็จะต้องรวมกับวิทยาศาสตร์ ซึ่งคนทั่วๆ ไปไม่เข้าใจ แต่ว่าถ้าอ่านสารานุกรมแล้วก็จะเข้าใจ ก็เกิดความเชื่อถือ”⁷ (25 กันยายน 2512)

พระราชประสงค์ดังกล่าวมาข้างต้น โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนก็ดำเนินการเรื่อยมา โดยตั้งจุดมุ่งหมายไว้ว่า จะต้องทำสารานุกรมออกมา 3 ชุด เพื่อกลุ่มเป้าหมายในแต่ละวัย อันแสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเข้าพระทัยถึงการสอนเยาวชนในแต่ละวัย ว่าต้องมีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่แตกต่างกัน และนี่คืออีกพระราชกรณียกิจหนึ่งซึ่งแสดงถึงความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเข้าพระทัยถึงวิธีการสอนที่แตกต่างกันในเยาวชนแต่ละวัย ดังที่ทรงมีพระราชดำริถึงโครงการสารานุกรมว่า จะต้องจัดพิมพ์แยกออกมาให้เหมาะสมกับเยาวชนในแต่ละวัย ตั้งแต่เด็กเล็ก เด็กโต ให้สามารถอ่านได้อย่างเข้าใจ ซึ่งแนวพระราชดำรินี้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นครูที่เข้าพระทัยถึงความแตกต่างกันของวัยผู้ศึกษาสามารถเข้าถึงความรู้ได้แตกต่างกัน

โครงการพระดาบส

โครงการพระดาบสเริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2519 ตั้งขึ้นมาจากที่ทรงมีพระราชดำริว่า มีผู้ที่ต้องการศึกษาหาความรู้แต่ขาดทุนทรัพย์ และขาดคุณสมบัติที่จะศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนปกติได้ ในขณะที่ผู้สอนหรือผู้เป็นครูนั้นก็ปรารถนาที่จะถ่ายทอดความรู้ แต่ก็ไม่ต้องการที่จะเป็นครูตามโรงเรียน ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสถึงโครงการพระดาบสว่า

“...โครงการพระดาบสนี้ได้ตั้งขึ้นมาก็โดยใส่ความคิดว่า มีผู้ที่มีความรู้และอยากที่จะให้ความรู้นั้นแก่ผู้ที่อยากได้ความรู้ และการที่จะได้ความรู้เช่นนั้นก็มีวิธีอย่างหนึ่งคือ ตั้งโรงเรียนขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ยาก เพราะว่าผู้ที่มีความรู้และอยากจะทำถ่ายทอดความรู้นั้น บางทีก็เป็นคนที่ไม่อยากจะเป็นครูตามโรงเรียน แต่ก็อยากจะทำสอนให้ความรู้ จึงเกิดความคิดใหม่ว่า ผู้ที่มีความรู้และถ้ามีใครอยากได้ก็จะถ่ายทอดให้ ก็เปรียบเสมือนคล้ายๆ เป็นพระดาบสในสมัยโบราณที่มีผู้ไปบำเพ็ญพรต หรือคนผู้ที่มีความสามารถไปอยู่ในป่าเป็นดาบสไป ผู้ที่อยากได้ความรู้ก็ชวนชายเข้าไปในป่า ไปหาดาบสไปหาฤๅษีและฝากตัวเป็นลูกศิษย์ก็จะได้ศิลปวิทยาต่างๆ”⁸

ด้วยแนวพระราชดำรินี้ดังกล่าวโครงการพระดาบสจึงเกิดขึ้น โดยเปิดรับนักเรียนแต่ละรุ่นกำหนดระยะเวลาเรียน 1 ปี โดยวิชาที่สอนก็เป็นวิชาด้านช่าง เช่น ช่างไฟฟ้า ช่างซ่อมวิทยุ ต่อมาก็มีหลักสูตรเพิ่มเติมขึ้น เช่น ช่างเครื่องยนต์ ช่างประปา พร้อมกันนี้ผู้เรียนก็จะได้รับการอบรมสั่งสอนศีลธรรมจรรยาไป

พร้อมกันด้วย การศึกษาในโครงการพระดาบสจึงเป็นการให้การศึกษานอกระบบที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้หลักการว่า นอกจากจะศึกษาถึงวิชาชีพร่างๆ แล้ว ผู้เรียนยังจะต้องได้รับการอบรมทางด้านจิตใจไปพร้อมกัน ซึ่งก็คือปรัชญาการศึกษาที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริอยู่เสมอมาดังกล่าวมาแล้วในบทที่ 3

โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา^๑

โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดาประกอบด้วยโครงการต่างๆ มากมาย เช่น โครงการประมงพระราชทาน (โครงการเพาะพันธุ์ปลาหมอเทศและปลานิล) โครงการป่าไม้สาธิต โครงการนาข้าวทดลอง ห้องปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช โครงการทดลองปลูกพืชปราศจากดิน โครงการโรงสีข้าวทดลอง โครงการคั้นคว้าน้ำมันเชื้อเพลิง โครงการโรงหล่อเทียนหลวง โครงการวิจัยคั้นคว้าน้ำสาหร่ายเกลียวทอง โรงโคนมสวนจิตรลดา โรงนมผงสวนดุสิต ศูนย์รวมนมสวนจิตรลดา โรงนมเม็ดสวนดุสิต โครงการนำผลไม้สวนจิตรลดา โครงการโรงอบผลไม้ เป็นต้น โครงการต่างๆ ในโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดาเน้นในเรื่องการทดลองศึกษาของนักวิชาการเพื่อแสวงหาวิธีใหม่ๆ ที่เหมาะสมมาใช้ในการประกอบอาชีพเมื่อได้ผลจากการทดลองศึกษาเป็นที่พอใจแล้ว จึงดำเนินการเป็นตัวอย่าง เช่น เป็นโรงงานสาธิตให้ประชาชนได้เข้ามาศึกษาเพื่อนำไปประกอบอาชีพได้

จากโครงการต่างๆ ดังกล่าวนี้ จะขอยกตัวอย่างบางโครงการเพื่อชี้ให้เห็นถึง “ความเป็นครู” ของพระองค์ที่ทรงมีพระราชประสงค์จะถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ราษฎร

โครงการประมงพระราชทาน (โครงการเพาะพันธุ์ปลาหมอเทศและปลานิล)

โครงการนี้มีความเป็นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2495 โดยได้รับพันธุ์ปลาหมอเทศของกรมประมงเมืองปิ่น จากผู้เชี่ยวชาญการประมงขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) จึงได้นำเข้าไปทดลองเลี้ยงในสระอาบหน้าพระที่นั่งอัมพรสถาน ปลาหมอเทศเป็นปลาที่เพาะเลี้ยงง่าย จึงทรงนำมาทดลองเพาะเลี้ยงไว้ ในระยะเวลาเพียง 2 ปี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพันธุ์ปลาหมอเทศให้แก่กำนันผู้ใหญ่บ้านทั่วประเทศนำไปเลี้ยงแพร่พันธุ์ให้แก่ประชาชนต่อไป จนปลาหมอเทศกลายเป็นปลาพื้นบ้านของไทย

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่นขณะดำรงพระยศเจ้าฟ้าอากิฮิโตะ มกุฎราชกุมารแห่งประเทศญี่ปุ่น ได้ส่งปลานิลมาทูลเกล้าถวายจำนวน 50 ตัว เมื่อ 25 มีนาคม 2508 ในระยะแรกได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ปล่อยลงพักเลี้ยงในบ่อซีเมนต์ภายในสวนจิตรลดา ต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปเลี้ยงในบ่อดินพื้นที่ประมาณ 10 ตารางเมตร เมื่อเลี้ยงได้ 5 เดือนเศษ มีลูกปลาเกิดขึ้นจำนวนมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่ขุดบ่อใหม่อีก 6 บ่อ พื้นที่บ่อละประมาณ 70 ตารางเมตร และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงย้ายปลาจากบ่อเดิมไปปล่อยในบ่อใหม่ทั้ง 6 บ่อด้วยพระองค์เองเมื่อ

1 กันยายน 2508 และทรงมอบหมายให้กรมประมงจัดส่งเจ้าหน้าที่ทางวิชาการ ไปตรวจสอบการเจริญเติบโตและแนะนำทางวิชาการเป็นประจำทุกเดือน จนปีต่อมาเมื่อ 17 มีนาคม 2509 ทรงพระราชทานพันธุ์ปลาขนาด 3-5 เซนติเมตร จำนวน 10,000 ตัว แก่กรมประมงเพื่อนำไปเลี้ยงและขยายพันธุ์และยังได้พระราชทานชื่อปลานี้ว่า “ปลานิล” อีกด้วย¹⁰

จากการเพาะเลี้ยงพันธุ์ปลาทั้งปลาหมอเทศและปลานิล จนทำให้ปลาทั้ง 2 ชนิด แพร่หลายเป็นปลาพื้นบ้านที่ประชาชนนิยมบริโภคกันในปัจจุบันนี้ จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใฝ่พระทัยในการทดลองศึกษาด้วยพระองค์เอง นอกจากนั้นการที่มีพระราชดำริมอบหมายให้กรมประมงจัดส่งเจ้าหน้าที่ทางวิชาการไปตรวจสอบความเจริญเติบโต รวมทั้งถวายคำแนะนำทางวิชาการเป็นประจำทุกเดือนนั้น แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้ของพระองค์ดังแนวพระราชดำริด้านการเรียนรู้ที่กล่าวมาแล้ว ในบทที่ 3 ที่ทรงมีพระราชดำริว่าการแสวงหาความรู้นั้น นอกจากจะเรียนรู้ด้วยตนเองแล้วยังสามารถที่จะเรียนรู้จากบุคคลอื่นได้อีกด้วย

โครงการป่าไม้สาธิต

โครงการนี้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2504 เนื่องจากในฤดูร้อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ระหว่างเสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งผ่านอำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี ได้ทอดพระเนตรเห็นต้นยางขนาดใหญ่ปลูกไว้มากมาย จึงทรงมีพระราชดำริที่จะสงวนบริเวณป่าแห่งนี้ไว้เป็นสวนสาธารณะ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสศึกษา ด้วยทรงเห็นว่า ในอนาคตจะมีการนำไม้ใหญ่ๆ ไปใช้กันมากขึ้น แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการจัดถวายตามพระราชประสงค์ได้ เพราะบริเวณนั้นมีประชาชนทำสวนทำไร่อยู่เป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงปลูกต้นยางเอง โดยเฉพาะเมล็ดยางในกระถางบนพระตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวล และได้ทรงปลูกต้นยางในแปลงป่าไม้ทดลองกับข้าราชการบริพารจำนวน 1,250 ต้น เมื่อ 28 กรกฎาคม 2504¹¹

จากแนวพระราชดำริที่จะให้มีพื้นที่ป่าไม้ไว้เพื่อการศึกษาพันธุ์ไม้ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพันธุ์ไม้ต่างๆ จากทั่วประเทศมาปลูกในบริเวณสวนจิตรลดาในลักษณะป่าไม้สาธิต เพื่อให้นักเรียน นิสิต นักศึกษาที่สนใจเรื่องป่าไม้ได้มาศึกษาโครงการป่าไม้สาธิตจึงเป็นอีกพระราชกรณียกิจหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้วยทรงห่วงใยถึงอนาคตของการศึกษาจากสภาพที่แท้จริงดังที่มีพระราชประสงค์จะสงวนป่าไว้สำหรับศึกษาการนำพันธุ์ไม้ต่างๆ จากทั่วประเทศมาปลูกบริเวณสวนจิตรลดาในลักษณะป่าไม้สาธิตถือเป็นห้องปฏิบัติการที่สำคัญให้นักเรียนนักศึกษาได้มาศึกษาอย่างสะดวกในที่แห่งเดียว โดยไม่ต้องเดินทางไปทั่วประเทศซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้มาศึกษาอย่างมาก ซึ่งโครงการป่าไม้สาธิตนี้ในปัจจุบันได้แสดงให้เห็นว่า ยิ่งนานวันโครงการดังกล่าวก็ยิ่งมีคุณค่ามากขึ้นทุกขณะ

โครงการโรงโคนมสวนจิตรลดา

ในปี พ.ศ. 2505 ส่วนราชการ บริษัทห้างร้านเอกชน ได้ร่วมกันน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวาย โดพันธ์จำนวน 6 ตัว เป็นโคตัวเมีย 5 ตัว ตัวผู้ 1 ตัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทาน พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างโรงโคนมขึ้นในบริเวณสวนจิตรลดาโดยมีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ

1. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่การเลี้ยงโคนม โดยสาธิตการดำเนินงานให้เป็นตัวอย่างแก่เกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรสามารถนำวิธีการไปดำเนินการได้เองภายในครอบครัว
2. เพื่อศึกษาค้นคว้าวิชาการแผนใหม่เกี่ยวกับกิจการโคนม และเผยแพร่ไปยังเกษตรกร ผู้เลี้ยง โคนมเพื่อปรับปรุงวิธีการให้ถูกต้องและได้ผลดี¹²

จากวัตถุประสงค์ของโครงการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นครูของพระองค์ ทรงพยายามให้มีการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ และมีพระราชประสงค์ที่จะถ่ายทอดความรู้ที่ได้นั้นให้เผยแพร่สู่ประชาชน โดยวิธีการสาธิตให้เกษตรกร สามารถมาเรียนรู้และนำไปดำเนินการปฏิบัติได้เอง พระราชกรณียกิจเช่นนี้สอดคล้องกับแนวพระราชดำริ ด้านการศึกษาและความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างดียิ่ง ซึ่งในเวลาไม่นานนักกิจการ โคนมก็เริ่มแพร่หลายไปทั่วประเทศ และการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการแผนใหม่เกี่ยวกับกิจการโคนม ก็เห็นผล โดยเฉพาะการเปิดดำเนินการของโรงงานนมผงสวนดุสิต

โรงงานนมผงสวนดุสิต

โรงงานนมผงสวนดุสิตเกิดขึ้นเนื่องจากขณะนั้นได้เกิดภาวะนมสดล้นตลาด สมาชิกผู้เลี้ยงโคนม ได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาให้ทรงช่วยเหลือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นห่วงจึงทรงมีพระราชดำริที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว โรงงานนมผงสวนดุสิตจึงเริ่มเปิดดำเนินการเมื่อ 7 ธันวาคม 2512 โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อเป็นโรงงานตัวอย่างให้สมาชิกผู้เลี้ยงโคนมทั่วประเทศได้มาเห็นและศึกษาวิธีการผลิตนมผง ซึ่งเป็นวิธีการที่ทันสมัย ค่าก่อสร้างและการติดตั้งอุปกรณ์ในการผลิตต่ำ สามารถที่จะนำเป็นแบบอย่างให้สมาชิกดำเนินการได้ โดยการรวมกลุ่มช่วยกันลงทุนสร้างขึ้น เพื่อผลิตนมผงออกจำหน่ายเอง อันจะแก้ไขปัญหาปริมาณนมสดมากเกินไปที่จะจำหน่ายได้หมด เพราะนมผงนี้ สามารถเก็บรักษาได้นานไม่น้อยกว่า 6 เดือน
2. นอกจากการผลิตนมผงแล้ว ยังสามารถใช้อุปกรณ์ของโรงงานนี้ทำการผลิตไข่ไก่ผง นมข้น รวมทั้งผลิตผลไม้ผงบางชนิด เช่น กล้วยผง เป็นต้น¹³

วัตถุประสงค์ของโรงงานนมผงสวนดุสิตนี้ เห็นได้ว่าวัตถุประสงค์หลักของโรงงาน คือ การเป็นโรงงานตัวอย่างแก่ผู้สนใจศึกษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสในการเสด็จลงเปิดโรงงานนมผงสวนดุสิต ว่า

“...โรงงานนี้จะป็นโรงงานตัวอย่าง และจะดำเนินการเป็นตัวอย่างสำหรับกสิกรและผู้สนใจในการผลิตนมในประเทศไทย โรงงานนี้เป็นแห่งแรกที่สร้างขึ้นในเมืองไทยและก็เป็นที่น่าภูมิใจว่าคนไทยได้ออกแบบและเป็นผู้สร้าง ขอให้ถือว่าโรงงานนี้เป็นโรงงานตัวอย่าง ใครอยากจะทำกิจการโคนมให้สำเร็จให้ก้าวหน้า และเป็นประโยชน์แก่ตนเอง แก่เศรษฐกิจของบ้านเมือง ก็มาดูกิจการได้ทุกเมื่อ และถ้ามีปัญหาอะไร มีความคิดเห็นอะไร ก็ให้แสดงออกมา บางทีบางคนอาจเกิดความคิดอะไรที่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมที่ทางนี้ไม่ได้คิด ก็จะเป็นประโยชน์ที่ร่วมแรงกันในทางความคิด เพื่อความก้าวหน้าของกิจการโคนมของประเทศไทย...”¹⁴

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่ชัดเจนในการดำเนินงานโรงงานนมผงสวนดุสิต ให้เป็นตัวอย่างและเผยแพร่ความรู้ในการทำกิจการโคนม แสดงให้เห็นถึงความ เป็นครูที่ทรงสอนโดยการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงพระราชหฤทัยที่กว้างขวางไม่ ยึดติดกับความรู้ที่ทรงเผยแพร่ ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสให้มีการแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ในการ พัฒนากิจการโคนม อันแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของความเป็นครูขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัวที่พร้อมที่จะเรียนรู้ความรู้ใหม่ๆ จากการแสดงความคิดเห็นของผู้มาเยี่ยมชม

โครงการโรงสีข้าวตัวอย่างสวนจิตรลดา

โครงการนี้เริ่มโครงการขึ้นในพ.ศ. 2514 โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยฐานะ ความเป็นอยู่ของชาวนาที่มีหนี้สินอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้เกิดจากการที่ชาวนาขายข้าวเปลือกได้ราคาถูก แต่มาซื้อข้าวสารและเครื่องอุปโภคใช้ในราคาแพง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า ควรที่จะมี การแก้ไขปัญหานี้ โดยให้ชาวนารวมกันเป็นกลุ่มทำการสีข้าวเปลือกเอง การรวมกลุ่มของชาวนาจะดำเนินการ แบบสหกรณ์หรือมอบหมายให้ตัวแทนทำการสีข้าวแทนก็ได้ ชาวนาก็จะได้รับผลกำไรมากขึ้น แนว พระราชดำริดังกล่าวนำมาสู่การจัดตั้งโครงการโรงสีข้าวตัวอย่างสวนจิตรลดาขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ของ โครงการดังนี้

1. เพื่อศึกษาหาข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับวิธีการเก็บรักษาข้าว และสีข้าวให้ได้ผลดีที่สุด
2. เพื่อส่งเสริมให้มีการติดต่อกันโดยตรง ระหว่างชาวนาผู้ผลิตข้าวกับผู้บริโภค เพื่อแก้ปัญหา พ่อค้าคนกลาง โดยให้มีการดำเนินงานในรูปการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์

3. ดำเนินการจัดซื้อข้าวเปลือก เพื่อให้ชาวนามีตลาดสำหรับผลผลิต และเพื่อให้มีข้าวเปลือกไว้ สต็อกปี¹⁵

ต่อมา 7 ธันวาคม 2516 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเดินเครื่องสีข้าวตัวอย่างที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างขึ้น เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนที่สนใจ ได้มาชมการสาธิตการดำเนินงาน¹⁶ ซึ่งปรากฏว่ามีผู้สนใจทั้งเกษตรกร พ่อค้าข้าราชการและประชาชน สนใจเข้าชมการดำเนินงานอยู่เสมอสมดังพระราชประสงค์ที่จะทดลองประกอบการให้เห็นเป็นตัวอย่าง เพื่อให้เกษตรกรจะได้นำไปดำเนินการได้เอง เพราะใช้การลงทุนที่น้อยอันเนื่องจากวัสดุที่ใช้ผลิตในประเทศไทยเป็นส่วนใหญ่ เกษตรกรจึงอาจรวมกลุ่มกันขึ้นเป็นสหกรณ์เพื่อดำเนินงานได้ กิจกรรมโรงสีข้าวตัวอย่างสวนจิตรลดาเป็นอีกพระราชกรณียกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสอนให้เห็นเป็นตัวอย่าง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวัตถุประสงค์ของโรงสีข้าวตัวอย่างสวนจิตรลดาจะมีลักษณะการดำเนินงานทั้งในรูปของการศึกษาทดลองและการดำเนินงานแบบธุรกิจ แต่การดำเนินงานที่ผ่านมาจะเน้นในรูปของการศึกษาทดลองมากกว่า กล่าวคือ ทำการทดลองศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของความชื้น อุณหภูมิ เปอร์เซ็นต์ของเมล็ดข้าวที่หักก่อนสี กรรมวิธีในการสีข้าวแบบต่างๆ ว่ามีผลต่อคุณภาพของข้าวเปลือกและข้าวสารอย่างไร โดยเฉพาะหากต้องการเก็บข้าวนั้นไว้เป็นเวลานาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระราชประสงค์ที่จะให้โรงสีข้าวตัวอย่างได้มีการศึกษาทดลองความรู้ใหม่ๆ และหากเปรียบเทียบกิจการโรงสีข้าวตัวอย่างนี้ว่าเป็นเสมือนครูที่จะต้องหมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดความรอบรู้ และสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้สนใจเข้ามาศึกษาต่อไปแล้ว แนวพระราชดำริที่ให้มีการดำเนินงานเพื่อให้เห็นเป็นตัวอย่างก็แสดงให้เห็นถึงพระราชหฤทัยที่ทรงมุ่งมั่นจะสอนให้พสกนิกรของพระองค์ได้พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้นนั่นเอง

จากที่กล่าวมาถึงโครงการต่างๆ ภายในโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา จะเห็นได้ว่าโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา นอกจากจะทำหน้าที่ทดลองค้นคว้าตามโครงการต่างๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ต้องการจะทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การสอนโดยวิธีการสาธิต การทำให้เห็นเป็นตัวอย่างนี้เป็นแนวพระราชดำริที่สำคัญเกี่ยวกับความเป็นครูดังกล่าวแล้วในบทที่ 3 ดังนั้น โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดาจึงเปิดให้ราษฎรที่สนใจได้มีโอกาสเข้าเยี่ยมชมและศึกษา ปัจจุบันมีผู้เข้าศึกษาถึงปีละกว่าหนึ่งหมื่นหกพันคน จนทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า “เดี๋ยวนี้แขกของเราเยอะขนาดนี้เชียยหรือ”¹⁷ แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดาทำหน้าที่เป็นครูนอกระบบ ที่จะสอนให้ผู้เข้ามาชมได้ศึกษาและนำความรู้วิทยากรต่างๆ ไปประกอบอาชีพให้สำเร็จลุล่วงได้อย่างดี

โครงการศึกษาพัฒนาต่างๆ ในพื้นที่ชนบท

การให้การศึกษานอกระบบแก่ราษฎรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกพระราชกรณียกิจหนึ่งที่เป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญได้แก่ การที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริในการดำเนินงานในโครงการพัฒนาต่างๆ ในพื้นที่ชนบท โครงการต่างๆ มีเป็นจำนวนมาก ในที่นี้จะขอเลือกเฉพาะพระราชกรณียกิจที่สำคัญ เพื่อแสดงให้เห็นถึงลักษณะความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น

โครงการจัดพัฒนาที่ดินฯ ตามพระราชประสงค์ “หุบกะพง”¹⁸

โครงการนี้อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี มีพื้นที่รวมประมาณ 10,000 ไร่ โครงการหุบกะพง หรือ หุบตาพง เป็นโครงการในระยะแรกๆ ที่มีการพัฒนาที่ดิน โดยก่อนหน้านั้นใน พ.ศ. 2507 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พร้อมทั้งเสด็จพระดำเนินดูแลความเป็นอยู่ของประชาชน และได้ทรงทราบถึงความเดือดร้อนของกลุ่มเกษตรกรชาวสวนผักชะอำจำนวน 83 ครอบครัว ว่าขาดแคลนทุนทรัพย์ในการประกอบอาชีพ จึงทรงรับเกษตรกรเหล่านั้นไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์และพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ให้กู้ยืมไปลงทุนจำนวนสามแสนบาท ต่อมาไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดนำเงินไปทูลเกล้าฯ ถวายคืน แต่พระองค์ท่านเลย จนความได้ทราบถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เกษตรกรกลุ่มนี้ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองได้อาศัยเช่าที่ของกรมประชาสัมพันธ์ เหลือครอบครัวละไม่เกิน 2 ไร่ ซึ่งไม่เพียงพอต่อการประกอบอาชีพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ฯพณฯ ม.ล.เดช สนิทวงศ์ (ขณะนั้นดำรงตำแหน่งประธานกรรมการบริหารสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติและองคมนตรี) หาพื้นที่มาจัดสรรให้เกษตรกรต่อไป

โครงการหุบกะพงจึงเริ่มดำเนินการอย่างจริงจังใน พ.ศ. 2509 โดยกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติเป็นเจ้าของโครงการและมีหน่วยงานในส่วนราชการต่างๆ เช่น กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมการเกษตร กรมชลประทาน กรมสหกรณ์ที่ดินและกรมทางหลวง ร่วมดำเนินการกับผู้เชี่ยวชาญจำนวน 10 นายจากอิสราเอลตามสัญญาความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอิสราเอลตามโครงการไทย-อิสราเอลเพื่อพัฒนาชนบท (หุบกะพง) โดยทำการสำรวจพื้นที่และวิเคราะห์ที่ดินในพื้นที่ จัดระบบชลประทานด้วยการสูบน้ำจากคลองชลประทานเขื่อนเพชร-หัวหิน บุกเบิกที่ดินเพื่อตั้งเป็นศูนย์ทดลองทำการเพาะปลูก รวมถึงจัดให้มีบริการสาธารณสุขประโยชน์ เช่น โรงเรียน วัด สถานีอนามัย ตลาด เป็นต้น

ปีต่อมา พ.ศ. 2510 ได้ทำการคัดเลือกเกษตรกร 2 ครอบครัวเข้าทดลองเพาะปลูกพืชผล โดยได้แบ่งพื้นที่ให้ครอบครัวละ 25 ไร่ แบ่งเป็นแปลงที่สามารถรับน้ำจากระบบชลประทาน 7 ไร่ สำหรับปลูกพืชผัก และพืชสวน และแปลงที่รับน้ำจากน้ำฝน 18 ไร่ สำหรับปลูกพืชไร่ โดยมีเจ้าหน้าที่ช่วยวางแผนการปลูก และกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ให้เกษตรกรทั้ง 2 ครอบครัว กู้ยืมเงินเป็นทุนโดยไม่คิดดอกเบี้ย

ครอบครัวละ 10,000 บาท ภายหลังเมื่อครบปีเกษตรกรทั้ง 2 ครอบครัวสามารถใช้หนี้สินคืนแก่กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ และยังมีเหลือเป็นทุนสำหรับการเพาะปลูกในปีต่อไป

ผลจากการทดลองของครอบครัวเกษตรกรเพื่อเป็นตัวอย่างทั้ง 2 ครอบครัว ทำให้เห็นว่าแผนงานดังกล่าวนี้ เกษตรกรสามารถประกอบอาชีพได้ในพื้นที่โครงการหุบกะพง ใน พ.ศ. 2511 จึงได้อพยพครอบครัวเกษตรกรชาวสวนผักอะอีก 82 ครอบครัวและเกษตรกรที่ทำประโยชน์ในพื้นที่เดิมอีก 46 ครอบครัว เข้ามาทำประโยชน์ในพื้นที่ โดยได้รับจัดสรรที่ดินให้ครอบครัวละ 25 ไร่ เช่นเดียวกับครอบครัวตัวอย่าง และได้รับการกู้ยืมเงินครอบครัวละ 6,000 บาท เป็นค่าใช้จ่ายในการปลูกบ้านเรือน 1,500 บาท ที่เหลืออีก 4,500 บาท เป็นค่าใช้จ่ายในการลงทุนทางการเกษตรและค่าใช้จ่ายในครอบครัวโดยปีแรกไม่ต้องเสียดอกเบี้ย และปีต่อไปเสียดอกเบี้ยร้อยละ 6 การย้ายครอบครัวกว่า 120 ครอบครัวที่เข้ามาอยู่อาศัยนี้ได้จัดสร้างที่อยู่อาศัยเป็นหมู่บ้านเกษตรกรขึ้น โดยทางราชการให้ความช่วยเหลือแนะนำการบริหารงานของหมู่บ้านให้บรรลุวัตถุประสงค์ ขณะเดียวกันก็มีการให้การศึกษอบรมเกี่ยวกับหลักและวิธีการสหกรณ์จนมีความเข้าใจและต่อมาสามารถรวมกันจดทะเบียนเป็นสหกรณ์การเกษตรโดยใช้ชื่อว่า “สหกรณ์การเกษตรหุบกะพง จำกัด”

จากที่กล่าวมาถึงความเป็นมาของโครงการจัดพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ “หุบกะพง” จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้โครงการนี้เป็นเสมือนห้องปฏิบัติการ มีการทดลองดำเนินงานของครอบครัวตัวอย่าง 2 ครอบครัว เมื่อได้ผลเป็นที่พอใจก็ทรงใช้การสอนแบบให้มีการลงมือปฏิบัติ กล่าวคือ เป็นการสอนหรือให้การศึกษที่ทรงร่วมกับราษฎรในการพัฒนาพื้นที่ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการสอนในแบบที่ให้ผู้เรียนเป็นหลักในการศึกษา (Student Oriented) และผู้สอนมีหน้าที่เป็นผู้คอยชี้แนะสนับสนุน และประสานงานอำนวยความสะดวกในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งผู้เรียนในที่นี้คือราษฎรที่เข้าอยู่ในโครงการ ส่วนผู้สอนนอกจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแนวพระราชดำริแล้วยังประกอบด้วยข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ รวมถึงผู้เชี่ยวชาญจากอิสราเอลด้วย

ในการเสด็จพระราชดำเนินประทับแรม ณ พระราชวังไกลกังวล ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น เกือบทุกปีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรยังโครงการหุบกะพงอย่างสม่ำเสมอ เพื่อทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของราษฎรในโครงการและพระราชทานพระราชดำริตลอดจนข้อสั่งเกตต่างๆแก่เกษตรกร ในการที่จะปรับปรุงการปลูกพืชผลให้ได้ผลดียิ่งขึ้น พระราชกรณียกิจที่ดำเนินต่อเนื่องมาทุกปีเช่นนี้ นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงพระราชหฤทัยที่ทรงต้องการเห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรที่ดีขึ้นแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นครุของพระองค์ที่ทรงติดตามและประเมินผลอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้ในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในพื้นที่แห่งเดิมทุกๆ ปี พระราชกรณียกิจเช่นนี้ทำให้พระองค์ทรงติดตามผลการพัฒนาตนเองของราษฎรได้อย่างดี¹⁹ นอกจากนั้น

พระองค์ยังทรงสอนให้ราษฎรเห็นถึงวิถีทางที่จะทำให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่สมาชิกสหกรณ์การเกษตรหุบกะพง จำกัด ว่า

“...ขอให้แต่ละคนที่บ้านที่จะทำงาน โดยเฉพาะผู้ที่มีความรับผิดชอบต้องเป็นกรรมการสอดส่องความเป็นอยู่ของสมาชิกทั้งหลาย มีความสำคัญยิ่งที่จะช่วยกันสร้างความเจริญแก่สหกรณ์หุบกะพง ถ้าทำต่อไป จะบรรลุเป้าหมายต่อไปที่เราตั้งเอาไว้อย่างที่เคยบอกเอาไว้ เมื่อประมาณสิบห้าปีมาแล้วว่า เริ่มต้นอย่างไร บ้านเป็นบ้าน ไม้ไผ่พื้นดินธรรมดา ต่อไป เราจะมีบ้านไม้กระดาน เราจะมีพื้นเป็นซีเมนต์ เป็นคอนกรีตแล้วต่อไป เราก็คงมีบ้านเป็นตึกได้อย่างดี ซึ่งความคาดหวังก็เข้าใจว่า เห็นมันค่อยๆ ขึ้นมาตามที่ได้ตั้งใจเอาไว้ เรื่องบ้านเป็นไม้ไผ่ เป็นตึก หรือว่าเป็นอิฐนั้นเป็นสิ่งของภายนอกแต่เป็นสิ่งของที่แสดงให้เห็นว่าเรามีความเจริญขึ้น และความเจริญนี้สร้างด้วยอะไร สร้างด้วยความตั้งใจ สร้างด้วยความขยัน สร้างด้วยความสามัคคีของเหล่าสมาชิก สร้างด้วยความบริสุทธิ์ใจ สร้างด้วยความสุจริตใจ เพราะฉะนั้นขอให้สมาชิกรักษาความขยันหมั่นเพียร ขอให้รักษาความสุจริต ขอให้รักษาความสามัคคีในหมู่คณะ ความดีทั้งหลาย ทั้งนี้จะทำให้ทุกคนเจริญขึ้น มีความมั่นคงทำมาหากินได้ดี”²⁰

(28 มิถุนายน 2518)

ซึ่งคำสอนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ก็ได้สูญเปล่า จะเห็นได้ว่าโครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ “หุบกะพง” ดำเนินงานได้ก้าวหน้าขึ้นตลอดมา สมาชิกของสหกรณ์สามารถยกระดับความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันจนสามารถดำรงชีพได้ด้วยพลังความสามารถของตนเอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความขยันหมั่นเพียร ความรักความสามัคคีอันเป็นปัจจัยที่นำมาสู่ความเจริญเช่นปัจจุบัน สมดังพระราชประสงค์ที่แสดงไว้ในพระบรมราโชวาทดังกล่าวแล้ว

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นอีกพระราชกรณียกิจหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงความห่วงใยขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงใช้วิธีการสอนเผยแพร่ความรู้ทั้งในด้านการสาธิตและการปฏิบัติการ ดังจะเห็นได้จากปาฐกถาพิเศษของท่านราชเลขาธิการหม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์ เมื่อ 18 พฤศจิกายน 2529 ที่กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาว่ามีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นสถานที่ศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัย ปัญหาเกษตรกรรมในพื้นที่ทั้งในด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติ ตลอดจนแสวงหาแนวทางกับวิธีการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและการประกอบอาชีพของราษฎรในแต่ละท้องถิ่น และเมื่อได้ผลการศึกษาค้นคว้าแล้วก็จะจัดการสาธิตภายในบริเวณศูนย์ศึกษา เพื่อให้ประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงได้เข้าไปศึกษาดูงานและนำความรู้ไปปฏิบัติในท้องถิ่นของตน²¹

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาจึงเกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นถึงความจำเป็น ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสถึงศูนย์ศึกษาการพัฒนาว่า

“...ฉะนั้นศูนย์ศึกษานี้ก็ทำไปตามความรู้สึกที่ว่าจะทำอะไร ไม่ใช่ว่าศูนย์ศึกษานี้จะต้องมีอย่างนั้นๆ แล้วก็อย่างที่เข้าใจว่าศูนย์ศึกษานี้ต้องมีคุณลักษณะอย่างนั้นๆ ถึงจะเป็นศูนย์ศึกษา ความจริงเป็นไปตามเหตุการณ์คือไปเห็นอะไรว่าน่าจะทำอะไรก็ทำอันนี้เป็นสิ่งสำคัญไม่มีแผนการนักแต่ว่าทำไปตามความคิดที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ลองดูว่าทำอย่างนั้น ลองดูว่าทำอย่างนี้ ฉะนั้นศูนย์ศึกษานี้จึงมีประโยชน์ขึ้นมา...”²²

แนวพระราชดำริข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการเป็นนักปฏิบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แนวพระราชดำริของพระองค์ท่านนั้นทรงเห็นว่าการปฏิบัติเป็นการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่จะได้มาซึ่งความรู้ ดังกล่าวมาแล้ว ศูนย์ศึกษาการพัฒนาจึงเป็นตัวอย่างที่สำคัญที่พระองค์ท่านทรงเรียนรู้ผ่านศูนย์ศึกษาการพัฒนา ดังที่ทรงมีพระราชดำรัสว่า

“...ศูนย์ศึกษาการพัฒนานี้มีหลักอยู่ว่าทำไปแล้ว ถ้าได้ผลดีก็จดเอาไว้กลายเป็นตำรา ซึ่งเป็นหลักของตำราทั้งหลายต้องมาจากประสบการณ์ ฉะนั้นบางทีก็จะเห็นวิธีปลูกข้าวหรือปลูกพืชหรือทำอะไรก็ตามดูทำทางเหมือนเป็นสิ่งที่ไม่ถูกหลักวิชา หรือนักวิชาการจะคัดค้าน แต่ว่ามาทดลองทำแล้วอาจได้ผล ลงท้ายก็ไปค้นในตำราก็อาจเห็นในตำราว่าเรามีเหมือนกันแต่ลืมไป อันนี้เป็นประโยชน์ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอย่างหนึ่ง...”²³

(26 สิงหาคม 2531)

นอกจากนี้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริยังเป็นสถานที่ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้หน่วยราชการต่างๆ ในพื้นที่ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในการพัฒนาดังที่ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“...กรมกองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประชาชนทุกด้านได้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประรองดองกัน ประสานกัน ตามธรรมดาแต่ละฝ่ายต้องมีศูนย์ของตน แต่ว่าอาจจะมึนงงถือว่าเป็นศูนย์ของตัวเอง คนอื่นไม่เกี่ยวข้อง และศูนย์ศึกษาการพัฒนาเป็นศูนย์ที่รวบรวมกำลังทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ทุกกรมกองทั้งในด้านเกษตรหรือในด้านสังคม ทั้งในด้านงาน การส่งเสริมการศึกษาอยู่อาศัยด้วยกัน ก็หมายความว่าประชาชนซึ่งจะต้องใช้วิชาการทั้งหลายก็สามารถที่จะมาดู ส่วนเจ้าหน้าที่จะให้ความอนุเคราะห์แก่ประชาชนก็มาอยู่พร้อมกันในที่เดียวกัน เหมือนกัน ซึ่งเป็นสองด้านก็หมายถึงว่าที่สำคัญปลายทาง คือ ประชาชนจะได้รับประโยชน์และต้นทุนของผู้เป็นเจ้าหน้าที่จะให้ประโยชน์”²⁴

ด้วยแนวพระราชดำริในการเกิดศูนย์ศึกษาการพัฒนาขึ้นเกิดขึ้นจากการที่ทรงเห็นประโยชน์ของการทดลองศึกษาและทำคูในแต่ละท้องที่และการต้องการแลกเปลี่ยนสื่อสารระหว่างข้าราชการ นักวิชาการ และประชาชนในแต่ละท้องที่ ทำให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาในแต่ละแห่งมีภารกิจหรือวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น โดยตั้งแต่ที่ได้ทรงมีพระราชดำริตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อันเนื่องมาจากพระราชดำริใน พ.ศ. 2522 จวบจนปัจจุบันปรากฏมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาทั้งสิ้น 6 แห่ง และมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันดังนี้ คือ²⁵

1. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ศูนย์นี้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2522 ตั้งอยู่ที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา มีวัตถุประสงค์มุ่งพัฒนาให้เป็นแหล่งวิชาการ เพื่อการพัฒนาเกษตรกรรมภาคตะวันออก ภารกิจหลักคือ การค้นคว้า ทดลอง สาธิต เกี่ยวกับการพัฒนาที่ทำกินของราษฎรให้มีความอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนเป็นแหล่งผลิตและฝึกอบรมให้ความรู้ด้านเกษตรกรรมและศิลปอาชีพแก่ราษฎร โดยเฉพาะในจังหวัดฉะเชิงเทราและปราจีนบุรี

2. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งอยู่ที่อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ศูนย์นี้มุ่งศึกษาวิธีการหรือแนวทางที่จะพัฒนาฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรม โดยวิธีการนั้นจะพยายามให้เกษตรกรได้เข้ามามีส่วนในการพัฒนาฟื้นฟู ทั้งในส่วนของ การปลูก การปรับปรุงและรักษาสภาพป่า โดยที่ให้ราษฎรมีรายได้และผลประโยชน์จากป่าด้วย

3. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ศูนย์นี้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2525 โดยจัดตั้งเป็นศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาเขตชายฝั่งทะเลและการพัฒนาเพาะเลี้ยงชายฝั่ง โดยให้มีการศึกษาเกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง เช่น หอยนางรม กุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วย ปูทะเล ปูไข่ หอยแมลงภู่ ปลากระพง และจัดให้มีการอบรมและสาธิตการขยายพันธุ์สัตว์น้ำเหล่านี้ด้วย นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชดำริให้มีการอนุรักษ์ป่าชายเลนและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของพื้นที่โดยรอบ มีการปลูกป่าไม้โกงกางเพื่อรักษาสภาพชายฝั่งอีกด้วย

4. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพาน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ศูนย์นี้มุ่งศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นการปรับปรุงบำรุงดิน และเร่งรัดพัฒนาป่าไม้โดยอาศัยระบบชลประทาน จัดให้มีการศึกษาค้นคว้าที่เหมาะสมในพื้นที่ เช่น ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้าไหม รวมถึง การเลี้ยงวัวนม และทำโครงการนมพาสเจอร์ไรซ์

5. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งอยู่ที่อำเภออดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จัดเป็นศูนย์กลางในการศึกษาเพื่อหารูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมของการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธาร เพื่อให้ราษฎรได้ใช้เป็นแบบอย่างนำไปปฏิบัติ โดยทรงมีพระราชดำริให้ใช้ระบบชลประทานเข้าเสริมการปลูกป่าเพื่อรักษาพื้นที่ต้นน้ำ และใช้ลุ่มน้ำให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ รวมถึงให้มีการ

ศึกษาการปลูกพืชที่เหมาะสมกับภาคเหนือ โดยจัดให้มีการสาธิตและทดลองให้ราษฎรได้ศึกษารูปแบบ และวิธีการเพื่อนำไปปฏิบัติ

6. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิกุลทอง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส มีวัตถุประสงค์หลักในการศึกษาวิจัยพื้นที่ดินที่มีดินพรุ ซึ่งมีจำนวนประมาณ 400,000 ไร่ ในภาคใต้ ให้มีการปรับปรุงพื้นที่ดินพรุนี้มาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรเพื่อจะเป็นการส่งเสริมรายได้ของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น โดยการศึกษาและพัฒนาดิน อินทรีย์วัตถุ รวมทั้งดินที่อยู่ในพื้นที่ดินพรุให้สามารถใช้ประโยชน์ทางการเกษตร จัดให้มีการทดลองวิจัยเกี่ยวกับการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การประมงที่เหมาะสมกับพื้นที่ เพื่อเป็นตัวอย่าง แก่ราษฎรในภาคใต้ที่ประสบปัญหาดินพรุได้มาศึกษาดู นอกจากนี้ยังจัดให้ศูนย์เป็น ศูนย์กลางการฝึกอบรม และพัฒนาอาชีพเกษตร ศิลปหัตถกรรม ที่ทำจากวัสดุพื้นบ้าน เพื่อทำเป็น สินค้าขายเพิ่มรายได้อีกด้วย

จากที่กล่าวมาถึงศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง 6 แห่ง จะเห็นว่ามีการกิจ ด้านการศึกษาครบวงจร ตั้งแต่การศึกษาวิจัย และนำผลที่ได้นั้นมาสาธิตและฝึกอบรม รวมถึงการให้บริการช่วยเหลือเกษตรกร เป็นการถ่ายทอดวิทยาการที่ดำเนินงานอยู่ในศูนย์ให้แก่บุคคลต่างๆ สามารถ นำความรู้ที่ได้นั้นไปปฏิบัติและเผยแพร่ต่อไป ศูนย์ศึกษาการพัฒนาจึงทำหน้าที่เปรียบเสมือนการให้ การศึกษานอกระบบด้านเกษตรกรรม ศูนย์ศึกษาการพัฒนาจึงเป็นสถานที่ที่ประชาชนทุกกลุ่มทุกวัย สามารถเข้ามาดู มาศึกษาหรือมาพักผ่อนก็ได้ ดังพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“...อีกด้านหนึ่งที่พูดถึงว่าศูนย์ศึกษาไม่ใช่ก็คือ ไม่ใช่วิทยาลัยไม่ใช่โรงเรียน แต่ว่าเป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่คนทุกระดับสามารถที่จะมาดู จะว่าเป็นโรงเรียนก็ไม่ใช่ แต่ว่าเป็นที่มาดูมาศึกษาก็ได้ คือเป็นทัศนศึกษาพยานักเรียนนักศึกษาวิทยาลัยก็ตาม หรือไม่ใช่ นักเรียนเป็นข้าราชการทุกชั้น ตั้งแต่ชั้นผู้น้อยขึ้นมาจนถึงชั้นผู้ใหญ่ทุกระดับ ทุกอย่าง คือ หมายความว่าทุกหน้าที่สามารถมาดูในแห่งเดียวกัน วิธีการที่จะพัฒนา ในสาขาต่างๆ ของวิชาการ อันนี้ก็เท่ากับเป็นเหมือนที่พิพิธภัณฑ์ที่จะมาดูอะไร มีวิชาการใดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานอกจากนั้นไปดูศูนย์ศึกษาไปหย่อนใจก็ได้ เพราะว่า ทำงานมาเครียดก็ไปเที่ยวศูนย์ศึกษา เหมือนไปเที่ยวสวนสาธารณะก็ได้ ได้ความรู้ด้วย นี่แหละเป็นหลักของศูนย์ศึกษาการพัฒนา”²⁶ (26 สิงหาคม 2531)

จากที่กล่าวมาถึงพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่แสดงให้เห็นถึง ความเป็นครูของพระองค์ว่า ทรงมีความเป็นครูที่มีลักษณะเฉพาะ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงตระหนักเสมอว่า ครูจะต้องแสดงตนให้เห็นเป็นแบบอย่างแก่ศิษย์ ดังนั้นพระองค์จึงทรงมีพระราชดำริให้มีการศึกษาและ สาธิตให้ราษฎรได้เห็นเป็นตัวอย่าง โดยเฉพาะในโครงการศึกษาพัฒนาต่างๆ ในพื้นที่ชนบท และไม่เพียง

แต่เฉพาะหน่วยงานต่างๆ ที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งขึ้นเท่านั้นที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นครูในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยส่วนพระองค์เองก็ได้ทรงพระราชกรณียกิจที่แสดงถึงความเป็นครูด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงวางแผนในการที่จะพัฒนาพื้นที่ในทุกๆ ด้าน ให้มีการประสานประโยชน์และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทรงรู้แจ้งในสถานการณ์ในแต่ละพื้นที่และเข้าใจปัญหาอุปสรรคต่างๆ อย่างถ่องแท้ พระองค์สามารถรำลึกถึงประวัติความเป็นมาและบุคคลในพื้นที่ได้ในทุกแห่งที่เคยเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรได้อย่างแม่นยำ พลตำรวจเอกวิเชียร เดชกุญชร ผู้ติดตามถวายความปลอดภัยในการเสด็จพระราชดำเนิน ได้เล่าว่ามีครั้งหนึ่ง ระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินอยู่ที่ทรงหยุดแล้วถามถึงชาวบ้านคนหนึ่งซึ่งเป็นชายชราที่จะคอยเฝ้ารับเสด็จและถวายเก้าอี้เหล็กที่เป็นงานไม้ให้พระองค์ว่าเคยอยู่ตรงนี้ทุกปีหายไปไหน ซึ่งเมื่อสอบถามกันดูก็พบว่า ชาวบ้านคนนั้นได้ย้ายไปจากหมู่บ้านนั้นแล้ว²⁷ แสดงให้เห็นว่า ทรงรำลึกถึงบุคคลต่างๆ ที่ทรงพบเห็นในการเสด็จพระราชดำเนินได้อย่างแม่นยำ และเป็นคุณลักษณะพิเศษของพระองค์ ดังนั้นในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจึงมักจะเสด็จไปในสถานที่แห่งเดิมเพื่อที่จะสามารถติดตามและประเมินผลของแนวพระราชดำริที่พระราชทานสั่งสอนแก่ราษฎรไว้

ลักษณะความเป็นครูขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ จะทรงศึกษาความรู้ล่วงหน้าก่อนที่จะทรงงานอย่างสม่ำเสมอ ตัวอย่างที่สำคัญคือ ก่อนการเสด็จพระราชดำเนินในชนบทจะทรงศึกษาแผนที่บริเวณที่จะเสด็จพระราชดำเนินล่วงหน้าอย่างละเอียด ทำให้เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปถึงจะทรงสามารถกำหนดจุดพัฒนาแหล่งน้ำหรือการจัดสรรที่ดินอย่างคร่าวๆ ได้ อย่างไรก็ตามการกำหนดดังกล่าวก็ได้ตัดสินใจพระทัยอย่างเด็ดขาดทีเดียว เพราะจะทรงหาข้อมูลเพิ่มเติมจากพื้นที่ โดยการทอดพระเนตรสภาพพื้นที่ด้วยพระองค์เอง และทรงซักถามข้อเท็จจริงเพิ่มเติมจากชาวบ้านอันแสดงให้เห็นถึงการเรียนรู้จากพื้นที่จากชาวบ้าน วิธีการศึกษาของพระองค์เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความ เป็นครูในแนวพระราชดำริ ดังเช่นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวพระราชดำริดังกล่าวไว้ในบทที่ 3

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความ เป็นครูที่มีลักษณะพิเศษดังกล่าวมาแล้วนั้น เพราะทรงมีพระราชหฤทัยอันเปี่ยมล้นไปด้วยศรัทธาธรรม จะเห็นได้จากการที่ทรงมีพระราชกรณียกิจในพื้นที่จังหวัดต่างๆ โดยมีได้ทรงคำนึงถึงสิ่งที่ต้องทรง ตรากตรำในการเสด็จพระราชดำเนิน พลตำรวจเอกวิเชียร เดชกุญชร ได้เล่าถึงการเสด็จพระราชดำเนินไป ในหมู่บ้านชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงครั้งหนึ่ง ที่จะต้องทรงพระราชดำเนินไปบนทางที่สูงชันเป็นระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร แต่เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปถึง ผู้จัดกำหนดการถวายให้เข้าเยี่ยมหมู่บ้านก็ทูลเชิญ ให้พระองค์ทอดพระเนตรต้นกาแฟที่ปลูกไว้หนึ่งต้น ซึ่งพลตำรวจเอกวิเชียร เดชกุญชรเล่าว่า ท่านไม่เข้าใจ

และรู้สึกโกรธว่าทำไมต้องให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต้องตรากตรำพระวรกายเพื่อไปดูต้นกาแพต้นเดียว จึงทูลถามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จกลับถึงที่ประทับแรม พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสตอบ ด้วยพระทัยที่เปี่ยมล้นไปด้วยพระเมตตาว่า เดิมชาวเขาพวกนี้ปลูกฝิ่นขายเป็นรายได้ พระองค์ได้พระราชทาน ต้นกาแพไปเพื่อให้เขาเหล่านั้นปลูกเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น การที่ชาวเขายอมปลูกต้นกาแพที่ พระราชทานนั้น และทำให้พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินเพื่อไปทอดพระเนตรกาแพต้นเดียวนั้น ทำให้ กาแพมีความสำคัญขึ้นมา และต่อมาชาวเขาเหล่านั้นหันมาปลูกกาแพแทน จึงรู้สึกว่าคุณค่ากับการที่ต้อง ทรงเหน็ดเหนื่อยตรากตรำในการเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทไปทอดพระเนตรให้เห็นด้วยพระองค์เอง²⁸

จากกรณีตัวอย่างดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติ พระราชกรณียกิจต่างๆ โดยมีคำนึงถึงความทุกข์ที่อาจเกิดจากการตรากตรำในการเสด็จพระราชดำเนิน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยที่เปี่ยมล้นไปด้วยทศพิธราชธรรม²⁹ ซึ่งธรรมะดังกล่าว ย่อมมีส่วนช่วยส่งเสริมความเป็นครูในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในที่นี้เห็นควรได้สรุป พระราชกรณียกิจที่แสดงให้เห็นถึงทศพิธราชธรรมของพระองค์เพื่อเป็นแบบอย่างแก่บุคคลทั่วไป ดังนี้คือ

1. ทาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญธรรมช้อย่างสม่ำเสมอ ดังจะเห็นได้จากการพระราชทานสิ่งของโดยตรงด้วยพระองค์เองในเวลาที่ราษฎรประสบกับภัยธรรมชาติต่างๆ หรือทรง ส่งเสริมงานพัฒนาทั้งด้านการพัฒนาที่ดิน การเกษตร การชลประทาน การแพทย์ อันเป็นการส่งเสริม ให้ราษฎรได้มีโอกาสอยู่ดีกินดี

2. ศีล ทรงศึกษาเกี่ยวกับศีลธรรมและพุทธศาสนาอยู่เสมอ รวมถึงการอบรมสั่งสอนราษฎร ของพระองค์เสมอๆ ไม่ว่าจะเป็นการพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยต่างๆ พระองค์ จะทรงเน้นเสมอว่าการจะดำเนินชีวิตหรือทำการงานต่างๆ นั้นจะต้องยึดหลักศีลธรรมประกอบกับหลัก วิชาการด้วย

3. บริจาค หรือการเสียสละ เป็นธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ที่สุด ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อที่จะบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทั้งปวง โดย มิได้ทรงย่อท้อต่อความเหนื่อยยากตรากตรำใดๆ ทั้งสิ้น แม้จะเป็นพื้นที่ที่ต้องเสี่ยงอันตรายก็ตาม

4. อาชชวะ หมายถึง ความตรง ความซื่อตรง และมีความจริงใจในการทำงาน ธรรมข้อนี้จะเห็น ได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีความซื่อตรงและความจริงใจในการทำงาน ทรงวางพระองค์เป็น กลาง ทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับราษฎรทุกหมู่เหล่าโดยมีเลือกเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ดังนั้น พระองค์จึง ไม่เคยที่จะแสดงให้เห็นถึงพระองค์ดีอย่างไรๆ ให้ปรากฏ

5. มัททวะ หมายถึงความเป็นผู้อ่อนโยน มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ แสดงความอ่อนโยนต่อผู้มี ฐานะเสมอกันและต่ำกว่า จะพบเห็นพระองค์ทรงบำเพ็ญธรรมช้อยู่เสมอ เช่นภาพที่ทรงประทับประคอง พระภิกษุที่สูงอายุ หรือในขณะที่เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรก็ไม่ทรงถือพระองค์ ทรงมี

พระราชอัธยาศัยอ่อนโยน สง่า และสงบ ทรงวางพระองค์อย่างสม่ำเสมอตลอดมา จึงเป็นที่เคารพรักใคร่ของราษฎรทุกหมู่เหล่า รวมถึงชาวต่างประเทศด้วย

6. ตบะ หมายถึง ความมีวิริยะ หรือความเพียร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระองค์ให้เห็นถึงธรรมข้อนี้ ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงมีความเพียรในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งทางโลกและทางธรรม ในทางโลกพระองค์ทรงมีความเพียรในการทรงงานต่างๆ ด้วยมุ่งหวังที่จะให้ราษฎรได้อยู่ดีกินดี ในทางธรรมพระองค์ทรงมีวิริยะในการปฏิบัติธรรมไม่ว่าจะเป็นการนั่งสมาธิหรือทรงถืออุโบสถศีลอย่างเคร่งครัด

7. อักโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธ ธรรมข้อนี้พระองค์ทรงแสดงให้เห็นอย่างดีในการเสด็จพระราชดำเนินไปเยือนต่างประเทศเมื่อ พ.ศ. 2505 ที่ประเทศออสเตรเลีย ทรงถูกทำร้ายจากนักศึกษากลุ่มหนึ่งที่เป็นพวกหัวรุนแรง ได้ถือป้ายที่มีข้อความกล่าวให้ร้ายพระองค์ และส่งเสียงโห่สาหลบหลู่พระเกียรติพระองค์ และชาติไทยอย่างรุนแรง พระองค์กลับไม่ได้แสดงท่าทีว่ามีอารมณ์โกรธใดๆ เลย แต่กลับใช้เมตตาและกล่าวคำชี้แจงให้บุคคลเหล่านั้นมีความเข้าใจถึงประเทศไทยให้ดีขึ้น ซึ่งยากที่จะมีผู้ใดควบคุมอารมณ์ได้เช่นพระองค์ในสถานการณ์เช่นนั้น

8. อวิหีสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียน เป็นธรรมที่จะช่วยให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข คุณธรรมที่สอดคล้องในธรรมเรื่องการไม่เบียดเบียนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือความสามัคคี คุณธรรมดังกล่าวนี้เป็นคุณธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริสั่งป่อยครั้งมาก ทั้งนี้เพราะธรรมดังกล่าวนี้จะช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

9. ขันติ หรือความอดทน ไม่ว่าจะเป็นการอดทนทางกาย วาจา และใจ ธรรมข้อนี้คงเป็นสิ่งที่เห็นได้ไม่ยากนัก ทั้งนี้เพราะพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญนั้นล้วนแต่ต้องใช้ความอดทนทั้งทางกาย วาจา และใจทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยทานธรรม และบริจาครวม ซึ่งหมายถึงพระองค์ทรงเป็นผู้ให้เพียงอย่างเดียว

10. อวิโรธนะ หมายถึง การโอนอ่อนผ่อนปรน การประสมประสานให้เกิดความสามัคคี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในธรรมข้อนี้เป็นอย่างดีในเวลาที่บ้านเมืองเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง เช่น เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 หรือเหตุการณ์ 17-21 พฤษภาคม 2535 ที่จะทำให้บ้านเมืองกลับคืนสู่ภาวะปกติ

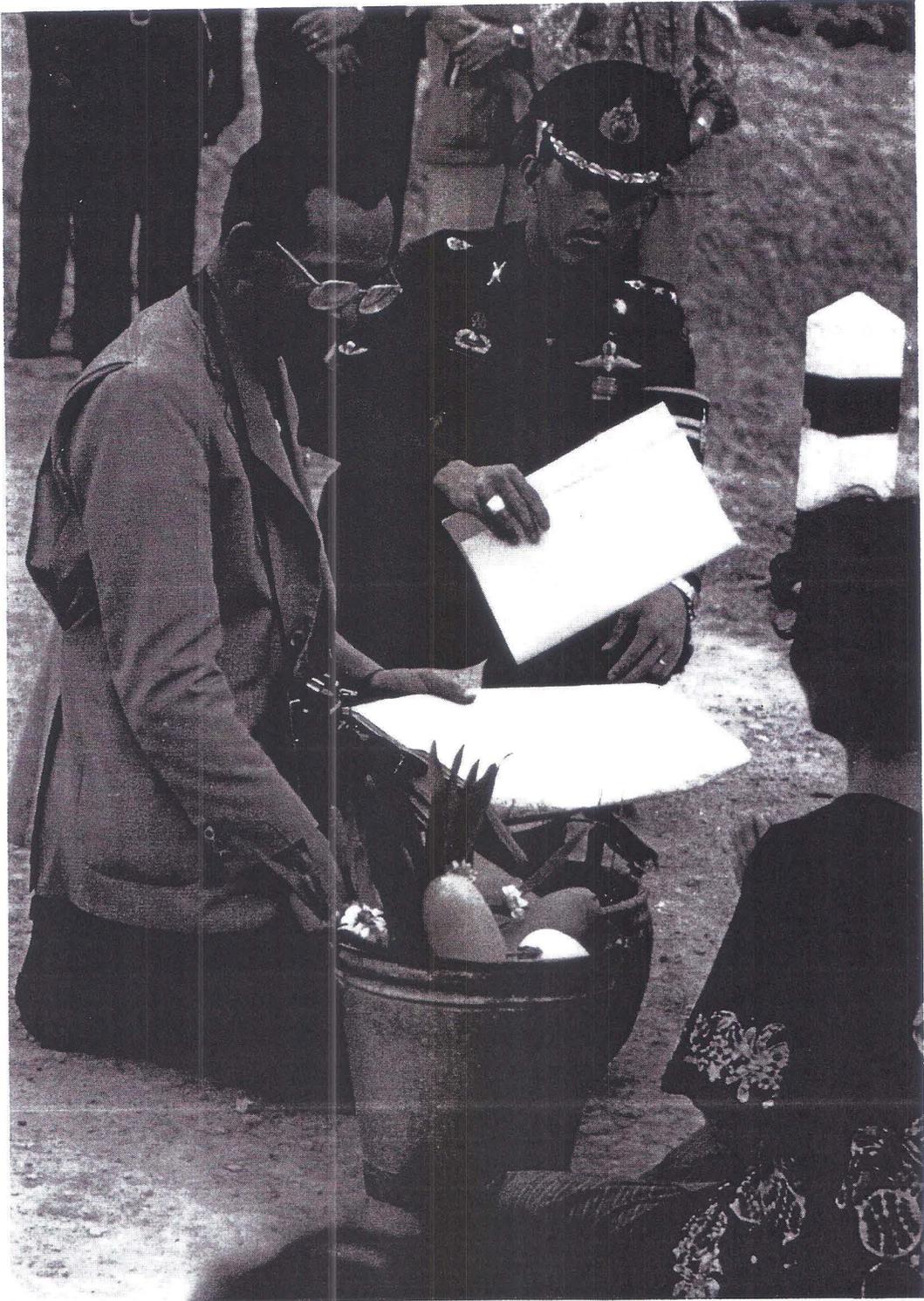
จากที่กล่าวมาทั้งหมดถึงความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะพบว่า ทรงมีความเป็นครูที่มีลักษณะพิเศษ ทั้งนี้เพราะทรงมีแนวพระราชดำริด้านการศึกษาและการเรียนรู้ที่ชัดเจน ทำให้การปฏิบัติพระราชกรณียกิจของพระองค์สามารถดำเนินการได้อย่างรอบด้าน ทั้งนี้เพราะความสนพระทัยในความรู้ที่ค่อนข้างหลากหลายมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ประกอบกับการที่ทรงเป็นนักปฏิบัติที่มีการติดตามและประเมินผลอยู่ตลอดเวลา ทำให้พระราชกรณียกิจต่างๆ ล้วนมองเห็นผลงานและยั่งยืนานวัน

ความมุ่งมั่นในการทรงงานมิได้ลดน้อยลงเลย กลับทรงงานหนักมากขึ้นเป็นลำดับ จะเห็นได้จากโครงการพัฒนาต่างๆ ที่ทรงมีพระราชดำริไว้ตั้งแต่ราบจนถึงปัจจุบัน (สิ้นปีงบประมาณ 2538) มีทั้งสิ้น 2,416 โครงการ³⁰ พระราชกรณียกิจมากมายเหล่านี้ทำให้พระองค์ได้รับทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นจำนวนมาก³¹ ซึ่งนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความรอบรู้และพระปรีชาสามารถของพระองค์ในทางวิชาการแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงการประสานผู้มีความรู้ในหน่วยงานต่างๆ เข้ามาศึกษาร่วมกันของพระองค์อีกด้วย การประสานให้พระราชกรณียกิจต่างๆ สำเร็จลุล่วงจนเห็นผลได้นั้น จำเป็นเหลือเกินที่จะต้องอาศัยพระราชหฤทัยที่งดงาม มีความมั่นคงที่จะบำบัดทุกข์ให้ราษฎรสามารถมีสภาพการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น ดังที่พระองค์ทรงเน้นย้ำเสมอถึงหลักการทำงานว่าความรู้ทางวิชาการอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ แต่จะต้องอาศัยจิตใจที่ดีด้วย การทำงานจึงจะประสบความสำเร็จ ซึ่งพระราชกรณียกิจต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสอนด้วยวิธีการทำให้เห็นเป็นตัวอย่างนี้ ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนและสมควรเหลือเกินที่พสกนิกรชาวไทยจะรับแนวพระราชดำริดังกล่าวเป็นแบบอย่างสืบไป

เชิงอรรถ

1. สันติ บัณฑิตพรหมชาติ. ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ : ศึกษากรณีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528 และภัชราพร ช้างแก้ว. พุทธศาสนากับการก่อตัวของรัฐไทยแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
2. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส : 206.
3. ในหลวงของเรา : 104-105.
4. หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์. สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2539.
5. นบองค์ภูบดี “ภูมิพล”. บทที่ 3
6. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส : 207-208.
7. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือน ธันวาคม 2511 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2512.
8. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส : 211.
9. รสริน สมิตะพินทุ. สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2539.
10. โครงการต่างๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ : 1-2.
11. พระบรมครูช่าง : 30 และ 32-33.
12. โครงการต่างๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ : 11.
13. เพิ่งอ้าง. หน้า 69
14. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือน ธันวาคม 2512 ถึงเดือน พฤศจิกายน 2513.
15. โครงการต่างๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ : 97-100.
16. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. 81/7 ธันวาคม 2516 หน้า 4308
17. รสริน สมิตะพินทุ. สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2539.
18. โครงการหุบกะพงและหนองพลับ. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายประกอบ หุตะสิงห์ 24 ธันวาคม พุทธศักราช 2537.
19. วลีษฐ เดชกุญชร. สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2539.
20. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปีพุทธศักราช 2518.
21. นบองค์ภูบดี “ภูมิพล” : 90.

22. ทรงเป็นบิดาแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : 73.
23. เฟื่องอ้าง. หน้า 69
24. 50 ปี แห่งการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : 37.
25. เฟื่องอ้าง. หน้า 41-48 และ นบองค์ภูมิพล “ภูมิพล”. บทที่ 7
26. ทรงเป็นบิดาแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : 72.
27. วลีษฐ เดชกุญชร. สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2539.
28. วลีษฐ เดชกุญชร. สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2539.
29. ทศพิธราชธรรม. คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม 2530.
30. 50 ปี แห่งการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : 22.
31. คุณาคนวก ก. ปริญญาตุษย์บัณฑิตกิตติมศักดิ์ ที่มหาวิทยาลัยต่างๆ ทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

บทที่ 5

บทสรุป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ใน พ.ศ. 2539 นี้ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจจำนวนมากตราบนานกระทั่งปัจจุบัน ราษฎรไทยทุกคนล้วนตระหนักถึงน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมล้นไปด้วยพระเมตตาของพระองค์ ที่ปรารถนาจะให้ราษฎรมีความเป็นอยู่ในชีวิตที่ดีขึ้น ได้พระราชทานพระราชดำริต่างๆ อันทรงคุณค่าในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรอย่างสม่ำเสมอ พระราชดำริที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ นอกจากแสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพและความรอบรู้ของพระองค์แล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความอุตสาหะวิริยะของพระองค์ในการศึกษาหาความรู้เพื่อพิจารณาความเหมาะสม ก่อนที่จะพระราชทานพระราชดำริในเรื่องนั้นๆ เพื่อนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์อย่างไรก็ตาม มิได้ทรงยึดมั่นว่า แนวพระราชดำริที่พระราชทานนั้นจะถูกต้องเสมอ ทรงเน้นย้ำกับข้าราชการหรือนักวิชาการที่เกี่ยวข้องว่า ให้ทดลองศึกษาความเป็นไปได้ทางวิชาการด้วยเสมอ

การพระราชทานพระบรมราโชวาท พระราชดำรัส และพระราชดำริในเรื่องต่างๆ นี้ ภาพที่ปรากฏชัดเจน คือ ภาพของความเป็น “ครู” ที่ทรงสอน อบรม ชี้แนะแก่บุคคลต่างๆ เช่นเดียวกับครูทั่วไปในลักษณะของครูที่มีเมตตา คุณลักษณะของครูตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครูของคุรุสภาได้สรุปว่า ครูควรมีลักษณะพื้นฐาน 4 ประการ คือ รอบรู้ สอนดี มีคุณธรรม จรรยาบรรณ และมุ่งมั่นพัฒนา คุณลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้หากเมื่อเราพิจารณาพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว จะพบว่าทรงมีความเป็นครูมากเกินกว่าคุณลักษณะทั้ง 4 ประการที่กล่าวมาแล้ว จนกล่าวได้ว่าทรงเป็นครูตัวอย่างที่ดีเลิศ น่าที่จะเป็นแบบฉบับแก่ครูทั้งปวงได้ประพฤติปฏิบัติตาม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นทรงมีคุณลักษณะความเป็นครูที่ดีเลิศ ทั้งนี้เพราะทรงมีแนวพระราชดำริด้านการศึกษาลึกซึ้ง ทรงเห็นว่าการศึกษามีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนามนุษย์ และการศึกษานั้นไม่จำกัดเฉพาะการศึกษาในระบบเท่านั้น แต่ทรงเน้นกับบัณฑิตเสมอๆ ว่า การศึกษาคือการศึกษตลอดชีวิตที่ไม่มีระยะเวลาสิ้นสุด ดังนั้นมนุษย์ทุกคนต้องเกี่ยวข้องกับการศึกษาอยู่ตลอดเวลา และนี่คือลักษณะพิเศษประการหนึ่งของแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

นอกจากนี้แนวพระราชดำริที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการปฏิบัติงานว่า จำเป็นต้องใช้ความรู้ต่างๆ หลายด้านประกอบกัน ตั้งแต่ความรู้ทางจิตใจของมนุษย์ และความรู้ทางวิชาการทั้ง 2 ด้านนี้ ประกอบกันเป็นส่วนสำคัญ และที่สำคัญความรู้ทางวิชาการนั้นจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน

วิชาแต่ละวิชามีความเกี่ยวข้องกับวิชาอื่นทั้งสิ้น การปฏิบัติงานด้วยวิชาใดวิชาหนึ่งโดยขาดการพิจารณาจากสาขาวิชาอื่นอย่างรอบด้านแล้ว ย่อมไม่ได้ผลที่พึงประสงค์อย่างสมบูรณ์

ด้วยแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการปฏิบัติงานประกอบกับแนวพระราชดำริด้านการศึกษาและความเป็นครูว่า จะต้องทำหน้าที่สอน ให้สามารถนำความรู้ไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริง ด้วยจิตใจที่ดี ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงทำการสอนด้วยวิธีทำให้ดูหรือเห็นเป็นตัวอย่างด้วยพระองค์เอง

การสอนด้วยวิธีทำให้ดูหรือเห็นเป็นตัวอย่างด้วยการปฏิบัตินี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นอย่างมาก จะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจของพระองค์ เช่น โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา ที่มี การศึกษาทดลองทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอและนำผลที่ได้จากการทดลองมาปฏิบัติ และประการสำคัญคือการสาธิตผลงานนั้นให้แก่ผู้สนใจได้มีโอกาสเข้าศึกษากิจการของโครงการส่วนพระองค์ ซึ่งจะเห็นว่า มีบุคคลทั่วไปสนใจขอเข้าเยี่ยมชมกิจการและศึกษาดูงานในโครงการส่วนพระองค์กว่า 16,000 คน ในปี พ.ศ. 2537 ทั้งนี้เพราะทรงมีความหวังว่าโครงการส่วนพระองค์จะเป็นตัวอย่างให้แก่ผู้สนใจ ได้นำความรู้ที่ได้จากการเยี่ยมชมโครงการกลับไปปฏิบัติ หรือประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ขึ้นมา

ตัวอย่างสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีกตัวอย่าง คือ การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ศูนย์นี้ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้เจ้าหน้าที่ นักวิชาการสาขาต่างๆ ได้มีโอกาสมาพบปะปฏิบัติงานร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาความเป็นอยู่ของแต่ละพื้นที่ และประการสำคัญคือ ให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทดลองเรียนรู้ถึงความรู้หรือวิทยาการใหม่ๆ เพื่อนำกลับไปประกอบอาชีพ ซึ่งปรากฏว่า การดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาดำเนินไปตามพระราชประสงค์ ราษฎรในท้องถิ่นได้รับความรู้จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาไปปรับปรุงการประกอบอาชีพทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น

นอกจากพระราชกรณียกิจดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงมีพระราชกรณียกิจอีกจำนวนมากที่ทรงสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ เช่น การพระราชทานทุนการศึกษาต่างๆ การจัดทำโครงการสาธารณุภกรรมสำหรับเยาวชน การจัดตั้งโรงเรียนสำหรับเยาวชนที่ประสบปัญหาต่างๆ พระราชกรณียกิจต่างๆ เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงน้ำพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระเมตตาปรารถนาที่จะให้มีการศึกษาแพร่หลายสู่คนทุกวัย ทุกระดับ โดยทรงให้เยาวชนมีโอกาสในการศึกษาผ่านการศึกษาในระบบ และทรงถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพให้แก่ราษฎรทั่วไปเพื่อสามารถนำความรู้ หรือวิทยาการที่ได้รับไปปฏิบัติหรือปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ซึ่งแน่นอนว่านอกจากจะทำให้ชีวิตของตนดีขึ้นแล้ว ยังทำให้ส่วนรวมคือประเทศชาติมีการพัฒนาดีขึ้นด้วย

หากพิจารณาความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้วจะพบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีความเป็นครูอย่างเป็นเลิศ ทรงรอบรู้และทรงหมั่นวิริยะอุตสาหะในการแสวงหาความรู้ อย่างสม่ำเสมอ ความรู้ในแนวพระราชดำริของพระองค์มีลักษณะของความเป็นสหวิทยาการ การแสวงหาความรู้ของพระองค์ไม่เคยหยุดนิ่ง การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรทุกครั้ง จะทรงศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับราษฎรของพระองค์อยู่เสมอ พร้อมกับการสอนให้เห็นจริงด้วยการปฏิบัติ ทั้งในพื้นที่และตามศูนย์ศึกษาการพัฒนาต่างๆ หรือหากมีข้อขัดข้องที่ยังไม่มั่นพระราชหฤทัย ก็ทรงมีพระราชดำริให้มีการทดลองค้นคว้าเพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอ และเมื่อได้ผลสรุปประการใด พระองค์ก็ทรงมีพระเมตตาที่จะถ่ายทอดความรู้อันเป็นประโยชน์นั้นแก่ราษฎรเพื่อนำไปพัฒนาตนเองต่อไป พระราชกรณียกิจที่ทรงดำเนินไปเช่นนี้อย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นถึงความเป็นครูที่แท้ หรือครูแบบฉบับ อันพึงเป็นตัวอย่างแก่ครูทั่วไปจะได้เรียนรู้และปฏิบัติตนเป็นครูที่ดี เจกเช่นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของพสกนิกรชาวไทย และไม่เพียงเฉพาะครูเท่านั้นที่ควรสนใจความเป็นครู แต่บุคคลทั่วไปควรที่จะศึกษาความเป็นครูเพื่อให้มีอยู่ในตนได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะความเป็นครูดังกล่าวนี้ บุคคลทุกสาขาอาชีพสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งสิ้น ดังนั้นจึงน่าที่จะมีการเรียนรู้ถึงความเป็นครูที่สถิตอยู่ในพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสืบไป

บรรณานุกรม

- กนก วงษ์ตระหง่าน. **แนวพระราชดำริด้านการเมืองการปกครองของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **โครงการต่างๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ**. กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, 2520.
- กองมาตรฐานวิชาชีพครู สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. **การกำหนดแนวทางในการออกใบอนุญาต ประกอบวิชาชีพครู**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2537.
- กัลยานิวัฒนา, สมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้า. **เจ้านายเล็กๆ - ยุวกษัตริย์**. กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, 2531
- กัลยานิวัฒนา, สมเด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้า. **แม่เล่าให้ฟัง**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2525.
- ไกรยุทธ ชีรตยาคินันท์. **แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการประถมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2530.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชกับการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2530.
- คณะกรรมการจัดทำหนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **นบองค์ญาติ "ภูมิพล"**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.
- คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, สำนักงาน. **50 ปี แห่งการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**, 2538.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **ทศพิธราชธรรม**. จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม 2530.
- คณะทันตแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **ในหลวงกับงานทันตกรรม**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **ในหลวงกับงานช่าง**. กรุงเทพมหานคร : สมาคมนิสิตเก่าวิศวกรรมศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- โครงการหุบกระพงและหนองพลับ**. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายประกอบ หุตะสิงห์ วัดเทพศิรินทราวาส 24 ธันวาคม 2537.

- จิรภา อ่อนเรือง. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (ในหลวงของเรา). กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์น, 2530.
- ฉันทนา ภาคบงกช. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีกับการอบรมเลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดา : ทรงสร้างสรรค์ปากเพียรและใฝ่เรียนใฝ่รู้. อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539.
- ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ และคณะ. พระราชกรณียกิจและพระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม 6 มิถุนายน 2489 - 5 ธันวาคม 2530. อรุณสภา, 2531.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2498 - 2508. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2516.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2511 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2512. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2513.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2512 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2513. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2514.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2515 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2516. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2517.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2518. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2519.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2519. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2520.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2521. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2522.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2522. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2523.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2523. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2524.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2524. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2525.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2535. โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2536.

ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2536.
โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2537.

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระพิจิตรราชสน (สอน
วินิจฉัยกุล), ม.ป.ท. ม.ป.ป.

พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. มหาวิทยาลัย
หัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, 2537.

ภัชราพร ช้างแก้ว. พุทธศาสนากับการก่อตัวของรัฐไทยแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ยนต์ ชุ่มจิต. ความเป็นครู. โอเดียนสโตร์, 2531.

วิทยาลัยครูสวนสุนันทา. ในหลวงของเรา. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2531.

วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา, พระบรมครูช่าง. พิมพ์ในวโรกาสทามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ.
กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา, 2530.

วีระ สุกุลทับ (บรรณธิการ). ทรงเป็นบิดาแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2534.

สมชาย พุ่มสอาด. 90 พรรษา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ. สมาคมทหารตำรวจนอก
ราชการแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.

สมเด็จพระภูมิพลมหาราชของชาติไทย (โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ). สมาคมทหารตำรวจนอก
ราชการแห่งประเทศไทย, 2532.

สันติ บัณฑิตพรหมชาติ. ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ : ศึกษากรณี
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

สำนักราชเลขาธิการ. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส. โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2531.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์เอกเจ้าฟ้าศรีธรรมมาธิเบศ (จิตร ณ สงขลา).
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2519.

รสริน สมิตะพินทุ. สัมภาษณ์, 2 พฤษภาคม 2539.

วชิษฐ เดชกุญชร. สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2539.

หม่อมหลวงจิริยา นพวงศ์. สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2539.

ภาคผนวก ก.

ปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่มหาวิทยาลัยต่างๆ ทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ลำดับที่	ชื่อปริญญา	สาขา	มหาวิทยาลัย	วัน เดือน ปี
1.	รัฐศาสตรคุณวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์		จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	21 พฤษภาคม 2493
2.	รัฐศาสตรคุณวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง	29 พฤษภาคม 2493
3.	เนติบัณฑิตกิตติมศักดิ์		สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งชาติ บัณฑิตยสภา	26 มกราคม 2495
4.	เกษตรศาสตรคุณวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	9 กรกฎาคม 2496
5.	การศึกษาศุขวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ก.ศ.ด.)		วิทยาลัยวิชาการศึกษา (ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ)	27 ตุลาคม 2502
6.	สาธาณสุขศาสตรคุณวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหิดล)	6 เมษายน 2503
7.	ศิลปคุณวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์	จิตรกรรม	มหาวิทยาลัยศิลปกร	21 ตุลาคม 2508
8.	วิศวกรรมศาสตรคุณวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยขอนแก่น	16 ธันวาคม 2511
9.	รัฐศาสตรคุณวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	16 มกราคม 2512
10.	พัฒนบริหารศาสตรคุณวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์		สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์	19 พฤศจิกายน 2513
11.	วิศวกรรมศาสตรคุณวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	31 สิงหาคม 2515
12.	วิศวกรรมศาสตรคุณวุฒิปบัณฑิตกิตติมศักดิ์		สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า	18 ตุลาคม 2515

ลำดับที่	ชื่อปริญญา	สาขา	มหาวิทยาลัย	วัน เดือน ปี
13.	นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยรามคำแหง	26 พฤศจิกายน 2518
14.	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	วิศวกรรม-ชลประทาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	27 กรกฎาคม 2521
15.	เทคโนโลยีการเกษตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้	5 กุมภาพันธ์ 2524
16.	เศรษฐศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	4 สิงหาคม 2526
17.	ส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	26 มีนาคม 2527
18.	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	รัฐศาสตร์	มหาวิทยาลัยรามคำแหง	11 เมษายน 2527
19.	วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	โภชนศาสตร์	มหาวิทยาลัยมหิดล	11 กรกฎาคม 2527
20.	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	31 ตุลาคม 2528
21.	ศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	4 สาขา : ทัศนศิลป์, นฤมิตศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และนาฏยศิลป์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	10 กรกฎาคม 2529
22.	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	มานุษยวิทยา	มหาวิทยาลัยศิลปากร	11 ธันวาคม 2529
23.	แพทยศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยมหิดล	2 กรกฎาคม 2530
24.	นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	16 กรกฎาคม 2530
25.	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	ดนตรี	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	23 กรกฎาคม 2530

ลำดับที่	ชื่อปริญญา	สาขา	มหาวิทยาลัย	วัน เดือน ปี
39.	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	รัฐศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์	มหาวิทยาลัยรามคำแหง	3 ตุลาคม 2532
40.	พัฒนบริหารศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์	3 ตุลาคม 2532
41.	รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	3 ตุลาคม 2532
42.	สถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยศิลปากร	3 ตุลาคม 2532
43.	วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	เศรษฐศาสตร์ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	26 กรกฎาคม 2533
44.	ฉลองพระองค์ครุยพระบรมราชูปถัมภ์		จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	12 กรกฎาคม 2533
45.	ครุยวิทยฐานะ และธรรมจักรทองคำ		มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	2 สิงหาคม 2533
46.	วิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม	สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี	15 ตุลาคม 2533
47.	ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	ทันตแพทยศาสตร์	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1 สิงหาคม 2534
48.	วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	วิทยาศาสตร์การกีฬา	มหาวิทยาลัยมหิดล	8 สิงหาคม 2534
49.	วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	วิทยาการคอมพิวเตอร์	มหาวิทยาลัยมหิดล	2 กรกฎาคม 2535
50.	นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	8 กรกฎาคม 2536
51.	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	29 กรกฎาคม 2536
52.	วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์		มหาวิทยาลัยบูรพา	25 เมษายน 2539

ลำดับที่	ชื่อปริญญา	สาขา	มหาวิทยาลัย	วัน เดือน ปี
53.	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	การพัฒนาชุมชน	มหาวิทยาลัยบูรพา	25 เมษายน 2539
54.	วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	เทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อการพัฒนาทรัพยากร	มหาวิทยาลัยมหิดล	4 กรกฎาคม 2539
55.	อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต		จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	11 กรกฎาคม 2539
56.	วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์	เทคโนโลยีสารสนเทศ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	31 กรกฎาคม 2539
57.	Honorary Degree of Doctor of Law		University of Saigon, The Republic of Vietnam	19 December 1959
58.	Honorary Degree of Doctor of Law		The Gadjah Mada University, Jogjakarta, The Republic of Indonesia	12 February 1960
59.	Honorary Degree of Doctor of Law		Peshawar University, Peshawar Pakistan	15 March 1962
60.	Honorary Degree of Doctor of Law		The University of the Philippines, the Republic of the Philippines	13 July 1963
61.	Honorary Member		The Academy for Music and Dramatic Arts in Vienna, Republic of Austria	5 October 1964

ลำดับที่	ชื่อปริญญา	สาขา	มหาวิทยาลัย	วัน เดือน ปี
62.	Honorary Degree of Doctor of Law		Williams college, Williamstown, The United States of America	11 June 1967
63.	Honorary Degree of Doctor of Law		University of Melbourne, Melbourne, Victoria, Australia	3 September 1967
64.	The Distinguished Diploma of Honor		Pepperdine University, The United States of America	10 August 1979
65.	The Degree of Doctor of Laws, Honoris Causa		Tufts University, The United State of America	2 July 1984
66.	The Honorary Fellow-ship of the Royal College of Surgeons of England		The Royal College of Surgeons of England, The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland	16 October 1984

ภาคผนวก ข.

หนังสือเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. โครงการต่างๆ ที่ดำเนินการตามพระราชดำริ. กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, 2520
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. แนวพระราชดำริแก่รัชกาล กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2527
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. พระเจ้าอยู่หัว กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2530
- กองทัพบก. **รวมพระบรมราโชวาท**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลโทพระวิชัยยุทธเดชาคนี (เดชา บุญนาค) 22 กุมภาพันธ์ 2510. ม.ป.ท., 2510.
- กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ. **เรื่องคำกราบบังคมทูลและพระราชดำรัส**. กรุงเทพมหานคร : คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทยในคณะกรรมการเอกสารภาษาไทยในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2526
- กระแสพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชนาน ๓ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต** เมื่อวันพุธที่ 20 พฤษภาคม 2535 เวลา 21.30 น. กรุงเทพมหานคร : สำนักราชเลขาธิการ, 2535
- กระแสพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช**. พระนคร : สมาคมหนังสือพิมพ์ส่วนภูมิภาคแห่งประเทศไทย, 2526
- กระแสพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช**. กรุงเทพฯ การพิมพ์, ม.ป.ป.
- กระแสพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช**. พระนคร : นครหลวงกรุงเทพธนบุรี, 2517
- คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.). **ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2527
- คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.). **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกับงานพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์กรุงเทพจำกัด, 2530
- คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **ในหลวงกับงานช่าง**. กรุงเทพมหานคร : สมาคมนิสิตเก่าวิศวกรรมศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์ฯ, 2530
- คณะทันตแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **ในหลวงกับงานทันตกรรม**. จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531

- คณะอนุกรรมการเผยแพร่พระราชกรณียกิจ คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงาน
เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. จากฟ้าสู่ดิน. กรุงเทพมหานคร, 2525
- คำกราบบังคมทูลพระราชดำรัสและประกาศต่างๆ เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี.
หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา, 2525
- จังหวัดนราธิวาส. โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 2528. จังหวัดนราธิวาส : โรงพิมพ์สุโขทัย-ไกล, 2528
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและธนาคารทหารไทย จำกัด. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระ
ราชทานในโอกาสต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องกฎหมาย ตั้งแต่พุทธศักราช 2489 จนถึง 2529.
กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, 2530
- จิรภา อ่อนเรือง. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (ในหลวงของเรา). กรุงเทพมหานคร :
บำรุงสาส์น 2530
- ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ และคนอื่นๆ. พระราชกรณียกิจและพระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระ
ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรม 6
มิถุนายน 2489 - 5 ธันวาคม 2530. กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติ พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 5 ธันวาคม 2530
และพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก 2 กรกฎาคม 2531, กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สาธิตพิมพ์, 2531
- ทวน วิริยาภรณ์. พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท : พระจอมเกล้า พระพุทธเจ้าหลวง พระมหาธีรราช
เจ้า พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, พระนคร : ป. พิศนาคการพิมพ์, 2507
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. สมเด็จพระแม่กับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนจิตตลดา, 2535
- นางพาง สุขวณิช (บรรณนิธิการ). ทรงเป็นพระบิดาแห่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (1) "ต้นน้ำลำธาร". กรมส่งเสริม
คุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2536
- ประชุมพระบรมราโชวาทและพระโอวาท. พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิง อังสุมาล
เกษมสันต์ 5 มีนาคม 2509. กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, 2509
- ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระราชทานแก่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. 2498-2535.
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปี แห่งการสถาปนามหาวิทยาลัย
2 กุมภาพันธ์ 2536. อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2536
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2520
- เดือนสิงหาคม 2535. จัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ สมเด็จพระนาง
เจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ วันที่ 12 สิงหาคม 2535. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป,
2535

- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2515
- ประมวลพระราชดำรัสในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนนานาประเทศ พุทธศักราช 2502 - 2510
Collection of royal addresses and speeches during the state and official visits of
Their Majesties the King and Queen of foreign countries 1959 - 1967 (B.E. 2502 -
2510). กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2511
จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2512. พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2513
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2512
จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2513. พิมพ์ขึ้นในโอกาสงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก 9 มิถุนายน 2514
พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2514
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2513
จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2514. พิมพ์ขึ้นในโอกาสงานพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ 5 พฤษภาคม
2515 พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2515
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2514
จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2515. ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์ขึ้นในโอกาสงานพระราชพิธี
ฉัตรมงคล วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2516. พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2516
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2515
จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2516. ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์ขึ้นในโอกาสงานพระราช
พิธีฉัตรมงคล วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2517. พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2517
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2516
จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2517. ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์ขึ้นในโอกาสงานพระราช
พิธีฉัตรมงคล วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2518. พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2518
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่พุทธศักราช 2498 - 2508.
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพนายจางง ราชกิจ (จรัญ
บุญยรัตพันธุ์) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2516.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปี พุทธศักราช 2518.
ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์ในโอกาสงานพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ 5 พฤษภาคม
พ.ศ. 2519. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2519

- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2511 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2512. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายจิตติ สุจริตกุล. พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2513
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ปี พุทธศักราช 2527. ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์ในโอกาสงานพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ 5 พฤษภาคม 2528. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2528
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท. กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถพระราชทานแก่คณะกรรมการสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ในโอกาสต่างๆ เกี่ยวกับงานสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย, 2516
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ. อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ นางนิภา ศรียาภัย. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อ. อำนวยศิลป์, 2518
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2511 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2512. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้คุรุสภาจัดพิมพ์ในงานกุศลพระราชทานของคุรุสภา ณ วัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วันที่ 26 ตุลาคม 2513. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2513
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2512 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2513. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้คุรุสภาจัดพิมพ์ในงานกุศลพระราชทานของคุรุสภา ณ วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 15 ตุลาคม 2514. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2514
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2512 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2513. งานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกตรี พระยาราชมนตรี (สง่าสิงหลกะ) ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันพุธที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2515. นครหลวง กรุงเทพมหานครบุรี : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2515
- ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทอันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องกฎหมาย ตั้งแต่ พ.ศ. 2489 - 2529. โดยคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติในศุภมงคลวโรกาสที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ กรกฎาคม 2530. กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, : 2530

- พรพรรณ ธารานุมาศ, คุณหญิง. **บารมีพระมากพันรำพัน**. พระนคร : บรรณกิจเทรดดิ้ง : 2517
- พระบรมราชาบาทกับริวารวุฒิวาลัย**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระยาภะวทรราชา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยเกษม, 2519
- พระบรมราชาบาทเทียบพระพุทศศาสนสุภาสิตและนानาภาสิต**. มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เฉลิมพระเกียรติในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2517. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517
- พระบรมราชาบาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปี การศึกษา 2519 และภาคต้นปีการศึกษา 2520**. ณ สวนอัมพร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2521
- พระบรมราชาบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : นครหลวงกรุงเทพธนบุรี, 2514
- พระบรมราชาบาท พระราชดำรัส**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : นครหลวงกรุงเทพธนบุรี, ม.ป.ป.
- พระบรมราชาบาท พระราชดำรัส นวกานุสรณ์ จิตภาวนา ธรรมบรรยาย**. วัดบวรนิเวศน์วิหาร พิมพ์ถวาย เฉลิมพระเกียรติในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 5 ธันวาคม 2523. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2524
- พระบรมราชาบาทพระราชทานแก่คณะผู้แทนพุทธสมาคมทั่วประเทศที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันเสาร์ที่ 13 ธันวาคม 2523**. กรุงเทพมหานคร : พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2524
- พระบรมราชาบาทและพระราชดำรัส**. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพขุนไตรภักตยบุญกุล (อัมพร สาทรพันธุ์) กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2519
- พระบรมราชาบาทและพระราชดำรัส**. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระพิจิตรราชศาสน (สอน วินิจนัยกุล) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 23 กุมภาพันธ์ 2499. พระนคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, 2499
- พระบรมราชาบาท พระราชดำรัส พุทธศักราช 2526**. ได้รับพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์ในโอกาสงานพระราชพิธีฉัตรมงคลวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2527. กรุงเทพมหานคร : บริษัทกราฟิการ์ต (1977) จำกัด, ม.ป.ป.

- พระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** คณะองคมนตรีและข้าราชการพลเรือนในพระองค์ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์เพื่อสมทบแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ 17 มีนาคม 2507, ม.ป.ท. : ม.ป.ป.
- พระบรมราชาโฆวาทและพระราชโฆวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ.** กรุงเทพมหานคร : ธนาคารทหารไทย, 2527
- พระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ.** ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายชวน สิงหลกะ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 10 พฤศจิกายน 2519. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรพัฒนา, 2519
- พระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ.** จัดพิมพ์ในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2515. พระนคร : สโมสรการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.
- พระพุทธรูปราชูปถัมภ์และพระราชดำรัสในพิธีพระราชทานพระพุทธรูปราชูปถัมภ์ประจำจังหวัดต่างๆ ปี 2510 - 2514.** ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พิมพ์ในการพระราชทานเพลิงศพพระครูวิธานุโยค (พลบ ศรีเฟื่องฟุ้ง) 27 สิงหาคม 2515. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บางแคไฟโต้การพิมพ์, 2515
- พระราชดำรัส คำกราบบังคมทูล คำกล่าวต้อนรับและคำกล่าวตอบในวาระที่ ฯพณฯ ประธานาธิบดีลินคอน บี จอห์นสัน แห่งสหรัฐอเมริกาเยือนประเทศไทยระหว่างวันที่ 28 - 30 ตุลาคม 2509.** พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2509
- พระราชดำรัสในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า.** โดยคณะสงฆ์วัดสัมพันธวงศ์พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการพระราชทานเพลิงศพหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ 17 มกราคม 2530. กรุงเทพมหานคร : ป. สัมพันธ์พาณิชย์, 2530
- พระราชดำรัสและพระดำรัส เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระสันตะปาปา จอห์น พอล ที่ 2 เสด็จเยือนประเทศไทย (Royal addresses and the papal speeches on the occasion of the Thailand of His Holiness Pope John Paul II).** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2527
- พระราชดำรัสและพระบรมราชาโฆวาท.** อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาตรี วิบูลย์ อนันตศิริ วัดเครือวัลย์วรวิหาร วันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2509. พระนคร : กรมนาวิกโยธิน, 2509

- พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับการศึกษาในปี พ.ศ. 2511. พระนคร : กระทรวง
ศึกษาธิการ, 2513
- พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่ธันวาคม 2512
ถึงกุมภาพันธ์ 2513. กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณุสภา, 2521
- พระราชดำรัสในพิธีเปิดการประชุมอธิการบดีระหว่างประเทศเต็มรูปแบบสามปี ครั้งที่ 7 การทูลเกล้าฯ
ถวายปริญญาคุณุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์และโล่เกียรติยศแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ
สมาคมอธิการบดีระหว่างประเทศ ห้องวิภาวดี โรงแรมไฮแอทเซ็นทรัลพลาซา วันจันทร์ที่ 2
กรกฎาคม 2527. ม.ป.ท., 2527
- พระราชดำรัสและประกาศบวงสรวงสังเวสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. พิมพ์พระราชทานในการ
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล และบวงสรวงสังเวสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ อำเภอหนองบัวลำภู
จังหวัดอุดรธานี วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2511. พระนคร : ม.ป.ท., 2511
- พระราชดำรัสและประกาศบวงสรวงสังเวสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. พิมพ์พระราชทานในการทรง
บำเพ็ญพระราชกุศล และบวงสรวงสังเวสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ณ อำเภอเมือง จังหวัด
กำแพงเพชร วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2510. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2510
- พระราชดำรัสและประกาศบวงสรวงสังเวสมเด็จพระนเรศวรมหาราช. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์พระราชทานในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลและบวงสรวงสังเวสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ณ อำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง วันที่ 25 มกราคม พุทธศักราช 2513. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์,
2513
- พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ. พระนคร : บันดาลสาส์น, 2509
- พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ตั้งแต่วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2502 - วันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2506.
งานพระราชทานเพลิงศพ นายเมืองเรือง วสันตสิงห์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 20 มีนาคม
2506. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506
- พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าถวายชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา
ณ ศาลาดุสิดาลัย. สอนจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต วันจันทร์ที่ 4 สิงหาคม 2532.
กรุงเทพมหานคร : สำนักราชเลขาธิการในพระบรมมหาราชวัง, 2533
- พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าถวายชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา
ณ ศาลาดุสิดาลัย สอนจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต วันพุธที่ 4 ธันวาคม 2534.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2535

- พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท. ธนบุรี : สัตยการพิมพ์, 2524
- พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ. พระนคร : บันดาลสำส่น, 2509
- พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่วันที่ 5 ธันวาคม 2502 กุมภาพันธ์ 2506. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506
- พระราชดำรัสและสุนทรพจน์ ตอบ : ในงานพระราชทานเลี้ยงเพื่อเป็นเกียรติในโอกาสที่พระประมุขและประมุขต่างประเทศเสด็จฯ และเดินทางมาเยือนประเทศไทยอย่างเป็นทางการในฐานะพระราชอาคันตุกะและราชอาคันตุกะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ระหว่างปี พ.ศ. 2497 - 2531. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป 2533
- พระราชดำรัสสุนทรพจน์ตอบ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2533
- พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช หนังสือปกน้ำเงิน. คณะทำงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริร่วมกับธนาคารทหารไทย จำกัด จัดพิมพ์ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย, 2528
- พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช หนังสือปกน้ำเงิน เล่ม 2. คณะทำงานโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ, ม.ป.ป.
- พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2509 - 2533. พิมพ์ในวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาบัตรครั้งที่ 25 วันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2534 เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534
- พระบรมราโชวาทกับวชิราวุธวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2519
- พระบรมราโชวาทกับพระราชดำรัส. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2518
- พระบรมราโชวาทเทียบพระพุทธรูปศาสนสุภาสิตและนันทาภาสิต. พิมพ์เฉลิมพระเกียรติในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2517. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517
- พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จุลสารทางวิชาการฉบับที่ 1/2534 หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตึกจักรพงษ์. หจก.ธนประดิษฐ์, 2534
- พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส คัดตัดตอนเพื่อใช้ในการพัฒนาข้าราชการ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2525
- พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. พระนคร : การไฟฟ้าฝ่ายผลิต, 2516

- พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือกระแสพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท, ม.ป.ท. 2513
- พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ. พระนคร : บันดาลสาส์น, 2509
- พระราชดำรัสในโอกาสงานถวายพระกระยาหารค่ำแด่สมเด็จพระราชาธิบดีและสมเด็จพระราชินีแห่งบรูไนดารุสซาลาม. ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท วันอังคารที่ 1 พฤศจิกายน 2531
- พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ วันพฤหัสบดีที่ 24 มีนาคม 2537
- พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันศุกร์ที่ 4 ธันวาคม 2535. โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2536
- พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันเสาร์ที่ 4 ธันวาคม 2536. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2537
- พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชภัฏกับการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2530
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการประถมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2530
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการมัธยมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สภาลาดพร้าว, 2533
- ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 5 ธันวาคม 2527. กรุงเทพมหานคร : สำนักราชเลขาธิการ, 2527
- เพ็ญพระพิริยะเกินจะรำพัน. จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติในวโรกาสมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ และพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก วันที่ 2 กรกฎาคม 2531. สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์
- มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ รัชดาภิเษก 9 มิถุนายน 2514 ที่ระลึกพระราชพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ 25 ปี พระมหากษัตริย์คุณต่อประชาชน และพระราชกรณียกิจใน 25 ปี. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2514

กระทรวงยุติธรรม. **พระบาทสมเด็จพระภูมิพลอดุลยเดช ร่มเกล้าฯ** ชาญยุติธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, 2530

รวมพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในพิธีพระราชทานเพลิงศพ พลโทพระวิชัยยุทธเดชาคนี 22 กุมภาพันธ์ 2510. พระนคร : โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2510

วรรณดี สรรพจิต. **บารมีพระร่มเกล้า.** จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก พ.ศ. 2531. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2531

วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา. **พระบรมครูช่าง.** พิมพ์ในโอกาสสมทวงเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา, 2530

วีระ สุกุลทับ (บรรณาธิการ). **ทรงเป็นบิดาแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและพลังงาน, 2534

ส. คนปรีชา. **ชุมนุมปาฐกถาของคนสำคัญ.** พระนคร : สุวรรณบรรพต, 2504

สมเด็จพระญาณสังวร. **ทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** เอกสารคำบรรยายพิเศษ ณ ห้องประชุมศูนย์สารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 13 พฤษภาคม 2530

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา. **เจ้านายเล็กๆ ยุวกษัตริย์.** พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อทรงพระเยาว์ 2468 - 2489 พิมพ์เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเจริญพระชนมายุครบ 60 พรรษา ๖ ธันวาคม 2530. กรุงเทพมหานคร : บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, 2531

สมศักดิ์ ศัลยกำธร, พันเอก. **บทเรียนจากการจัดการศึกษาไทยในอดีต.** กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทยการพิมพ์, 2528

สำนักราชเลขาธิการ. **สมุดภาพโครงการตามพระราชดำริ.** จัดพิมพ์เนื่องในการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2525

สำนักราชเลขาธิการ. **ประมวลพระราชกรณียกิจและการพัฒนาประเทศ.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2521

สำนักราชเลขาธิการ. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2512 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2513.** พิมพ์ขึ้นในโอกาสงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก 9 มิถุนายน 2514. พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2514

- สำนักพระราชเลขานุการ. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ**
ปีพุทธศักราช 2525. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2526
- สำนักพระราชเลขานุการ. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ**
ปีพุทธศักราช 2528. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2529
- สำนักพระราชเลขานุการ. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ**
ปีพุทธศักราช 2529. กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2530
- สำนักนายกรัฐมนตรี. **พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส (Royal Addresses and Speeches).**
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2518
- แสง เสนาณรงค์, พลโท (รวบรวม). **พระราชดำรัสคำกราบบังคมทูลคำกล่าวต้อนรับและคำกล่าวตอบ.**
 พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2509
- สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. **พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้า**
อยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน, ม.ป.ท. : ม.ป.ป., 2513
- สำนักพระราชเลขานุการ. **ดรชนี้ พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล**
อดุลยเดช พ.ศ. 2489-2529. กรุงเทพมหานคร : สำนักพระราชเลขานุการ, 2533
- สำนักพระราชเลขานุการ. **พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส. จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติในโอกาสพระราชพิธี**
รัชมังคลาภิเษก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพระราชเลขานุการ, 2531
- สำนักพระราชเลขานุการ. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ**
ปีพุทธศักราช 2533. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2534
- สำนักพระราชเลขานุการ. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ.**
ปีพุทธศักราช 2534. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2535
- สำนักพระราชเลขานุการ. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ.**
ปีพุทธศักราช 2535. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2536
- สำนักพระราชเลขานุการ. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ.**
ปีพุทธศักราช 2536. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2537
- อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรีหลวงกฤตยาวัณ (กฤษณ์ สุวรรณทัต). ณ ฌาปนสถาน**
วัดธาตุทอง วันอาทิตย์ที่ 25 พฤศจิกายน 2522. กรุงเทพมหานคร : บริษัทการพิมพ์, 2522
- อวยชัย เปลื้องประสิทธิ์. **พระเจ้าอยู่หัวกับการแพทย์ไทย.** กรุงเทพมหานคร : แพทยสมาคมแห่งประเทศไทย
 ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2531

อารี วัลยะเสวี. การพัฒนาคนไทยในชนบทโดยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีตามรอยพระยุคลบาท.

กรุงเทพมหานคร : สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2530

อุทัย ศุภนิตย์ (ผู้รวบรวมและเรียบเรียง). พระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตและปัจจุบัน.

กรุงเทพมหานคร : สยามบรรณการพิมพ์, 2527

โอภาส เสวิกุล. พระบารมีปกเกล้า : พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ. นครหลวง : แพร่พิทยา, 2515

ภาคผนวก ค.

(สำเนา)

ด่วนที่สุด

ที่ ศธ 1504 (สนร.) / 299

กระทรวงศึกษาธิการ

กทม. 10300

26 มีนาคม 2539

เรื่อง ขอพระราชทานพระบรมฉายาลักษณ์และตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี

เรียน ราชเลขาธิการ

- สิ่งที่ส่งมาด้วย
1. รายละเอียดโครงการจัดพิมพ์หนังสืองานวิจัยเฉลิมพระเกียรติ “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” จำนวน 1 ชุด
 2. รายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัย “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” จำนวน 1 ชุด

ด้วยสำนักงาน ก.ค. กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดทำโครงการวิจัยเฉลิมพระเกียรติ “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เพื่อร่วมเฉลิมฉลอง เนื่องในมหามงคลวโรกาสแห่งการดำรงสิริราชสมบัติครบ 50 ปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงสั่งสอนบรมบุคคล ซึ่งมีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ ในการนี้จะดำเนินการจัดพิมพ์รายงานการศึกษาค้นคว้าดังกล่าวเพื่อเป็นการเผยแพร่ให้แก่ข้าราชการครู และผู้ที่สนใจได้ใช้ศึกษาหรือใช้เป็นเอกสารอ้างอิงทางวิชาการต่อไป และเพื่อให้การดำเนินการในการจัดทำโครงการวิจัยเฉลิมพระเกียรติเพื่อเฉลิมฉลองเนื่องในมหามงคลวโรกาสแห่งการดำรงสิริราชสมบัติครบ 50 ปี จึงมีความประสงค์ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับกรณีทรงสั่งสอนบุคคลต่างๆ จำนวน 10 พระรูปและตราสัญลักษณ์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เพื่ออัญเชิญลงพิมพ์ในหนังสือรายงานการศึกษาค้นคว้า “ความเป็นครูสถิตในหทัยราช” เป็นการเทิดทูนพระเกียรติยศสืบไป

กระทรวงศึกษาธิการ ได้พิจารณาแล้วเห็นชอบด้วย จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณำความกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองธุลีพระบาท หากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประการใด ขอได้โปรดแจ้งกระทรวงศึกษาธิการทราบด้วย ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ลงชื่อ) ชิงชัย มงคลธรรม

(นายชิงชัย มงคลธรรม)

รัฐมนตรีช่วยว่าการฯ รักษาราชการแทน

สำนักงาน ก.ค.

สำนักนโยบายและระบบบริหารงานบุคคล

ส่วนวิจัยและพัฒนา

โทร. 280-1104-9 ต่อ 109

โทรสาร 280-1095

(สำเนา)

ที่ รล 0003/6567

สำนักราชเลขาธิการ

พระบรมมหาราชวัง กทม. 10200

19 เมษายน 2539

เรื่อง อนุญาตให้ใช้ตราสัญลักษณ์งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี
เรียน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
อ้างถึง หนังสือที่ ศธ 1504 (สนร.) / 299 ลงวันที่ 26 มีนาคม 2539
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบตราสัญลักษณ์งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี

ตามที่ท่านได้มีหนังสือแจ้งว่า เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู ได้จัดทำโครงการวิจัยเฉลิมพระเกียรติ "ความเป็นครูสถิตในหทัยราช" เพื่อศึกษาลักษณะความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยจะจัดพิมพ์เผยแพร่และใช้เป็นเอกสารอ้างอิงแก่ข้าราชการครู ตลอดจนผู้สนใจ การนี้จึงใคร่ขออนุญาตเชิญตราสัญลักษณ์งานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี พิมพ์ในหนังสือรายงานการศึกษาดังกล่าว นั้น

สำนักราชเลขาธิการพิจารณาแล้ว เห็นสมควรอนุญาตให้ใช้ตราสัญลักษณ์ฯ ดังกล่าวได้ ทั้งนี้ ตราสัญลักษณ์ฯ จะต้องมีรูปแบบและสีถูกต้องตามต้นแบบที่ทางราชการกำหนด

ขอแสดงความนับถือ

(ลงชื่อ) พระพงศ์ เกษมศรี

(หม่อมหลวงพระพงศ์ เกษมศรี)

ราชเลขาธิการ

กองการในพระองค์

โทร. 2253740 - 44 ต่อ 353

โทรสาร 2243259

(สำเนา)

ด่วนมาก

ที่ รล 0004 / 9524

สำนักราชเลขาธิการ

พระบรมมหาราชวัง กทม. 10200

9 มิถุนายน 2539

เรื่อง พระราชทานภาพพระราชกรณียกิจ

เรียน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

อ้างถึง หนังสือที่ ศธ 1504 (สนร.) / 299 ลงวันที่ 26 มีนาคม 2539

สิ่งที่ส่งมาด้วย ภาพพระราชกรณียกิจ จำนวน 10 ภาพ

ตามหนังสือที่อ้างถึง ขอพระราชทานภาพพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ขณะพระราชทานพระราชดำริแก่คณะบุคคลต่างๆ จำนวน 10 ภาพ เพื่อเชิญไปลงพิมพ์ในรายงานการวิจัย
เทิดพระเกียรติเรื่อง "ความเป็นครูสถิตในหทัยราช" ที่สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู จะจัดพิมพ์
ขึ้นเผยแพร่เนื่องในโอกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว โปรดเกล้าฯ พระราชทาน
ซึ่งได้เชิญมาพร้อมนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ลงชื่อ) พระพงศ์ เกษมศรี

(หม่อมหลวงพระพงศ์ เกษมศรี)

ราชเลขาธิการ

กองข่าว

โทร 2253457 - 62 ต่อ 456

ประกาศคณะกรรมการข้าราชการครู
เรื่อง ตั้ง อ.ก.ค. วิสามัญเฉพาะกิจเกี่ยวกับโครงการเฉลิมพระเกียรติ “ความเป็นครูสถิตในหทัยพระองค์”

อาศัยอำนาจตามมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครู พ.ศ. 2523 ก.ค.ลงมติมอบให้ประธาน ก.ค. ตั้ง อ.ก.ค. วิสามัญเฉพาะกิจเกี่ยวกับโครงการเฉลิมพระเกียรติ “ความเป็นครูสถิตในหทัยพระองค์” ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและพระบรมวงศานุวงศ์ที่เกี่ยวข้องความเป็นครู จึงตั้งผู้มีรายชื่อต่อไปนี้เป็น อ.ก.ค. วิสามัญเฉพาะกิจฯ คือ

1. ราชเลขาธิการ	ที่ปรึกษาคณะอนุกรรมการ
2. นายเอกวิทย์ ณ ถลาง	ประธานอนุกรรมการ
3. เลขาธิการ ก.ค.	อนุกรรมการ
4. นางสุนน อมรวิวัฒน์	อนุกรรมการ
5. นายกมล สุดประเสริฐ	อนุกรรมการ
6. นางประคอง นิมมานเหมินท์	อนุกรรมการ
7. นายสวัสดิ์ จงกล	อนุกรรมการ
8. นางสุภางค์ จันทวานิช	อนุกรรมการ
9. นายบุญลือ ทองอยู่	อนุกรรมการ
10. ผู้แทนข้าราชการครูใน ก.ค.	อนุกรรมการ
11. ผู้อำนวยการกองวิจัยทางการศึกษา
กรมวิชาการ	อนุกรรมการ
12. เจ้าหน้าที่สำนักงาน ก.ค.
ที่เลขาธิการ ก.ค. มอบหมาย	เลขานุการ
13. เจ้าหน้าที่สำนักงาน ก.ค.
ที่เลขาธิการ ก.ค. มอบหมาย	ผู้ช่วยเลขานุการ

/ให้คณะอนุกรรมการ. . .

ให้คณะอนุกรรมการมีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้

1. เป็นที่ปรึกษาแก่คณะผู้ดำเนินงานตามโครงการเฉลิมพระเกียรติ “ความเป็นครูสถิตในหทัยพระองค์”
2. เสนอแนะวิธีการดำเนินงานศึกษา ค้นคว้า ลักษณะความเป็นครูของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและพระบรมวงศานุวงศ์
3. ตรวจสอบเอกสาร หลักฐาน ที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้า ก่อนพิมพ์เผยแพร่
4. ปฏิบัติงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ประกาศ ณ วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2538

(ลงชื่อ) สัมพันธ์ ทองสมัคร

(นายสัมพันธ์ ทองสมัคร)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

หมายเหตุ

1. พันตรีบัญชา ชัยปฎิยุทธ รองราชเลขาธิการ เป็นผู้แทนราชเลขาธิการ
2. นางสาวศิริ สุวรรณสถิตย์ นายโกวิท ประวาลพฤษย์ และนายสุธรรม ปั้นประเสริฐ เป็นเลขาธิการ ก.ค. ในขณะดำเนินโครงการ
3. นายสาโรช วัฒนสโรช รองเลขาธิการ ก.ค. ปฏิบัติราชการแทนเลขาธิการ ก.ค. ในขณะดำเนินโครงการ
4. ว่าที่ ร.ต. อุทัย สิทธิศักดิ์ เป็นผู้แทนข้าราชการครูใน ก.ค.
5. นางสาวอรุณศรี อนันตรศิริชัย เป็นผู้อำนวยการกองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ
6. นายสมานจิต ภิรมย์รัตน์ และนายสุรชาติ สังข์รุ่ง ปฏิบัติหน้าที่ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและระบบบริหารงานบุคคล เป็นเลขานุการ
7. นายวิเชียร ประยูรชาติ ปฏิบัติหน้าที่ผู้อำนวยการส่วนวิจัยและพัฒนา เป็นผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวหน้าโครงการ

รองศาสตราจารย์ ดร. วีระพันธ์ เหลืองทองคำ
ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา
ฝ่ายวิจัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์
รองศาสตราจารย์ ดร. วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา
รองศาสตราจารย์ ดร. สุภางค์ จันทวานิช
รองศาสตราจารย์ สุริชัย หวันแก้ว
อาจารย์ฉลอม สุนทราวาณิชย์

ผู้วิจัย

นายเรืองวิทย์ ลิ้มปนาท (ศศ.บ., อ.ม.)

ผู้รับทุนการวิจัย

สถาบันไทยศึกษา
ฝ่ายวิจัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์ข้อมูลสถาบันวิจัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะผู้จัดทำ

ความเป็นครูสถิตในหทัยราช

ที่ปรึกษา อ.ก.ค. วิสามัญเฉพาะกิจเกี่ยวกับโครงการเฉลิมพระเกียรติ
“ความเป็นครูสถิตในหทัยพระองค์”

ผู้รับผิดชอบโครงการและคณะผู้จัดทำ

ส่วนวิจัยและพัฒนา

นายวิเชียร	ประยูรชาติ
นางสุจิตรา	พัฒนาภูมิ
นางอัจฉรา	สระวาสี
นางอรปราง	สัมพันธ์ภักดี
นายदनัย	ตันทะโสภณ

บรรณาธิการ	นายวิเชียร	ประยูรชาติ
	นายदनัย	ตันทะโสภณ

ออกแบบปกและรูปเล่ม	นายदनัย	ตันทะโสภณ
--------------------	---------	-----------

